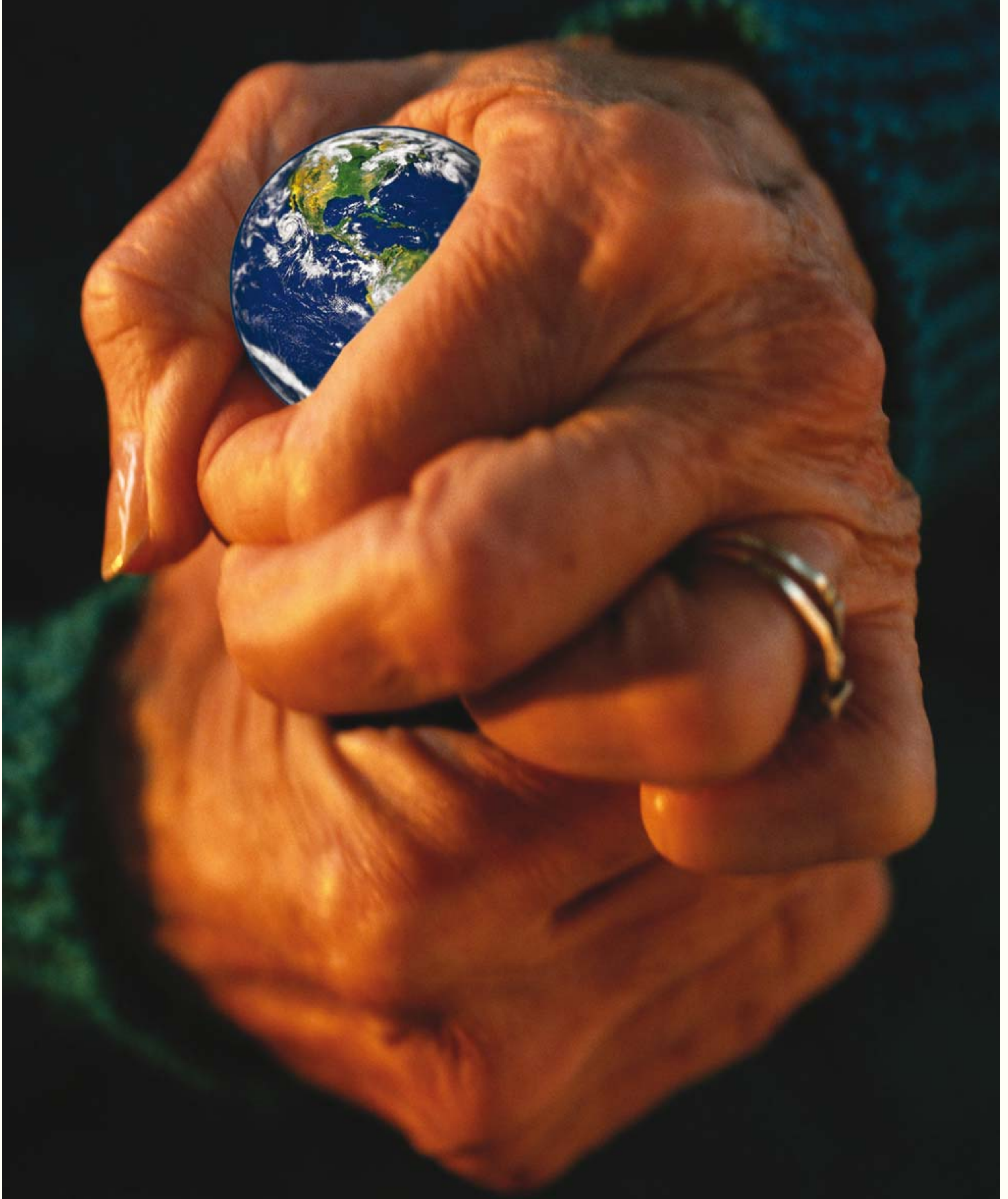
Yeni Ümit

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 18 SAYI: 70 EKİM-KASIM-ARALIK 2005
www.yeniumit.com.tr 106702 - 2005/4
FİYATI: 4.000.000 TL. 4 YTL.

Her yıl, yüzbinlerce insan, Allah'a karşı kulluk sorumluluklarını yerine getirmek için, Hakk'a en yakın olacakları bir zaman diliminde, bir zirve mekânda, edâ edecekleri ibadetlerin menfezleriyle duygularını, düşüncelerini soluklar.. ahd u peymanlarını yeniler.. günahlarından arınır.. birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlar ve hatırlatır..

FESAT

Kendini ifsada salmış fertlerden sağlıklı bir toplum oluşturmanın mümkün olmadığı/olamayacağı açıktır. Böyle bir toplumda sürekli herc ü merç yaşanır, kaoslar kaosları takip eder, yığınlar heva ve heveslerine göre davranır; anarşi başını alır gider ve müfsitler bir baştan bir başa milleti kendilerine benzetirler.

Yeryüzünde karışıklık, kargaşa, fitne ve fesat, insanoğlu yaratıldığı günden bu yana her zaman varolmuş ve kıyamete kadar da varolacaktır. Bazen sulh erlerinin karşı koymasıyla duraklayacak, bazen Cenâb-ı Hakk'ın ekstra inayetleriyle engellenecek, ama her zaman yeniden zaaflarımızın, ihtiraslarımızın bağrında boy atıp gelişecektir. Bugüne kadar hep böyle oldu; bundan sonra da böyle olacağa benzer.

Fesat, bazen şahıslar mabeyninde dar alanlı olarak cereyan etmiş, bazen gruplar arasında oldukça geniş bir mahiyette ortaya çıkmış, bazen de bütün bir toplumu sarsacak ve her şeyi alt üst edecek bir vüs'atte meydana gelmiştir. Yerinde akl-ı selim, kalb-i selim ve hiss-i selimle engellenebilmiş, hiç olmazsa tahribatı azaltılmış ise de çok defa en korkunç tsunamiler gibi kontrolsuz yığınları birbirine düşürmüş, kargaşaya sebebiyet vermiş ve arkada bir sürü kinler, nefretler ve kâbil-i iltiyam olmayan iftiraklar bırakmıştır.

Din, fesat çıkarana "müfsit" demiş ve onu lanetlemiş; devletler, milletler değişik kanun ve nizamlarla onu önlemeye çalışmış ve ahlâkçılar da ona karşı sürekli mücadele vermişlerdir; ama, her şeye rağmen o, varlığını sürdüregelmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, fesadın insan tabiatında meknî bulunduğuna işaret eder ve ona karşı iman ve amel-i salih yolunu salıklar. İnsan, iman ve salihâtla kalbî ve ruhî hayata yönelerek nefsanî ve hayvanî hislerini baskı altına alabildiği ölçüde fesada karşı başarılı sayılır. Aksine o, din ve diyanet adına tam donanımlı olmazsa, her zaman fesada yenik düşer ve çevresini de ifsat eder.

Kendini ifsada salmış fertlerden sağlıklı bir toplum oluşturmanın mümkün olmadığı/olamayacağı açıktır. Böyle bir toplumda sürekli herc ü merç yaşanır, kaoslar kaosları takip eder, yığınlar heva ve heveslerine göre davranır; anarşi başını alır gider ve müfsitler bir baştan bir başa milleti kendilerine benzetirler. Ne güven kalır ne huzur, ne saygı kalır ne de itibar; bütün değerler alt üst olur, her yanda sadece müfsitlerin edip eyledikleri konuşulur.. ihtimal, meleklerin mahiyet-i Âdem karşısında istifsar edalı endişeleri de böyle bir âkıbete bakıyordu. Eğer, bu endişenin altında, Allah'ın vaz'ettiği teşriî ve tekvinî emirlere başkaldırma, fıtrî ve tabiî nizamı ihlal ve şimdilerde olabildiğine yaygınca görüldüğü gibi kin, nefret, zulüm ve bohemce yaşamanın mevcudiyeti sözkonusu idiyse, bugün bunların hepsi var; olmasını beklediğimize gelince, o da meleklerin göremedikleri ve sadece Allah'ın bildiği kalb ve ruh insanlarının mevcudiyetidir.

Bugün, yeryüzünde Allah'ın tesis buyurduğu ve yaşanmasını istediği hayat tarzına, peygamberlerle gerçekleştirilen semavî anlayış ve telakkiye, insanca yaşamaya ve hayatı ukba derinlikleriyle yorumlamaya karşı ciddi bir tavır var. Bir tavır var lahûtîliğe ve insanın iç derinlikleriyle kendini ifade etmesine.. ve pirim veriliyor âsîye, fesatçıya, bozguncuya. Her yanda kalbini şeytana satmış bir sürü insan bozması var; bunlar, vuruyor-kırıyor, çalıyor-çırpıyor; vicdanlara baskı yapıyor, hakları çiğniyor; meşru sistemleri yıkıyor, yerine despotizmalar ikame ediyor; kinle, nefretle gürlüyor, kan döküyor; sonra da kalkıp bütün bunları insanlık ve insanî değerler adına yaptıklarından dem vuruyorlar.. bin nefrin fesadı salâh sayanlara ve yazıklar olsun bu müfsitlere aldananlara!..

Aslında hiçbir müfsit "Ben müfsidim!" demez ve hiçbir bozguncu kendini bozguncu kabul etmez.

Bunlar, ağızlarını her açışlarında ıslahtan, imardan bahisler açar; kendilerini ifadeden, iradelerinin hakkını eda etmekten dem vururlar. Böyle deyip böyle düşündükleri aynı anda vicdanlara baskı yapar, başkalarının hakkını çiğner, zulmün en hunharcasını irtikap eder, insanlar arasındaki münasebetleri kırar döker, azgınlıktan azgınlığa koşar ve herkesi sindirmeye çalışırlar. Dahası, bunca fezayi ve fecâyii mazur göstermek için sürekli paranoyalar icad ederler: "Nükleer santral" der birine saldırır; "Kara tehdit" der, diğerini ortadan kaldırır; "irtica" der, tiranlar döneminde bile eşine rastlanmayan kanunlar çıkarır; gelir gelir meşru ve yerleşik nizamlara toslarlar. İşe vaziyet edince isyanlarına, başkaldırmalarına meşruiyet kazandırmak için demogojilere girer, gerekli görürlerse bütün yasaları temelden değiştirir; kanunlara göre hareket edeceklerine, heva ve heves edalı hareketlerine göre kanunlar çıkarır ve herkesi aldattıklarını sanarlar.. gerçi bütün bunlara hiç kimse inanmaz ama korkudan da sesini çıkaramaz.

Hiçbir zaman meşruiyet tanımayan ve fesat düşüncelerini başkalarına bir nizam gibi dayatan bu müfsitler, kuvvetlerini korudukları ve stratejik davrandıkları sürece mefsedetlerine devam edegelmişler ve kimseye de hesap vermemişlerdir; hatta çok defa bir kısım şakşakçılar tarafından alkışlandıkları dahi olmuştur. Bu şekilde ortamı müsait buldukça bunlar daha da küstahlaşmış, Allah'a isyan etmiş, dine-diyanete sövüp saymaya durmuş, hukuku ve insanî değerleri hiçe saymış, istediklerini ezmiş, istediklerinin sesini kesmiş; kan düşünmüş, kan dökmüş, anarşiye zemin hazırlamış, cismaniyeti şahlandırmış, bohemliği körüklemiş; sonra da bütün bunları yararlı, gerekli ve çağın icapları gibi göstermişlerdir.

Eskiden beri bütün münkiri, mülhidi ve mürtediyle bir kısım din ve iman düşmanları hep böyle davrandılar. İfsadı ıslah gösterdi, fesadı salah saydı; sürekli bozgunculukta bulundu, kitleleri birbirine düşürdü; farklılıkları kavga vesilesi yaptı, tahrik edilebilecek saf yığınları provoke etti; kan, irin ve gözyaşı üzerine saltanatlar kurarak kendi zevk ve sefalarına baktılar.

Müfsit, Allah kuralları dahil hiçbir nizama saygılı olmamış, hep başına buyruk hareket etmiş ve her zaman bir anarşist gibi davranmıştır. O bir dinsizdir ama dindar görünür; tam bir bozguncudur, ancak hep ıslahtan dem vurur. Bir despottur, fakat ağzını her açısında "demokrasi" der durur; sürekli terör estirdiği halde hiç sıkılmadan "insan hakları"ndan söz eder. Aslında farklı coğrafyalarda terörün asıl mimarı da işte odur.. odur yeryüzünde fitne ve fesadı körükleyen; odur masum insanların kanına giren; odur diktatörlük tesis etmek için uluslararası kuralları kendine benzetmek isteyen; odur çıkarları uğruna canlara kıyan ve hanümanları yerle bir eden ve odur siyasî, idarî, iktisadî, kültürel bunalımlara sebebiyet veren..

Hele bir de bunların arkasında –Akif'in ifadesiyle– zulmü alkışlayan, zalimi seven, şirretleri sevindirmek için kalkıp kendi değerlerine söven tali'siz bir güruh vardır ki, onlar da, duruşları itibarıyla öncekilerden daha geri değillerdir; böyleleri, her şeye bir "Evet!" çeker, ellerini göğsünde kenetler, "Eyvallah!" der ve akıllı davrandıklarını, herkesi idare ettiklerini sanarlar.. oysa ki fesadın kanunu, kuralı olmadığı gibi müfsidin de belli bir çizgisi yoktur. O, bugün böyle, yarın başka türlü, öbür gün ayrı bir fanteziye dilbeste ve bir başka zaman da farklı bir hezeyan peşindedir. İşte, bunları alkışlayanların hâlleri bunlardan daha utandırıcı ve daha acıdır.

Bunlar, farkına varmadan bir gün "demokrasi", "hürriyet" ve "insan hakları" sözcüklerini alkışlarlar; bir başka gün ise, müfsitlerin darbelerine, zalimce savaşlarına, kan döküp kan içmelerine yahşi çekme mecburiyetinde kalırlar.

Öyle görülüyor ki, insanlık Allah'a yönelip, her şeyi bir kere daha Hak divanındaki mukadder duruşuna göre gözden geçireceği âna kadar ne fesat denen bu mel'anet dinecek, ne yeryüzündeki kargaşalar sona erecek, ne de asırlardan beri hayal edip durduğumuz huzur ve umumi saadet rüyaları gerçekleşecektir; zira:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır,
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farzedilsin havfı Yezdân'ın...
Ne irfanın kalır te'sîri kat'iyyen, ne vicdanın.

(M. Akif)

Bu itibarla da bize, verilen çerçevede her zaman fesada karşı, onunla başedebilecek dinamiklerle dimdik durmak, ıslah düşüncesine kilitli bulunmak, zulümden fersah fersah uzaklaşmak, adaletin yanında olmak ve en korkunç fesat girdapları karşısında dahi "pes" etmeden hakkı tutup kaldırmak düşer.

Yeni Ümit

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

CEZÂ HÜKÜMLERİ AÇISINDAN TEVRAT VE KUR'ÂN

Farklı dinlere mensub olan insanlar, geçmiş asırlarda ekseriya ayrı yerlerde yaşadıklarından birbirlerinin dinleri hakkında fazla bilgi sahibi olmuyorlardı. Fakat bu duvarları kaldırıp birlikte yaşayanlarda bile bu bilgisizliğin devam etmesi, anlaşılması zor bir realitedir. Uzak maziye gitmeye hacet yok, yakın bir örnek olarak Osmanlı devletinde Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler bir arada yaşamalarına rağmen birbirlerinin dinleri hakkında pek bilgi sahibi olmadıklarını görüyoruz. Bunda birbirlerine karşı müstağni davranmaları kadar, insanların dinlerini kendilerine has bir alan telakki etmelerinin de etkili olduğunu düşünüyorum. Bir taraftan ilgiye değer bulmama, diğer taraftan ise işi kendisine tahsis ederek başkasını yaklaştırmama neticesinde, bir ömür boyu beraber yaşayan insanlar, birbirlerinin dini hükümleri hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeme durumunda kalmışlardır.

Kur'ân-ı Kerim, Tevrat ve İncil'e ve bu kitapların mensuplarına, onların inançlarına, tutum ve davranışlarına çok yer ayırır. Fakat bu vakıa bile tarafların birbirlerinin dinlerini, tarihlerini, kültürlerini araştırmalarını sağlamamıştır.

Ahkam açısından Tevrat ile Kur'ân'da paralelliklerin hatırı sayılır derecede varlığı dikkat çekmektedir. Zira bu iki kitap dini, sosyal ve kültürel hayatı düzenlemeye ve hayata damgalarını vurmaya özel ihtimam gösterirler. Bu özellik İncillerde fazla yer tutmaz. Esasen bunu beklemek de gerekmez. Zira Hıristiyanlığa göre İncil Tevrat'ı nesh etmemiş, yeni bir şeriat getirmemiş olup, ondaki hükümler Hıristiyanlar için de yürürlüktedir. Hatta Matta İncili, Hz. İsa (a.s.)'ın şöyle dediğini öne sürmüştür: "Sanmayın ki ben Şeriatı ve peygamberleri yıkmaya geldim. Ben yıkmaya değil fakat tamam etmeye geldim. Çünkü doğrusu size derim: Gök ve yer geçip gitmeden, her şey vaki oluncaya kadar, şeiattan en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır. Bundan dolayı bu en küçük emirlerden birini kim bozar ve insanlara öylece öğretirse, göklerin melekutunda kendisine "en küçük" denilecektir" *(Matta 5,17-19)*. Ne var ki bu prensip, nazariyede kalmış, daha Havariler neslinden itibaren Hıristiyanlıkta önemli değişiklikler yapılmıştır.

Şeriat anlamına gelen Tevrat sert hükümler ihtiva ediyordu. Bunun hikmeti belki de şu idi: Yahudiler Mısırda esir ve köle olarak yaşadıkları için şahsiyetleri yara almıştı. Onlara özgüvenlerini iade için ciddi, sert hükümler ve sıkı bir disiplin gerekiyordu. Ama onlar daha sora Filistin'de devlet kurup idareleri altında olanlara kendileri de katı davranmaya başladılar. Cenab-ı Allah onları tadil etmek için Hz. İsa (a.s.)'ı şefkat ve sevgi tarafı ağır basan bir risaletle gönderdi. Kur'âna göre Hz. İsa eski sert hükümleri bazı hususlarda yumuşatan, daha müsamahalı bazı hükümler de tebliğ etmiştir. Demişti ki: "Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size haram kılınan birtakım şeyleri helal yapmak için gönderildim" (Al-i İmran 50). Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim onun, Hz. Musa (a.s)'ın şeriatına bağlı olmakla birlikte bazı farklı hükümler getirdiğini veya birtakım esneklikler yaptığını bildirmektedir. Böylece Kur'ân-ı Kerim, daha önceki semavi kitaplar hakkındaki "musaddıken ve muheyminen" vasfının bir tezahürünü, başka alanlarda olduğu gibi, bu konuda da ortaya koymaktadır. Demek ki Hz. İsa yeni olan hiçbir şey getirmemiş değil, en azından bazı müsamahalı hükümler getirmiştir.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Tevrat, İncillere göre oldukça fazla hukukî hüküm içermektedir ve bu hükümleri Hıristiyanlık da benimsediğini deklare etmektedir. Bu itibarla Tevrat'ı incelemek sadece Yahudi dinindeki değil, aynı zamanda Hıristiyalıktaki hükümleri incelemek sayılmaktadır. Bu itibarla, değerli Dr. Adil Öksüz'ün ***Ceza Hükümleri Açısından Tevrat ve Kur'ân*** adlı kitabı *(İstanbul, 2006, Yeni Akedemi Yayınları, 284 s.)*, ilk anda sanıldığından çok daha geniş bir alanı, bütün Hıristiyan alemini de ilgilendirmektedir.

Diğer taraftan Tevrat ile Kur'ân'ı birbirinden tamamen ilgisiz düşünmek gerçeğe uygun değildir. Bilakis İslâm, Hz. Adem (a.s.)'dan beri gelen, özellikle Hz. Nuh, Hz.

İbahim, Hz.Musa ve Hz. İsa (aleyhimüs selam) tarafından yenilenen silsilenin son halkasıdır, aynı dinin tecdid edilmiş nihai şeklidir. Dolayısıyla İslâm, o peygamberlerin dinlerindeki temel inanç, ibadet, ahlâk ve muamelat hükümlerini güçlendirip olgunluk çağına ulaşmış insanlığın yeni şartlarına uyarlanmasından ibrettir. Rabbül alemin'in, yani bütün insanların terbiye edicisinin iradesi beşeriyeti değişik evrelerinde böyle bir terbiyeye tabi tutmak istemiştir. Bebeklik, çocukluk, ilk gençlik merhalelerinden geçen insanlık olgunluk çağına ulaşıp artık bir tek Muallimin terbiyesine girecek olgunluğa ulaştığında Allah Teala mutlak Peygamberini göndermiştir. Önceki peygamberlerin getirdikleri kitaplar maalesef tarihi belge teşkil edecek güvenilirlikte muhafaza edilememişlerdir. Ancak m. 610 yılında Mekke'de peygamberliğini bildiren, 622'de Medine'ye hicret eden, 630'da Mekke'yi feth eden, devrinin süper güçleri Bizans ve Sasani imparatorlukları ile diplomatik ilişkiler kuran ve Arap yarımadasını İslâm'a kazandıktan sonra 632'e da vefat eden Hz. Muhammed (a.s.)'ın Kur'ân adlı kitabı teblig ettiği ve ondan kaynaklanan bir topluluğu yönettiği itirazı mümkün olmayacak tarihi bir gerçek ve kesin bir veridir. Ve bu kitap, az önce zikrettiğimiz Peygamberlerin ve daha başkalarının talimatlarını özetle nakletmektedir. Dolayısıyla Kur'ân, sadece Hz. Muhammed (a.s.)'ın değil aynı zamanda nübüvvet silsilesinin bir senedi hükmündedir. İşte İslâm Usul-i Fıkıh ilminde "Şer'u men kablena" diye meşhur olan delilin de dayanağı budur. Böylece onlardan geldiği sabit olan, yani Kur'ân ve Hadis tarafından açıkça veya zımni olarak onaylanan önceki hükümler Müslümanlarca da delil sayılmaktadır. Bu da bütün insanlık tarihindeki nübüvvet mirasına sahip çıkma adına, ideal ve evrensel bir tezahürdür. Kendilerinden objektif, tarihen kesin belgelerin hemen hemen kalmadığı önceki peygamberlerin tarihi gerçekliklerinin başlıca belgesi de Kur'ân olmaktadır.

Değerli Adil Öksüz bu çalışmasıyla, az önce ima ettiğimiz bakir bir alana giriyor. Müslümanlar tarafından pek yapılmayan, mukayeseli ahkam incelemesine girişiyor. Ne var ki fıkıh alanına dahil olan hükümler çok fazla olduğundan araştırmacı, bunlar arasında sadece Tevrat ile Kur'ânın suç kabul ettikleri fiillere ilişkin cezaları mukayeseli bir tarzda incelemeye çalışmıştır. Özellikle hukuki açıdan müeyyidesi olan suçlar üzerinde durmuştur. Bunların çoğu dünyevi yaptırımları olan suçlardır. Bunun yanında az da olsa cezası ahirete bırakılan suçlara da temas etmiştir. Her iki kitapta belirlenen cezaların delillerini göstermiş, mezkur kitap mensuplarının bilginlerinin yorumlarını da göz önünde bulundurarak karşılaştırma çalışmasını gerçekleştirmiştir.

Araştırmacı "Tevrat" derken, aslı Hz. Musa (a.s.)'a gönderilmiş olan kitabı kasd etmektedir. Bu kitap Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye bölümlerinden oluşmakta olup genel olarak da Tevrat'dan bu bölümler kasd edilmektedir. Bazen ise bu isim, daha geniş anlamda Hıristiyanların Eski Ahit adını verdikleri 40 kadar bölümü de kapsayan külliyat hakkında kullanılmaktadır. Bununla beraber araştırmacı az da olsa teyid maksadıyla Tevrat dışındaki Eski Ahit bölümlerine de atıfta bulunmaktadır.

Yazar birinci bölümde araştırmasına esas teşkil eden kutsal metinlerin mevsukiyet derecelerini ele almıştır. Bu mantıken de gereklidir. Zira hükümleri incelemeye başlarken, her şeyden önce onların içinde yer aldıkları metinlerin tarihi gerçekliklerini araştırma ihtiyacı bulunmaktadır. Yazarımız, Tevratın hiç değişmeden Hz. Musa'nın tebliğ ettiği gibi kaldığını kabul eden klasik Yahudi-Hıristiyan inancını nakl etmekle beraber Spinoza gibi Yahudi münekkitlere de dayanarak, mevcut Tevrat metninin vahiy mahsulü ilahi kelam olamayacağı kanaatine varmıştır.

"Bir dinin metinlerini en iyi anlayıp yorumlayanlar, o dine mensup olanlardır" düşüncesinden hareket eden Dr. Adil Öksüz, Tevrat hükümlerini açıklamak için onun en muteber tefsiri sayılan Talmud'a, ayrıca aşağıda isimlerini yazacağımız tefsirlerine müracaat etmiştir: Pentateuch With Rashi's Commentary, The Sancino Chumaash, The Pentateuch (New York, The Judaica Pres, 1986), The Code of Maimonides, The JPS (JewshPublicaüion Society) Torah Commentary. Bu eserlerin İngilizcesine başvurmuştur. Ayrıca Arapça Kamusu'l-Kitabi'l-Mukaddes ile Türkçe Yahudilik Ansilopedisi de Tevrat mensupları tarafından hazırlanmış kaynakları arasındadır. Araştırmacının İbranice kaynaklara baş vurmaksızın Tevrat metni üzerinde çalışmasının bir dezavantaj olduğunda şüphe yoktur. Fakat görüldüğü üzere o bu eksiğini, Tevrat araştırmacılarının başta İngilizce olarak Arapça ve Türkçe yayınladıkları eserlerden yararlanmak suretiyle telafi etmeye çalışmıştır. Öte yandan Kur'ân ahkamı hakkındaki ayetlerin tefsiri için başta onları açıklayan hadis-i şerifler olmak üzere, Ebu Hanife, Malik, Şafii gibi müçtehid imamların içtihadlarını nazar-ı itibara almıştır. Taberi'nin Camiu'l-beyan'ı, el-Cassas'ın Ahkamu'l-Kur'ân'ı, el-Kurtubi'nin el-Cami li Ahkami'l-Kur'ân'ı gibi Kur'ân hükümlerini tefsirde temel kaynaklara dayanmıştır.

Yazar; adam öldürme (kasden veya hata sonucu katil), cinayet şahitliği, yalancı şahitlik,vasiyet ve mirastan mahrumiyet, zina, zina iftirası (kazif), cinsel sapıklık çeşitleri, hırsızlık, puta tapma, küfür ve lanet, ana-babaya itaatsizlik, haram ve yasak yiyecek ve içecekler konularında Tevrat ve Kur'ân hükümlerini karşılaştırmıştır.

Aynı suçlar için belirlenen cezalarda Tevrattaki hükümlerin Kur'ân'daki paralellerine göre daha sert olduğu görülmektedir. Mesela: Tevrat kasden adam öldüren katilin mutlaka kısas olarak öldürüleceğine hükm etmektedir. Kur'ân-ı Kerim ise katilin velisine tercih hakkı vererek kısas edilme, diyet yani kan bahası alma veya tamamen affetme seçeneklerinden birine imkan verir. Tevrat Rab Tealaya sövenin recm edilmesini (taşlanarak öldürülmesini) emr eder *(Levililer 24,10-16)*. Anne ve babasından birini döven veya lanet edenin de taşlanarak öldürülmesi hükmünü verir *(Çıkış 21, 15-17)*. Kur'ân-ı Kerim ise bu fiilleri kesin olarak haram saymakla beraber onlar için dünyevi bir ceza tayin etmez, sorumluluklarını ve cezalarını ahirete bırakır. Tevrata göre herhangi bir hayvan ile cinsel ilişki kuran insan öldürülecek, o hayvan ise kesilecektir (Levililer 20, 15). Kur'ân böylesi cinsel ilişkileri sapıklık sayıp haram kılmakla beraber faili için belirli bir ceza tayin etmez. Müslümanlar bu konuda tazir cezası uygulamaya imkan olduğu hükmüne varmışlardır. Çünkü bu davranışların haram olduğunda Müslümanların ittifakı vardır. Buna mukabil Tevrat livata yapanın (eşcinsel ilişki kuranın) mutlak surette öldürülmesine hükm eder *(Levililer 20, 13)*. Hal böyle iken son yıllarda Tevrata göre hükm ettiklerini deklare eden bazı kişi ve kurumların Amerika'da ve bazı Avrupa ülkelerinde eşcinsel örgütlerini tanıma ve böylesi anormallikleri meşrulaştırma temayüllerini anlamak kolay değildir.

Allah Teala imtihan hikmetiyle, farklı ümmetlere farklı hükümler koyabilir. Nitekim şu ayetler bunu açıkça bildirir: "Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da haram kıldık. Yalnız sırtlarında yahut barsaklarında bulunan veya kemiğe karışan yağları haram kılmadık. Haddi aşmalarından ötürü onları bu şekilde cezalandırdık. Şüphe yok ki Biz hep doğru söyleriz" *(En'am 146)*. "Hasılı o Yahudilerden taşan bir zulüm, insanları Allah yolundan men etmeleri, kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen faiz almaları, halkın mallarını haksızlıkla yemeleri yüzündendir ki Biz, kendilerine daha önce helal kılınan bazı temiz nimetleri haram kıldık ve içlerinden kafir olanlara can yakıcı bir azap hazırladık" *(Nisa 160-161)*.

Bunları ifade ettikten sonra elinizdeki bu çalışmanın önemli katkılarından birine geçmek istiyorum: Tevrat ile Kur'ân hükümleri arasında ilk bakışta paralellikler bulan bazı oryantalistler, Kur'ânın ondan alıntı yaptığını iddia etmişlerdir. Bu çalışma, iki kitap arasındaki paralelliklerin yanında gerek hükümlerinde, gerekse onlara getirilen yaptırımlarda ve gerekse onlarla ilgili uygulamalarda birçok farklılıkların bulunduğunu ispatlamakla bu zannın yüzeysel bakıştan ileri gelen tutarsız bir iddiadan başka bir şey olmadığını ortaya koymuştur.

Aslında farklılıklar gibi benzerlikler de vardır. Bunların olması da gayet tabiidir. Zira Tevrat da, Kur'ân da aynı kaynaktan gelmişlerdir. Dolayısıyla benzerlikler de öne çıkarılabilmelidir. Yanılmıyorsam, bende kalan intibaa göre yazarımız benzerliklere değinmekle birlikte onları ortaya koymaya çalışmamaktadır. Belki de bunu yapmanın yanlış anlaşılmaya yol açabileceğini düşünerek bu tutumu tercih etmiş olabilir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu bir netice de şudur: Kur'ân, insanların en temel meseleleri olan hayat hakkına hizmet etmek ve onu teminat altına almak için bazı ferdi ve içtimai düzenlemeler yapmış, birtakım prensipler ve hükümler koymuştur. Hayatları söndüren, aile yuvalarını yıkan, insanlığı çürüten, zulüm ve gaspı, anarşi ve terörü hakim kılmaya yönelen katil, zina, terör, hırsızlık gibi suçları önlemek için birtakım yaptırımlar getirmiştir. Bu zulümlere maruz kalarak canları yanmayan bazı kimseler veya patolojik bir duygusallıkla yaratıklarına şefkat göstermede Yaratandan daha ileri olduklarını sananlar veya İslâm'ı tenkit etmek için tutamak arayanlar, bu yaptırımları büyüteç altına almak suretiyle insanları Kur'ân'dan ürkütmeye çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Oysa bu yaptırımlar yalnız başlarına değil, genel İslâmi bütün içinde yer alan diğer itikadi, ruhani, ahlâki ve içtimai esaslarla birlikte mütalaa edilmelidirler. Böyle yapıldığı takdirde Kur'ân medeniyetinin nasıl bir fazilet toplumu gerçekleştirdiği kolayca anlaşılır ve her hüküm yerli yerine oturtulur. Bu gerçeği görmezlikten gelip Kur'ân hükümlerini sert ve gayr-ı insani bulanlar öteden beri buluna gelmiştir. Bunu yapanlar mesela Budistler, Hinduistler olsa, kendi açılarından anlayışla karşılamamız mümkün olabilirdi. Fakat bu ithamlar kendilerini Yahudi veya Hıristiyan kabul edip Tevrat hükümlerini benimsemeleri gereken bir kısım oryantalistlerden ve genel olarak batılılardan gelmektedir. Oysa bunların böylesi ithamlarda bulunmaya hiçbir hakları olamaz. Çünkü o hükümlerin çok daha ağır ve sert olanları, az önce bazılarına değindiğimiz üzere, bizzat kendilerinin kutsal metinlerinde bulunmaktadır. İşte bu çalışma, ayrıntılı olarak bu hükümleri karşılaştırmalı bir şekilde göz önüne sermektedir.

Dr. Adil Öksüz'ün bu çalışmasının dini ve fikri alanda ciddi bir boşluğu doldurduğuna inanıyorum. Bu eser gibi, olabildiğince insaflı, kırıcı olmaksızın gerçekleştirilmeye çalışılan bu tarzdaki başka mukayeseli çalışmaların da yapılmasını temenni ediyor, kendisine bu gayretinden dolayı tebriklerimi sunuyorum.

* Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

Dr. Ahmet GÜNEŞ *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

HEPİMİZ SORUMLUYUZ

Müslüman'ın aksiyonu da, sabrı da, ümidi de imanından kaynaklanır. Onun inancına göre, günler Allah'ın (cc) elindedir ve dilediği gibi evirip çevirmektedir. O'nun (c.c.) bu tasarrufu ise, inananların liyakatlerine göre değişmektedir. Bu yüzden muvakkat sıkıntı ve zorluk zamanlarında müminlerin dinde sabır ve sebat göstermeleri gerekir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "Allah'ın menettiği hududu koruyan ile korumayan kimsenin misali, bir gemide kur'a ile yerlerini belirleyen kimselerin misali gibidir. Buna göre, bazıları geminin üst katına, bazıları ise, geminin alt katına yerleşirler. Geminin alt katında olanlar, susadıkları zaman üst kattakilere uğrayarak, "kendi bulunduğumuz kattan bir delik açsak ve üst kattakilere zarar vermesek" derler. Bu durumda, eğer üst kattakiler, onları bu istekleriyle baş başa bırakırlarsa, hepsi birlikte batmaya mahkumdur. Eğer onlara engel olurlarsa, hem onlar hem de kendileri kurtulur." *(Buharî, Şerike, 6)*

Peygamberimizin (s.a.s.) bu hadis-i şeriflerinde, toplum bir gemiye benzetilir. İnsanlar da geminin içindeki birer yolcu misalidir. Bu geminin alt katında bulunanlar, su ihtiyaçlarını gidermek bahanesiyle gemiyi delmeye yeltendiklerinde, şayet üst katta olanlar buna engel olmazlarsa, hepsi birlikte batmaya mahkûmdur. Yani, bir kötülüğe sebep olanlar kadar, imkan ve sorumluluk dairesi içinde olduğu halde onu önlemeyip işlenmesine göz yumanlar da sorumludur. Bu sebeple, iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak, bütün peygamberlerin gönderiliş gayelerinden biri olmuştur ve her Müslüman'ın hayat felsefesini oluşturur. En azından Müslümanlardan bir grubun bu görevi îfâ etmesi, dînî bir sorumluluktur. Fasit daire karşısında salih daire oluşturmaya çalışma, bu sorumluluğun gereğidir.

Toplumları kemiren ve yok eden faktörlerin hepsi, Kur'ân terminolojisinde bir yönüyle zulüm kelimesiy-

le ifade edilir. Ayrıca iktisadî ve insanî boyutlarıyla fesat kelimesi, insanlığın bozulmasına ve bir kaosa sürüklenmesine yol açan ahlâkî çözülme ve içtimaî tefessühle ilgilidir. Salâh ise, fesadın zıddıdır ve insan onuruna yaraşır bir hayat oluşturma ameliyesidir. Maalesef bir çok müfsit insan, yaptığı ifsadı salâh olarak göstermeye çalışmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de, çoğu yerde iman ve salih amel peş peşe zikredilir. Çünkü gerek ibadetlerde, gerek helal ve haramlarda, gerekse ahlâkî ve içtimaî nitelikli amellerde hep iman esas alınır. Belki de bu sebeple, Kur'ân-ı Kerimde ısrarla ihlas ve samimiyetin önemine vurgu yapılır; Allah'tan sakınma, korunma ve korkma anlamlarına gelen "takva" ile, Allah'ın her an gördüğü ve gözettiği şuurunu ifade eden "ihsan" müminlerin vasfı olarak ön plana çıkarılır.

"Bazen dünyevî hâdiseler ve dünyalılar yol vermezler insana; bazen de başa gelenler, altından kalkılmayacak şekilde çetin cereyan eder; eder de yıllar hep Muharrem gibi gelir geçer ve yollar gider Kerbelâ'ya takılır. Ne var ki, Hak'tan fermanlı gönüller, görüp duydukları bu şeyler karşısında ne sarsılır ne sendeler ne de tereddüde düşerler. Her hâdiseyi müteâl iradenin bir muamelesi kabul ederek, başa gelenleri imtihan sayar, imtihanları tevekkül ve teslimiyetle göğüsler, yolunu kesen töre bilmezlere insanlık dersi verir, her hareket ve davranışını ötelerden gelen emirlere uyma inceliğiyle değerlendirir; bir gözü kendi tavırlarında diğeri o müteal kapının aralığında yürür himmetini dağıtmadan yücelerden yüce hedefine doğru -Hak rızası olan o hedefe canlarımız kurban olsun- ve hayallerini bile her zaman pâk tutar ağyar düşüncesinden."

Bunun tam aksi bir durum olarak, kalpleri hastalıklı olanlardan ve münafıklardan da bahsedilir. Münafıkların namaza tembel tembel kalkışları anlatıldığı gibi, içtimaî nitelikli amellerdeki ihmalleri de çoğu zaman iman zaafına bağlanır. Tembel tembel namaza kalkmak bir münafık sıfatıdır. Esasen, iman ve İslâm ayrımı bu noktada yapılır.

İman deruni duyguyu, İslâm ise tezahürü ifade eder. Normalde iç ve dışın uyumlu ve ahenkli olması gerekir ve bu uyum "mümin müslim" sıfatıyla tanımlanır. Eğer kişinin ibadet kategorisinde değerlendirilen amelleri imanından kaynaklanmıyorsa, "münafık" olarak adlandırılır. Münafıkların İslâm toplumuna zararları fazla olduğu için, ahiretteki azapları da daha büyük olacaktır. Yalnız münafık sıfatının, üçüncü şahısları suçlamadan ziyade, öncelikle Müslümanların vicdan muhasebesiyle ilgili olduğu unutulmamalıdır.

Bilindiği gibi, ayet ve hadislerdeki münafık tiplemesinde hep sıfatlar ve davranışlar esas alınır. Bu sebeple, bu sıfatları her müminin kendisini devamlı sorgulayacağı davranış kriterleri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu da, kişilerin imanlarıyla doğru orantılı olacaktır. Büyük zatların kendi nifaklarından endişe etmelerini, elbette onların kılı kırk yaran dînî hassasiyetlerinde aramak gerekir. Esasen toplumu ayakta tutan da, bu hassasiyettir. Çünkü, nefis sorgulamasındaki ihmaller, topluma ve toplumla ilgili bütün sistemlere ergeç yansıyacaktır. Sonuçta, Allah'ın "Bir toplum kendinde olan durumu değiştirmedikçe, Allah o toplumda olan hali değiştirmez" *(13/11; bkz. 8/53)* hükmü işleyecektir ki, buna tarih felsefesi de denebilir. Zaten, değişmez sosyal yasaları ifade eden "sünnetullah" kavramı, Kur'ân-ı Kerim'de benzeri vakalar için kullanılır.

Dinimizde namaz, oruç, hac ve zekat ibadet kategorisinde değerlendirildiği gibi, Allah yolunda gayret göstermek de ibadet kategorisinde değerlendirilir. Bu özelliğiyle her Müslüman'ın dinini hem yaşaması hem de yaşatması için çabalaması inancının gereğidir. Elbette yaşatma ideali için maddî ve manevî gayret göstermek gerekecektir. Bu da, malla ve canla olacaktır. Allah yolunda malla ve canla gayret gösterenler, Allah'ın övgüsüne mazhar olur. Bu uğurda servet ve imkan sahibi Müslümanların mazeret beyan etmeleri ise, yerilir.

Bazen müminlerden geride kalıp kadınlar gibi oturanlar, bazen de münafıklardan baygın baygın bakan ve çeşitli bahaneler ileri süren tipler anlatılır. Bu tiplerin mevsimin sıcaklığına itirazları, evimiz açık türü mazeretleri hep iman zaafına bağlanır. Bazen de Peygamberimizin (s.a.s.) seferlerinden birini, dönüşü olmayan gidiş zannettikleri durumda, "Peygamber ölecek de, siz ölmeyecek misiniz?" şeklinde hakikati görmeye çağıran ifadeler kullanılır ve "sanki ölüm insana kendi evinde bile gelmiyor mu?" ihtarı yapılır.

Ka'b b. Malik (r.a) gibiler ise, Tebük seferine katılamadığı için elli gün süreyle adeta cehennemî bir hayatı

bu dünyada yaşamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de onların vicdan azapları, "olanca genişliğine rağmen dünya onlara dar gelmişti" *(Tevbe, 9/119)* ifadeleriyle tanımlanır.

Bu duyguyla sorumluluklarını ifa eden inananların, ahlâkî ve içtimaî davranışlarında herhangi bir olumsuzlukları olmasa bile, yine de, zaman zaman ideolojik suçlamalarla çeşitli tehditlere, hak mahrumiyetlerine, sürgünlere, hatta işkencelere maruz kaldıkları tarihî bir gerçektir. Zamanın zorba güçleri tarafından, ateş ve mancınık Hz. İbrahim (a.s) için hazırlanır. Hz. Zekeriya (a.s) şehit edilir. Oğlu Hz. Yahya (as) için testere eğelenir ve vücudu baştan ayağa biçilir. Hz. İsa (a.s) için çarmıh dikilir.

Hz. Yusuf (a.s) ise, ayrı bir destandır. Rüyasında 11 yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Babası, rüyasını yorumlar ve endişelerini belirtir. Daha çocukluk dönemindeyken, kardeşlerinin hasediyle karşılaşır. Ölümüne ferman verirler. Fakat kuyuya atmakla yetinirler. Mısır'da kaçan bir köle olarak değersiz birkaç dirhem paha biçerler. O ise, reva görülen her şeye sabırla ve ümitle katlanır. Hatta, hapis hayatını iffetsiz yaşamaya tercih eder. Allah'ı anlatmaya orada da devam eder. Gerçekler anlaşılınca, aklanır. Babasının ümidi içinde saklıdır. Kardeşlerine kavuşunca, "bugün size kınama yok" *(Yusuf, 12/92)* ifadesini kullanır. Aynı söz bir kez de, Kainatın Efendisi (s.a.s.) tarafından Mekke fethinde tekrarlanır. Zaten, Yusuf suresi Peygamberimize (s.a.s.) hitapla başlar ve O'na hitapla sona erer.

Bu olaylara tarihî perspektiften bakıldığında, sonuç bazılarının beklentilerinin tam tersi tecelli etmiştir. Elbette diri diri yakmak için zevkle odun taşıyanlar, Hz. İbrahim'in (a.s) bütün semavî dinlerin ortak paydası olacağını düşünmemişlerdi. Haksız olarak peygamberleri öldürenler, kendilerine zillet ve meskenet vurulacağını beklememişlerdi. Hz. Musa'nın (a.s) öldürülmesine bahaneler arayanlar, O'nun (a.s) küçüklüğünden itibaren Allah'ın korumasında olduğunu anlayamamışlardı. Çarmıhta işkenceyle asılmasına hükmedenler, Hz. İsa'nın (a.s) en çok tâbîsi olan peygamberlerden biri olacağını ummamışlardı. Başına ödül koyarak Mekke'de yaşamasına bile tahammülleri olmayanlar, Allah'ın (c.c.) Hz. Muhammed'i (s.a.s.) tekrar anavatanına izzetle döndüreceğine ihtimal vermemişlerdi.

Kur'ân-ı Kerim'de, dînî inancı uğruna önceki milletlerin gösterdikleri fedakarlıklar da anlatılır. Firavunun iman eden sihirbazlara karşı savurduğu tehditler *(A'raf, 7/124; Tâhâ, 20/71; Şuarâ, 26/49)*, ashab-ı uhdud (Burûc, 85/4) ve ashabı kehf olayları *(Kehf, 18/9)* fikrî sukutun kaba güç gösterisine dönüşmesini sergiler. Peygamberimiz (s.a.s.) de, Habbab b. Eret'in (r.a) müşriklerden karşılaştığı eziyetleri şikayet etmesi üzerine şöyle buyurur: "Sizden önce öyleleri vardı ki, yakalanıyor, kendisi için hazırlanan çukura konuyor, sonra bir testere ile vücudu başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazılarının etleri, demir taraklarla taranıyordu. Ama bütün bunlar yine de onları dinlerinden döndüremiyordu. Yemin ederek ifade ediyorum ki, Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir kadın devesine binecek, San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korku ve endişe duymayacaktır. Sadece, koyunu için saldıran kurt müstesna. Fakat siz acele ediyorsunuz." *(Buhari, Menakıb, 25)*

Müslüman'ın aksiyonu da, sabrı da, ümidi de imanından kaynaklanır. Onun inancına göre, günler Allah'ın (c.c.) elindedir ve dilediği gibi evirip çevirmektedir. O'nun (c.c.) bu tasarrufu ise, inananların liyakatlerine göre değişmektedir. Bu yüzden muvakkat sıkıntı ve zorluk zamanlarında müminlerin dinde sabır ve sebat göstermeleri gerekir. Böyle davrananlar, "sadık ve takvalı olanlardır" *(Bakara, 2/177)*. Zaten Kur'ân-ı Kerim'deki sadakat kelimesini sadece "doğru sözlü" olarak yorumlamak eksik bir anlayıştır. Dikkat çekicidir ki, dinini terk eden dönek tipleri tanımlayan irtidat kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de bazen sadakat, genelde vefa kelimelerinin karşıtı olarak kullanılır.

Dinî duyarsızlık karşısında ise, "Allah yolunda malınızı harcayın da, kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın ve hep güzel davranın. Allah güzel davrananları sever" *(Bakara, 2/195)* uyarısı yapılır. Dine karşı vefasız milletlerin yerine, yeni bir milletin getirileceği vaat edilir. Böyle milletler koflaştıkları için, Kaf dağının arkasına atılmayı zaten hak etmişlerdir. Bunların dünyaları da ahiretleri de hüsrandır. Doğrusu, dünyevî zillet veya izzet de, uhrevî ceza veya sevap da inananların ferdî ve içtimaî amellerine bağlanır. Allah'ın hoşnutluğu da, bu amellerle kazanılır. Elbette kim Allah yolunda gayret gösterirse, kendisi için gayret gösterir. Aksi takdirde, "İçimizdeki beyinsizler yüzünden bizi de mi helak edeceksin Allah'ım!" *(A'raf, 7/155)* demenin vakti geçmiş olabilir ve Allah korusun batan geminin yolcuları arasında biz de olabiliriz.

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Görevlisi
agunes@yeniumit.com.tr

YENİ ÜMİT

Doç. Dr. Veysel GÜLLÜCE *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

KUR'ÂN IŞIĞINDA REENKARNASYON'UN REDDİ

Kur'ân-ı Kerîm'de, çoğu kere iade kavramıyla ifade edilen yeniden diriltmenin kıyamet günü olacağı, bu diriltmenin bir defaya mahsus olduğu ve ölümden sonra tekrar dünyaya dönüşün asla mümkün olmayacağı konuları hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Reenkarnasyon lügatte tenasüh, tekammüs, tecessüd-ü cedîd[1], ölümden sonra rûhun bir bedenden başka bir bedene, kimi kez de insandan hayvana, hayvandan insana geçmesi, rûh göçü[2] manâlarına gelmektedir. Kelimenin kökü, bedenlenme, bir bedene bürünme manasındaki enkarnasyon'dur. Buna göre reenkarnasyon, tekrar bedenlenme manasına gelmektedir. Renaissance (tekrar doğuş) da aynı manadadır.

Lügatte tenasühle aynı manaya gelmesine karşılık, bilhassa günümüzde bu fikri savunan bazı gruplara göre reenkarnasyon, tenasühten farklı ve daha husûsi bir manâda kullanılmaktadır. Buna göre, reenkarnasyonda bir gerileme ve hayvan bedenlerine intikal söz konusu değildir. Bu yönüyle reenkarnasyon, daha çok doğu öğretilerinde görülen ruhun başka bir varlığın bedenine geçmesini ifade eden tenasüh ve ruh göçünden, başka bir ifadeyle métempsychose ve transmigration'dan[3] tamamen farklıdır. Yeni tenasühçüler olarak da isimlendirebileceğimiz bu kişilere göre, reenkarnasyonun Hint felsefe ve dinlerindeki tenasüh ile esas ve amaç bakımından hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü, tenasühte tekâmül fikri yoktur. Cezâ ve mükâfat esasına göre bir geliş- gidiş vardır . Reenkarnasyonda ise, dünyevî bağlardan kurtulamamış rûhların tekâmül için dünyaya tekrar gelmesi vardır. Varlık, dünyaya her bağlanışında geçmiş hayatlarının toplu ürünü olan bir durumla karşılaşır. Tekâmülde hiç bir zaman aşağı seviyelere dönülmeyeceği (tedennî olmayacağı) kabul edilmiştir.[4]

Günümüzde daha çok ruhçu akımlar tarafından desteklenen bu batıl iddiaya göre, ruhen tekâmül etmemiş ve olgunluğa ulaşamamış ruhlar, tekâmül edinceye kadar tekrar tekrar dünyaya geleceklerdir. Halbuki yakînen incelendiğinde günümüzdeki reenkarnasyon anlayışlarının da, daha çok Hint dinlerinde görülen ve eski bir hurâfe olan tenasüh inancının çağdaş kılıflar içinde sunulmuş yeni bir şekli olduğu görülecektir.

Türkiye'de reenkarnasyonu savunan bazı kimseler, Batı'da aynı fikrin temsilcileri olan insanların Tevrat ve İncil'in bir takım âyetlerini reenkarnasyon teorisine uygun düşecek bir tarzda yorumlamalarından etkilenerek, Kur'ân'dan bu konuya uygun bir şekilde tevil edebilecekleri âyetler arayarak, bu ayetleri gerçek manalarıyla hiç ilgisi olmayan tuhaf tevillerle kendi görüşleri istikametinde yorumlamaya çalışmışlardır. Geçmişte, tenâsüh için yapılan benzer çabalar da onlar için ayrı bir dayanak noktası olmuştur. Halbuki Kur'an, reenkarnasyonu açık bir şekilde reddetmekte ve hiçbir açık kapı bırakmamaktadır. Bu konuda apaçık âyetler ortada varken, onları görmezlikten gelerek başka âyetlerden zorlamalı yorumlarla bu teoriye destek aranmasının ne derece yanlış bir yaklaşım olduğu açıktır.

Doğru olan yaklaşım ise, bir konuda manası açık (muhkem) ve bunun yanında bazı kapalı (müteşabih) âyetler olduğu takdirde, manası açık olanları esas alarak diğer âyetleri onların ışığında yorumlamaya çalışmaktır. İşte bu makalede takdim edeceğimiz âyetlerin çoğu bu konuda açık olup dünyaya tekrar dönüş olmadığını ifade etmektedir.[5]

A. Dünyaya Tekrar Dönüş İsteklerinin Reddedilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de, çoğu kere iade kavramıyla ifade edilen yeniden diriltmenin kıyamet günü olacağı, bu diriltmenin bir defaya mahsus olduğu ve ölümden sonra tekrar dünyaya dönüşün asla mümkün olmayacağı konuları hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu hususta pek çok âyet vardır. Bu âyetlerin bazısında ölüm anında, bazısında mahşer yerinde hesap verme esnasında, bazılarında cehennem görüldüğü esnada, bazılarında ise cehenneme girdikten sonra inkarcıların dünyaya tekrar dönme istekleri dile getirilmiş, hepsinde de bu isteklere karşılık red (hayır!) cevabı verilmiştir.

a. Ölümden Sonra Dünyaya Dönüş İsteğinin Reddi

Birinci durum, yani ahiret aleminin giriş kapısı hükmünde olan ölüm anında dünyaya tekrar döndürülme isteğinin reddedilişi çeşitli âyetlerde ifade edilmiştir. Şu âyet bu konuda çok açık ve kesindir: "Nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında der ki, Rabbim beni geri gönder! Ta ki boşa geçirdiğim dünya hayatımda artık iyi ameller işleyeyim. Hayır! O, söylediği boş bir laftan ibarettir. Onların arkalarında ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır" *(Mü'minûn, 99-100)*.

Dünyaya yeniden gelmenin asla söz konusu olamayacağını açık ve kesin bir şekilde ifade eden bu ayet-i kerime'de dünyaya yeniden dönüş isteğinin boş bir laf olduğu ifade edilirken, tekid sadedinde "o, söylediği boş bir laftan ibarettir" buyrulmuş,[6] böylece Allah'ın böyle bir va'di olmadığına ve bu yakarışın asla kabul görmeyeceğine dikkat çekilmiştir.

"Onların arkalarında ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır" ifadesi de diriltilecekleri güne kadar önlerinde bir berzah[7] (dünyaya dönmelerine mani olan bir engel) olup böylece dünya ile ahiret arasında farklı bir hayat boyutunda olacaklarını, dünyaya dönemeyeceklerini belirtmektedir. "Nasıl ki ana rahminden çıkan bir çocuk tekrar oraya dönemiyorsa bu dünya hayatından çıkarak kabir hayatına giden bir ruh da oradan çıkıp geriye tekrar dönemeyecektir."[8] Böylece bu âyetteki berzah kelimesi de dünyaya tekrar dönüşün olmayacağını bildirmektedir.

Nitekim, dünyaya tekrar dönüş inancının çok yaygın olduğu coğrafyadan bir insan olarak İkbal, "Kur'ân-ı Mübin'de iyice açıklanmış ve hiçbir fikir karmaşasına yer vermeyecek mahiyette olan üç noktaya dikkat etmemiz gerekir" dedikten sonra, ikinci noktada "Kur'ân-ı Kerîm'e göre bu dünyaya yeniden gelmek imkânsızdır. Bu husus aşağıdaki âyette gâyet sarih bir şekilde açıklanmıştır"[9] diyerek yukarıda takdim ettiğimiz âyeti zikretmiştir.

Bu apaçık beyana rağmen "bu âyet, ruhun ayrıldığı bedene dönmeyeceğini ifade ediyor, dünyaya dönmeyeceğini değil"[10] veya "reenkarnasyonun olmadığını değil sürekli dünyaya geri gidip açığını kapatmak isteyenlerin bu isteklerinin reddedildiğine delildir"[11] gibi iddiaların tutarsızlığı açıktır. Çünkü âyette ne eski bedene dönme isteğine ne de bu sözü söyleyenin dünyaya birkaç defa geldiğine dair her hangi bir işaret yoktur. Eğer bu istek dünyaya birkaç kere gelmiş bir kimse tarafından yapılmış olsaydı o zaman cevap olarak, defalarca dünyaya gönderilmedi mi?!... gibi bir üslup kullanılırdı. Nitekim benzer bir âyette pişmanlığını dile getiren inkarcıya şöyle cevap verilmiştir: "Size düşünüp taşınacak kimsenin düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi?! Hem size peygamber de gelip uyardı." *(Fâtır, 37)*. Bu âyette de insana düşünüp taşınacağı ve öğüt alacağı kadar ömür verildiğinden bahsedilmiş, birkaç kere dünyaya gelmekten bahsedilmemiştir. Böylece her insana öğüt alacağı, düşünüp taşınacağı miktarda –uzun veya kısa- bir süre verildiği belirtilmiştir. Eğer bu süre yeterli olmasa ve yeniden dünyaya gelme ihtiyacı olsaydı âyette bu ifadeler kullanılmazdı.

Yukarıdaki âyete benzer başka âyetler de vardır: "Kendilerine azabın geleceği ve kâfirlerin Rabbimiz bize birazcık mühlet ver de davetine uyalım ve elçine tabi olalım diyecekleri gün hakkında insanları uyar" *(İbrahim, 44)*, "Sizden birinize ölüm gelip çatmadan önce, size nasib ettiğimiz imkânlardan Allah yolunda harcayın! Ölüm gelip çatınca: Ya Rabbî, az mühlet ver bana, bak nasıl hayırlar yapacağım, tam takvâ ehlinden olacağım! diyecek olsa da Allah, vâdesi gelen hiçbir kimsenin ecelini ertelemez. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır" *(Münâfikûn, 10-11)*.

Bu âyetler dünyaya tekrar dönmenin olmadığını göstermektedir. Çünkü reenkarnasyondan maksat tekâmülü tamamlamak olduğuna göre, eğer bu iddia doğru ise, böyle bir talepte bulunana salihlerden olma fırsatı verilmeli değil miydi?! Halbuki değil dünyaya tekrar gelme, ecelin ertelenmesine dahi izin yoktur. Bu durum: "Allah, eceli gelmiş bir kimseyi asla ertelemez…" ayetiyle açık bir şekilde ifade edilmiştir. Şu âyet de bu hususu desteklemektedir: "Allah'ın belirlediği vakit geldiğinde artık ertelenmez" *(Nuh, 4)*. Bu âyetler reenkarnasyon olmayacağını çok açık bir şekilde bildiriyor. Çünkü ölmek üzere olan kimsenin eceli tehir edilmediğine, ek süre verilmediğine göre, artık ölüm gelip çattıktan sonra yapılacak böyle bir talep asla kabul edilmez. Yani böyle bir istek kabul edilseydi, ölmeden önce gerçekleştirilirdi.

Allah tarafından dünyaya tekrar dönmeye izin verilmeyince, artık insanların kendi gayret ve çabalarıyla da böyle bir şeyi elde etmeleri mümkün değildir. Şu âyette ifade olunduğu gibi: "Haydi görelim sizi, can boğaza geldiğinde, O vakit can çekişenin yanında bulunan sizler bakar durursunuz. Biz ise, ona sizden daha yakınız, ama siz göremezsiniz. Haydi bakalım eğer âhirette vereceğiniz hesap yoksa, iddianızda tutarlı iseniz, çıkmakta olan o rûhu

geri döndürsenize!" *(Vakıa, 83-87)*. Dünyaya tekrar dönüş olmadığını ifade eden bu üslup bu yöndeki ümit kapılarını tamamen kapamaktadır.

b. Mahşer Gününde Dünyaya Dönüş İsteğinin Reddi

Şu âyette ise, inkarcıların kıyamet gününde amellerinden hesaba çekildikleri sırada dünyaya tekrar dönme isteklerinin boş bir temenniden ibaret olduğu dile getirilmektedir:

"… Acaba şimdi bizim için şefaatçiler var mı ki şefaat etsinler, ya da dünyaya geri gönderilsek de yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapsak. Onlar kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler de kaybolup gitti" *(A'raf, 53)*.

Böylece, inkarcıların mahşer meydanında iken dile getirdikleri dünyaya tekrar dönme talepleri bu ayetle de reddedilmiş, artık onlar için ne bir şefaatçinin ne de dünyaya tekrar döndürülmenin olmayacağı bildirilmiştir.

c. Cehennem'i Görme Esnasındaki Dünyaya Dönüş İsteğinin Reddi

"… Yahut azabı gördüğünde, keşke bir kere daha dönme imkânım olsaydı da iyilerden olsaydım diyeceği günden sakının" *(Zümer, 58)*, "Onların ateşin karşısında durdurulup, ah! Keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak! dediklerini bir görsen! Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler (günahlar) onlara göründü. Onlar dünyaya gönderilseler bile, nehyolundukları şeyleri mutlaka tekrar yaparlardı. Onlar kesinlikle yalancıdırlar" *(En'am, 27-28)*. Bu âyetteki "Onlar dünyaya gönderilseler bile, nehyolundukları şeyleri mutlaka tekrar yaparlardı. Onlar kesinlikle yalancıdırlar" ifadesi mevzumuz açısından çok önemlidir. Çünkü bu ifadeyle, faraza onlar dünyaya tekrar gönderilseler dahi yine aynı şeyleri yapıp Allah'ın yasak ettiği şeyleri işleyecekleri bildirilerek insanların bu dünyaya neden bir daha gönderilmediklerinin gerekçesi ve hikmeti beyan edilmiştir.

d. Cehennem'de İken Dünyaya Dönüş İsteğinin Reddi

"Rabbimiz! bizi cehennemden çıkar! Eğer bir daha (eski halimize ve günahlara) dönersek o zaman gerçekten zalimlerdeniz. Buyurdu ki, kesin sesinizi! Konuşmayın!.." *(Mü'minûn, 107-108)*. "Rabbimiz bizi çıkar da yapmadığımız salih amelleri yapalım" *(Fâtır, 37)*, "(Kötülere) uyanlar şöyle derler: Ah! Keşke bir kere daha dünyaya gitseydik de şimdi onların (kötülerin) bizden kaçıp uzaklaştıkları gibi biz de onlardan kaçıp uzaklaşsaydık! İşte böylece Allah onlara, yaptıkları şeyleri pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar ateşten çıkacak değillerdir" *(Bakara, 167)*. Bu son âyet, onların dünyaya dönme talepleri bir yana, ölüp cehennem azabından kurtulma arzularının bile yerine getirilmeyeceğini, aksine, ölümsüz bir şekilde cehennemde ebedî kalacaklarını bildiriyor.

Görüldüğü gibi, bu dört durumun hepsinde dünyaya tekrar dönmek isteyen günahkar ve inkarcıların istekleri kesin bir dille reddedilmiş, böyle bir şeyin yapılmayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Dolayısıyla bu apaçık âyetlerden sonra bir takım yanlış yorumlara saparak bazı âyetleri aksi manalara hamletmeye çalışmanın çok yanlış bir davranış olduğu ortadadır.

Burada, dünyaya tekrar dönmek muhal olduğuna göre, neden böyle bir temennide bulunuyorlar? şeklinde akla gelebilecek soruya şöyle cevap verebiliriz: Onların bu temennileri, ya böyle bir şeyin imkânsız olduğunu bilmediklerinden, ya da imkânsız olduğunu bildikleri halde, aşırı derecedeki pişmanlıklarını ifade etmekten dolayıdır. Çünkü olmayacak bir şey de temenni edilebilir.[12] Şöyle de düşünebiliriz; onlar her ne kadar dünyaya tekrar dönmenin muhal olduğunu bilseler de, karşılaştıkları dehşetli durumlardan kurtulmak için hiçbir çareleri olmadığından, muhal olduğunu bile bile bunu istemek durumunda kalmışlardır.

B. Dünyaya Tekrar Dönüşü Reddeden Diğer Ayetler

Yukarıdaki âyetlerin yanında dünyaya tekrar dönüş olmadığını açık bir şekilde veya dolaylı olarak ifade eden başka pek çok âyet vardır. Şimdi de bu âyetlerden tespit edebildiklerimizi sunmaya çalışacağız.

"Onlardan önce nice kavimler helak ettiğimizi görmüyorlar mı?! Onlar bunlara tekrar dönüp gelmezler" *(Yâsîn, 31)* âyeti, helak edilen insanların, daha sonra dünyaya tekrar dönmediklerini açıkça ifade ediyor. Helak edilen kavimlerin kusurlu, manevi bakımdan tekemmül etmemiş insanlar olduğu düşünülürse, bu âyetin reenkarnasyon aleyhinde kuvvetli bir delil olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bir başka âyette ise, bu manada, "Helak ettiğimiz bir şehir halkına tekrar dönmek haramdır" *(Enbiyâ, 95)* buyrularak, dünyaya dönüşün kesinlikle olamayacağı haram tabiriyle tekitli bir şekilde bildirilmiş, haramdır! yani, yasaktır! denilerek, dünyaya dönüş hakkındaki bütün ümit kapıları böyle bir beklenti içinde olanların yüzlerine kapatılmıştır.

"Allah sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmez bir vaziyette çıkardı" *(Nahl, 78)* âyeti de reenkarnasyon aleyhinde kuvvetli bir delilidir. Çünkü bu fikri savunanlara göre, insanın yeniden dünyaya gelmesi tekâmül içindir. Tekâmülün olabilmesi için ise, önceki hayattaki birikimin mevcut olması gerekir. Halbuki bu âyet böyle bir şeyin olmadığını, doğan çocukların hiçbir şey bilmez bir halde dünyaya getirildiğini açık bir şekilde ifade ediyor.

Vakıa suresinin son âyetlerinde ölüm anındaki insanların durumları tasvir olunduktan sonra "(Ölen kimse) eğer mukarrebinden ise Eğer Ashab-ı yeminden ise Ve eğer yalanlayıcı ve dalalete düşmüşlerden ise…" *(Vâkıa, 88-94)* buyrularak öldükten sonra insanların gidecekleri yerler

sıralanmış, fakat bunlar içinde tekâmül etmemiş, günahkar ve kusurlu kimselerin tekrar dünyaya döneceklerinden bahsedilmemiş, bilakis yalanlayıcı ve dalalete düşmüş olanların yerinin cehennem olduğu bildirilmiştir: "Ve eğer yalanlayan ve dalalete düşenlerden ise, ona kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme giriş vardır" *(Vâkıa, 92-94)*.

Kıyametin kopup insanların amellerine göre gruplara ayrılmalarının anlatıldığı şu âyette de benzer durum söz konusudur: "Kıyametin koptuğu gün insanlar birbirlerinden ayrılırlar: İman edip salih ameller işleyenler cennet bahçelerinde sevinç içindedirler. İnkâr edip âyetlerimizi ve ahirete ulaşmayı yalanlayanlar ise azaba maruz kalacaklardır" *(Rum 14-16)*. Görüldüğü gibi insanların farklı gruplara ayrıldığından bahseden bu âyetlerde de dünyaya dönüşten bahsedilmiyor.

Şu âyette de benzer bir tablo çizilmektedir: "Kim Rabbinin huzuruna mücrim olarak gelirse onun için cehennem vardır… Kim de mü'min olarak salih ameller işlemiş bir şekilde gelirse onun için de üstün dereceler vardır: İçinde ebedî kalacakları, alt taraflarından ırmakların aktığı Adn cennetleri! İşte nefsini tezkiye edenlerin mükâfatı budur!" *(Tâ-hâ 74-76)*. Görüldüğü gibi insanın ölümden sonraki durumunu anlatan bu âyette de cennet ve cehennem dışında başka bir yerden, dünyaya dönüşten bahsedilmiyor.

Cennetlikler hakkındaki "Orada (cennette) ilk ölümden başka ölüm tatmazlar" *(Duhan, 56)* âyetinde ölümün bir kereye mahsus olarak yaşandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla birkaç veya bir çok defa ölümü gerekli kılan reenkarnasyon bu âyet ile de reddolunmaktadır.

"Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürülürler" *(Ankebut, 57)* âyetinde de ölenlerin dünyaya değil de Allah'a döndürülmesinden bahsediliyor.

"Allah insanları yaptıklarıyla muaheze etseydi yeryüzünde canlı bir varlık bırakmazdı. Fakat onları belli müddete kadar erteliyor. Müddetleri geldiğinde ise ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler" *(Nahl, 61)* âyeti de bu dünyanın mücazat mahalli olmadığını, insanların yaptıklarının karşılığını tam olarak başka bir alemde göreceklerini ifade ediyor.

"Sudan, beşeri yaratıp onu akraba ve hısım yapan O'dur…" *(Furkan, 54)* âyetiyle ifade edilen insanların akrabalık ve hısımlık bağlarıyla birbirleriyle bağlanmış olmaları gerçeği de reenkanasyonu reddetmektedir. Çünkü bu teoriye göre insanın babası yarın onun çocuğu olarak tekrar dünyaya gelmekte veya ölen bir çocuk başka bir ailede dünyaya gelerek -erkek olarak dönmüşse- kendi kız kardeşiyle, -kız olarak dönmüşse- kendi erkek kardeşiyle evlenebilmektedir!

Yahudilerin dünya hayatına aşırı düşkünlüklerini ifade eden "Onlardan biri kendisine bin sene ömür vermesini ister" *(Bakara, 96)* âyeti de reenkarnasyon olmadığını bildirmektedir. Aksi halde bin sene ömür değil de tekrar dünyaya gelme isteğinden bahsedilirdi. Âyetin devamı da bu hususta ayrı bir delildir. Çünkü devamında "fazla ömür verilmesi onu azaptan uzaklaştırıcı değildir" buyrularak dünyaya tekrar dönmek suretiyle ömrün uzatılmasının insanı terakki ettireceği iddiası yalanlanmakta ve fazla ömrün tekâmülün garantisi olmadığına işaret edilmektedir.

Bütün bu âyetlerin yanında, Kur'ân-ı Kerîm'de kıyametin kopacağını, öldükten sonra dirilmenin cismanî olduğunu, cehennem hayatının ebedî olduğunu ve kâfirlerin affedilmeyeceğini bildiren pek çok âyet vardır. Bu âyetler ifade ettikleri manalarla reenkarnasyonu reddetmekte, bir defaya mahsus olan bu dünya hayatının ölümle son bularak artık ebedî bir hayatın başlayacağını bildirmektedirler. Mesela, "Sonra sizi yerden dirilip kalkmak için bir kere çağırınca birden kabirlerinizden çıkarsınız" *(Rum, 25)*, "Bir de bakmışsın ki onlar kabirlerinden çıkıp rablerine doğru koşuyorlar" *(Yâsîn, 51)* gibi âyetlerde dirilişin, kıyametin kopmasından sonra, kabirlerden çıkmak suretiyle olacağı, böylece ruhun başka bir bedene intikal etmeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Bu tür âyetler reenkarnasyonun olmadığının açık delilleridir. Çünkü reenkarnasyon iddiası bu inançlarla ters düşmektedir. Bu yüzdendir ki, bu iddiayı kabul edenler cismanî dirilişi kabul etmezler.[13] Cehennemin ebedî olmadığını iddia ederler.

Kâinatın ezelî ve ebedî olmadığını gösteren kevnî deliller ve âyetler de reenkarnasyon aleyhine bir delildir. Çünkü bu iddia sahiplerine göre bu alemin başlangıcı olmadığı gibi sonu da yoktur. Yani kıyamet kopmayacak bu alem sonsuza kadar böylece sürüp gidecektir. Bu iddiayı Kur'ân âyetleri yalanladığı gibi bugünkü ilimler de er veya geç kainat çapında bir kıyametin koparak bu düzenin bozulacağını haber vermektedir.[14]

Görüldüğü gibi pek çok âyet dünyaya tekrar dönüş olmadığını çok net bir şekilde bildirdiği gibi, bir çok âyet de bu iddianın doğru olmadığına ve tutarsızlığına işaret etmektedir.

* Atatürk Ünv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
vgulluce@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1- Munîr Ba'lebekkî, el-Mevrid-90, 24. bsk., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990, s.773;
2- Tahsin Saraç ve daha çok hayvan bedenine intikal etme için kullanılmaktadır. (bkz. James Thayer Addison, La Vie Apres LaMort Dans Les Croyans De L' Humanite, Paris, 1936, S. 87, 92, 125.), 3- Gérard Encausse Papus, Reenkarnasyon, İstanbul, 1999, s. 20, 104; René Guénon, Ruhçu Yanılgı (L'Erreur Spirite), çev. L. Fevzi Topaçoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 179, 180. Bu kavramlar hakkında daha geniş bilgi için bkz., a.e., s. 179-185. Transmigrasyonun lügât manası, göç, rûh göçü, başka bir varlığa geçmektir (bkz. Saraç, s.1413). Batı'da, başka bir bedene ve daha çok hayvan bedenine intikal etme için kullanılmaktadır. (bkz. James Thayer Addison, La Vie Apres LaMort Dans Les Croyans De L' Humanite, Paris, 1936, S. 87, 92, 125.), 4- Bedri Ruhselman. Ruh ve Kâinât, Ruh ve Madde Yayınları., İstanbul, 1977, s.152; Sinan Onbulak. Ruhî Olaylar ve Ölümden Sonrası, Dilek yay., İstanbul, 1975; Necati Tarıman, "Reenkarnasyoncu Ne Ola ki?", Türkiye Günlüğü, sayı, 45, Mart-Nisan, 1997, s. 228. 5- Burada, Kur'ân Işığında Reenkarnasyon adlı eserimizde çeşitli yönleriyle ele aldığımız bu konuyu yeniden gözden geçirerek sunmaya çalışacağız. 6- İbn Aşur, Tefsiru'-Tahrir ve't-Tenvir, Daru't-Tunusiyye, tsz., XVIII, 123. 7- Âyette geçen berzah hakkında sahabe ve tabiinden şu görüşler nakledilmiştir: Ölümle diriliş arasındaki perde, dünya ile ahiret arasındaki perde, ölüyle ölünün dünyaya dönmesi arasındaki engel, kıyamet gününe kadarki mühlet… (Maverdi, en-Nüket ve'l-Uyun, Beyrut, 1992, IV, 66-67). 8- Celal Kırca, Kur'ân ve İnsan, Marifet Yay., İstanbul, 1996, s. 175. 9- Muhammed İkbal, İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1984, s. 160., 10- Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, VI, 118, 11- Yaşar Nuri Öztürk, Kur'ân'daki İslâm, Yeni Boyut, İstanbul, 1994, s. 312. 12- Merağî, Tefsir, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1974, VII, 101. 13-Örnek olarak bkz. Haluk Hacaloğlu, Hayat Ölüm ve Ötesi, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1996, s. 11, 26.14- Bu konuda bkz. Paul Davies, Son Üç Dakika, Varlık Yay., İstanbul, 1994, s. 30; Steven Weinberg, İlk Üç Dakika, Tübitak Yay., Ankara, 1996, s. 139; Lincoln Barnett, Evren ve Einstein, Varlık Yay., İstanbul, 1969, s. 114 vd.

YENİ ÜMİT

Prof.Dr. Mehmet SOYSALDI *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

"O (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), dünü, bugünü ve yarını itibarıyla insanlığı yeniden inşa etmiştir, ediyor ve edecektir. Kendi devrinde, tabiatlara sinmiş binlerce senelik çarpık anlayışları, gayriinsanî davranışları, sû-i ahlâk ve mizaç inhiraflarını bir hamlede, bir nefhada değiştirdiği gibi; tamamen şirazeden çıkmış günümüzün yığınlarına da sözünü dinleterek er-geç onları da zabturabt altına alıp mesajının gücünü göstereceğine inancımız tamdır. Siz buna, insan, kâinat ve ulûhiyet hakikatinin yeniden bir kere daha doğru okunup doğru yorumlanması ve insanoğlunun varlık içindeki yerine göre bir duruşa geçmesi ve geçeceği de diyebilirsiniz."

Modern dünyada MUHAMMEDÎ Ahlâka Duyulan İhtiyaç

Özellikle son birkaç asırdır pozitivist anlayış, insanı inançlardan ve ahiret bilincinden uzaklaştırmıştır. Günümüzde birçok değer yargısı değişmiş ve ahlâkî bir erozyon hızla devam etmektedir. Dünyevileşen insanın elinden tutulup Rabbiyle buluşturulması ve tekrar ona ahiret bilincinin verilmesi gerekmektedir. Her türlü kötülüğün temelinde inançsızlık vardır. Özellikle ahirete iman şuurundan uzaklaşan insanlar, daha kolay kötülük yapabilmekte ve günah işlemektedirler.

Dünyevileşme gün geçtikçe artmakta, insan zevk peşinde koşmakta ve sadece tatmin arayışına girmektedir. Günümüz insanı, nefsini tatmin için her türlü yola başvurmaktadır. Zevk ve sefa toplum sağlığını tehdit eder bir boyuta ulaşmıştır. Zevk kültürü, insanlar arası ilişkileri bir mücadele zemininde ele almaktadır. Bugünün gençliğine baktığımızda çoğunluk itibariyle aşırı bir hırs ve büyük bir tutku içerisinde dünyaya yöneldiğini görmekteyiz. Özellikle bazı zengin aile çocukları satanizm gibi sapık yollarla tatmin arayışına girmektedirler. Bugün pek çok gencin ideali yoktur. Çünkü popüler kültür, gençlerin idealsiz yetişmelerine sebep olabilmektedir.

Muhammedî ahlâka ve onun insanlara getirmiş olduğu evrensel prensiplere bugün her zamandan daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok değer ve kıymet hükmünün alt üst olduğu, kalbî ve ruhî hayatın iflas ettiği, Muhammedî bir havanın bizden uzaklaştığı günümüzde, Hz.Peygamber (s.a.s.)'e uymak bütün meselelerimizi halledecektir. Zîra sevgili Peygamberimiz Veda Hutbesinde; "Size iki emanet bırakıyorum, onlara sarılıp uydukça yolunuzu hiç şaşırmazsınız. O emanetler, Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberinin sünnetidir"[1] buyurmaktadır.

Biz Müslümanlar ne bulduysak Hz. Peygamber'e uymakta bulduk, yine ne bulacaksak O'na yaklaşmada, O'nu anlamada ve O'na uymakta bulacağız.

a) Peygamber Efendimiz Bizlere Örnektir

Büyük meselelerin çözüm beklediği çok çetin günlerdeyiz. Hangi asırda yaşarsak yaşayalım, nerede bulunursak bulunalım, önümüzde cereyan eden hadiseler hangi cinsten olursa olsun, bizler, Hz.Peygamber (s.a.s.)'i haya-

tımızda örnek edinirsek kurtuluşa ereceğiz. Aksi takdirde kurtuluşumuz mümkün olmayacaktır.

Nitekim Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de, mü'minlere Hz. Peygamber (s.a.s.)'i örnek gösteriyor ve şöyle buyuruyor: "Allah'ı ve ahiret gününü arzulayan ve Allah'ı çokça zikreden siz mü'minler için Allah'ın Resûlünde pek güzel bir örnek vardır."[2]

Ayrıca Yüce Allah, "Resûl size neyi verdi ise, onu alın! Neden men etti ise ondan da sakının"[3] buyurmaktadır. Zaten O'nun sözleri ve hareketleri kendi heva ve hevesinin eseri değil, Yüce Mevlâ'nın vahyi iledir.[4]

b) Hz.Peygamber (s.a.s.)'e İtaat Gereklidir

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyette Peygamber Efendimiz'e itaat etmek, Allah'a itaat etmekle denk tutulmuştur. Yüce Allah, Nisâ suresinde şöyle buyuruyor: "Resûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."[5] Bu âyette, Allah'ın elçisine itaat edenin Allah'a itaat etmiş olacağı belirtilmektedir. Diğer bir âyette de Allah'ın sevgisine ve mağfiretine nâil olabilmek için, Hz.Peygamber (s.a.s.)'e tâbî olmak emredilmektedir:

"De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."[6]

Bu âyetten de anlaşıldığı gibi Allah'ın rızası ve sevgisi Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine uymakla elde edilir. Bir mü'minin en büyük ideali, kendisini Allah'a sevdirmektir. Yani O'nun rızasını kazanmak, gazabından korunmaktır.

Aslında kılınan namazlar, tutulan oruçlar, verilen sadakalar, işlenen her çeşit hayır, İslâm yolunda tüketilen bütün nefesler tek gayeye bakar; o da Allah'ın sevgisini ve rızasını kazanmaktır. Bunun da tek yolu, Resûlüllah (s.a.s.)'in sünnetine uymak ve hayatımızı onun hayatına benzetmek ve onu örnek edinmektir.

Yüce Allah, küçük-büyük her meselede Hz.Peygamber (s.a.s.)'e uymayı, O'nun verdiği hükme razı olup teslim olmayı, imanın gereği saymaktadır:

"Rabbin adına yemin olsun ki, onlar, aralarında ihtilaf ettikleri şeylerde seni hakem kılmadıkça, sonra da içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan senin verdiğin hükme tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe asla iman etmiş olmazlar."[7]

Yüce Allah, bu âyette şu üç noktaya dikkatimizi çekiyor:

1. Her meselede Resûlüllah'ın hakemliğine başvurmak.
2. O'nun verdiği hükümden dolayı içimizde hiçbir sı kıntı ve rahatsızlık duymamak.

3. Tam bir teslimiyetle O'na boyun eğmek

Kur'ân-ı Kerim, mü'minlerin mutlak teslimiyetten başka bir tercih haklarının da olmadığını kesin bir ifade ile şöyle haber veriyor: "Allah ve Resûlü herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra hiçbir erkek veya kadın müminin, o konuda başka bir tercihte bulunma hakları yoktur." [8]

Kur'ân'da bazı âyetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) isyan, hüsran ve bedbahtlık sebebi olarak bildirilmektedir. "Peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına büyük bir felaket gelmesinden veya kendilerine çok acıklı bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar" [9]

Nisâ suresinde ise aynı husus şöyle dile getirilir: "Kim kendisine doğru yol belli olduktan sonra Peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yolda yapayalnız bırakırız ve onu cehenneme sokarız! Cehennem ne kötü bir yerdir." [10]

Allah Resûlü'ne (s.a.s.)'e tâbî olup, O'nu örnek edinmek hususunda bizzat Resûlüllah'ın söylediği birkaç hadisi de hatırlayalım. Hz.Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur." [11]

Buhârî'nin rivâyet ettiği bir başka hadis-i şerifte ise, Hz.Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

"Bütün ümmetim cennete girecektir, ancak yüz çevirenler müstesnâ!

Dediler ki:

- Ey Allah'ın Resûlü! Yüz çeviren kimdir?
- Kim bana itaat ederse cennete girer. Bana isyan edene gelince o, yüz çevirmiştir."[12]

Peygambere ve getirdiği esas ve prensiplere uymamız, yaratılışımızdaki amaca, kâinat planındaki belirlenen yerimize uygun bir yol tutmamız ve ona göre hayatımızı düzenleyip yaşamamız demektir. Zira bizi ilim ve kudretiyle yaratan Yüce Allah, bizi dünya ve ahirette saadete götürecek yolları gösteren mesajını, peygamber ve indirdiği kitap vasıtasıyla bildirmiştir.

Bu dünyada Peygambere itaat etmenin, O'nu örnek edinmenin önemini anlamayıp, O'na itaat etmeyen kişi ahirette pişmanlık duyacaktır. Nitekim Yüce Allah, âhirette bu pişmanlığı duyanların halini bize şöyle açıklamaktadır: " O gün zalim, parmaklarını ısırır "Eyvah!" der, "keşke o Peygamber'in maiyetinde, izinde bir yol tutsaydım! Eyvah! Keşke falanı dost edinmeseydim!" [13]

c) Muhammedî Ahlâkın Temel Özellikleri

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) insanlığa sunduğu bütün fazilet ve yüksek ahlâkın en mükemmelini bizzat kendisi yaşamıştır. Nitekim sahih hadis kaynaklarında nakledildiğine göre, bir gün Hz.Aişe'ye sevgili pey-

gamberimizin ahlâkının nasıl olduğu sorulmuştu. O da muhatabına: "Sen Kur'ân-ı Kerim'i okumuyor musun? O'nun ahlâkı Kur'ân ahlâkıdır."[14] demiştir. Ayrıca Kur'ân da O'nun en güzel ahlâk üzere olduğu şu şekilde bildirilmektedir: "Her hâlde Sen, ahlâkın -Kur'ân buudlu, ulûhiyet eksenli olması itibarıyla- ihâtası imkansız, idrâki nâkabil en yücesi üzeresin." [15]

İnsanlık o ilahî ışıktan uzaklaştıkça yine eski cahiliye devri örf ve âdetlere tekrar dönmeye başlamıştır. Çağımızda ilim ve teknik ilerlemesine rağmen, insanlığın vardığı ahlâkî durum pek iç açıcı değildir. İnsanlık yine bir sıkıntı, stres ve buhran içindedir. Yine hakkın kuvvetlinin elinde olduğu, zulüm, haksızlığın, hırsızlığın, yolsuzluğun alabildiğine yayıldığı bir çağda yaşıyoruz. İnsana unvanına, parasına ve gücüne göre değer verildiği, insan haklarının çiğnendiği günümüzde, insanlık bir arayış içindedir. İnsanlık içine düştüğü bu buhranlardan kurtulmak için bir kurtarıcıya ihtiyaç duymaktadır. İnsanların düştüğü kötü sonuç bu ihtiyacı pek açık ve net olarak ortaya koymaktadır.

İnsanlar gerçek kurtuluşa erişmeyi istiyorsa o zaman örneğini ve rehberini iyi tayin ve tespit etmeli, ona göre hayatına yön vermelidir.

Hz.Peygamber'in bize getirdiği evrensel mesaj olan Kur'ân'a baktığımızda, Kur'ân'ın bize en güzel örnek ve rehber olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)'i takdim ettiğini görüyoruz. O halde Hz.Peygamber ve O'nun sünnetine uymaktan başka yol yoktur.

Hz.Muhammed (s.a.s.)'in sünneti denilince hemen akla her şeyden önce sevgi, şefkat, merhamet, hoşgörü ve onun kâmil ahlâkı gelmesi gerekir. Çünkü Hz.Peygamber (s.a.s.) "ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim." buyurmaktadır.[16]

Burada günümüz insanının çok ihtiyaç duyduğu ve örnek alması gereken Hz.Muhammed (s.a.s.)'in bazı temel ahlâkî özelliklerini açıklamak istiyoruz.

Doğruluğu

Ahlakı Kur'ân'dan tarafından bütün insanlığa örnek gösterilen Peygamber Efendimiz, Kur'ân'ın bildirdiği güzel ahlâkın ilkelerini herkesten önce kendi hayatında tatbik etmiştir. Kur'ân'da bizlere emredilen hususlardan biri de doğruluktur.[17] Hz.Peygamber, bir doğruluk abidesi idi. Onun en büyük hedeflerinden biri de doğru insanlardan meydana gelen bir toplum oluşturmaktı. Bu bakımdan önce kendisi doğruluk örneği olmuştur. Doğruluk onun hayatının her safhasında görülen bir haslettir. Onun içi ile dışı, özü ile sözü birdi. Bir başka deyişle O, olduğu gibi görünür göründüğü gibi olurdu. Onun söyledikleri ile yaptıkları arasında bir farklılık görmek mümkün değildir. Hayatı boyunca insanları doğruluğa sevk etmeye gayret göstermiştir. Bir defasında kendisine nasihat etmesini isteyen bir kimseye: "Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol"[18] buyurmuştur.. Hz.Peygamber, doğruluğu Allah'a imandan sonra dile getirmiş ve doğrulukla Allah'a iman arasında bir bağlantı kurmuştur. Yine bir başka hadisinde; "Doğruluktan ayrılmayınız. Doğruluk sizi "birr"e (iyiliğe), o da sizi cennete ulaştırır. Kişi doğru olur ve daima doğru iş yaparsa Allah katında sıddıklardan yazılır. Yalandan sakınınız. Yalan da insanı günaha, o da cehenneme götürür. Kişi durmadan yalan söyler ve yalan üzere iş yaparsa Allah katında yalancılardan yazılır."[19] buyurmuştur.

Bir defasında Resûlüllah ashabına: "Bana şu altı şey hakkında söz verin, ben de size cennete gireceğinize dair garanti vereyim:

- Konuştuğunuz zaman doğru konuşun!
- Va'dettiğiniz zaman yerine getirin!
- Emanette emin olun!
- Irzınızı namusunuzu koruyun!
- Gözlerinizi harama bakmaktan sakının!
- Ellerinizi haramdan uzak tutun."[20] demiştir.

Hz.Peygamber, en doğru insandı, O'nun dostları bir tarafa, baş düşmanları bile doğruluğunu itiraf etmekten kendilerini alamamışlardır. Getirdiği dini yalanlamışlar, ama onu yalanlayamamışlardır. Bu hususta İslâmın meşhur baş düşmanı Ebu Cehil'in iki itirafını nakletmek yeterlidir: Ebu Cehil bir defasında ona (s.a.s.) şöyle demişti: "Ey Muhammed! biz seni yalanlamıyoruz, fakat senin getirdiklerini yalanlıyoruz." Bedir savaşı olacağı gün müşriklerden Ahnes b.Şerik, Ebu Cehil'e hitaben, "Ya Ebe'l-Hakem, şurada senden ve benden başka kimse yok. Doğru söyle, Muhammed sadık mıdır, yalancı mıdır?" demişti. Ebu Cehil'in cevabı çok açıktır: "Vallahi Muhammed sadıktır, doğrudur. O, hayatında hiç yalan söylememiştir."

Doğruluğun zıddı olan ikiyüzlülük, yalancılık, sahtekârlık gibi kötü huylar bireyler arasında sağlıklı ilişkiler kurma imkânını ortadan kaldırır. Peygamber Efendimiz de daima, insanlara bu kötü huylardan şiddetle kaçınmalarını söylemiştir. İnsanlar, kendilerine daima yalan söyleyen ikiyüzlü, sahtekâr kişilere inanmazlar ve söylediklerine itibar etmezler. Dolayısıyla İslâmı insanlara aktaracak tebliğ ve davet görevini yerine getirecek olan insanların hayatları boyunca doğruluktan kesinlikle ayrılmamaları gerekir.

Güvenilir Oluşu

Güzel ahlâkın en önemli özelliklerinden olan güvenilirlik, peygamberlerin niteliklerindendir. Resûlüllah (s.a.s.), gençliğinden itibaren güvenilir olarak tanınmıştır. O, yirmi

beş yaşlarında iken Mekke'de "el-Emin" diye anılıyordu. 35 yaşında iken, Kâbe'nin tamiri esnasında Hacerü'l-Esved'in yerine konulmasında Kureyş kabilesi arasında çıkan anlaşmazlıkta meselenin halledilmesi, ertesi gün Kâbe'ye ilk girecek şahsa bırakılmıştı. Tam o esnada Hz. Muhammed'in geldiğini görünce "el-Emin" geliyor diyerek sevinmişlerdi. Onun "el-Emin" lâkabıyla anıldığına dair kaynaklarda daha pek çok örnek vardır.[21]

Mekkeliler, kendisine kıymetli eşyalarını teslim ederlerdi. Hz. Muhammed, bu emanetlere asla ihanet etmez ve sahiplerine sağlam bir şekilde iade ederdi. O, emanetlere en zor anında bile hainlik yapmamıştır. Bilindiği üzere Medine'ye hicret edeceği gece müşrikler, öldürmek maksadıyla onun evini kuşatmışlardı. Evini terk etmeden önce, yanında bulunan emanetleri Hz.Ali'ye teslim etmiş ertesi gün sahiplerine vermesini istemiştir. Burada dikkat çekici bir husus vardır. Hz.Muhammed'in Hz.Ali'ye teslim ettiği bu malların müşriklere ait olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o sırada Müslümanlar Medine'ye hicret etmişlerdi. Mekke'de sadece birkaç Müslüman kalmıştı. İşte İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.) güvenilir bir insandı. En hassas zamanlarda dahi kesinlikle emanete ihanet etmemiştir. Bu açıdan bir Müslüman olarak bizlerin kendi hayatımızı gözden geçirmeliyiz.

Şâyet O, davranışlarıyla güven vermeyen birisi olsaydı insanlar onun etrafında toplanmazlardı.

Hoşgörü

Peygamber Efendimiz, bir şey öğreteceği veya öğütleyeceği zaman, önce karşısındakini tatlı dille yumuşatmış, gönlünü kazanmış, sonra söyleyeceğini söylemiştir. Böylece muhatap söyleneni dinlemeye ve anlamaya hazır hâle getirildiği için konuşmaları etkili, daveti başarılı olmuştur. Bu hususla ilgili Resûlüllah'ın (s.a.s.) hayatından birçok örnek aktarmak mümkündür.

Meselâ, bir gün Allah Resûlü'nün huzuruna bir genç gelmişti. Bazı rivâyetlerden bu gencin isminin Cüleybib olduğu anlaşılmaktadır. Bu genç gelir ve: "Ya Resûlâllah!, zina için bana izin ver, çünkü tahammül etmem mümkün değil." der. Orada bulunanların reaksiyonu çeşitli olur. Kimisi o gencin ağzını kapamak ister ve "Resûlüllah'a karşı böyle terbiyesizce konuşma!" imasında bulunur. Kimisi onun eteklerinden tutup çeker. Kimisi de suratına bir tokat vurmak niyetindedir. Ama, bütün bu olumsuz davranışlara sadece şanı yüce Nebi, şefkat peygamberi ve merhamet abidesi, susar. O genci dinler, sonra da yanına çağırır, dizlerinin dibine alır ve oturtur. Buraya kadar olan muamelesiyle zaten onu büyülemiştir... ve büyülenmiş bu gence sorar:

- Böyle bir şeyin senin annenle yapılmasını ister miydin?
- Anam babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü, iste mezdim.
- Hiçbir insan da, annesine böyle bir şey yapılmasını istemez.
- Senin bir kızın olsaydı, ona böyle bir şey yapılmasını is ter miydin?
- Canım sana feda olsun Ya Resûlâllah, istemezdim.
- Hiçbir insan da, kızı için böyle bir şey yapılmasını is temez.
- Halanla veya teyzenle böyle bir şey yapılmasını ister miydin?
- Hayır, Ya Resûlâllah, istemezdim.
- Kız kardeşinle bir başkasının zina yapmasını ister miydin?
- Hayır, hayır, istemezdim.
- Hiç kimse de, halasıyla, teyzesiyle ve kız kardeşiyle zina edilmesini istemez.

İşte bu şekilde akıl ve mantık yoluyla Resûlüllah, genci ikna etmiş ve elini bu gencin göğsüne koyarak şöyle dua etmiştir: "Allahım, bunun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu muhafaza eyle."[22]

Anlatıldığına göre, Cüleybib, bu duadan sonra iffet abidesi hâline gelmiştir. Fakat daha önceki hayatı bilindiği için, hiç kimse ona kız vermemektedir. Sonunda Allah Resûlü, araya girer ve Cüleybib evlenir. Evlendikten sonra katıldığı ilk muharebede şehit düşer. Muharebe sonunda Allah Resûlü, etrafındakilere sorar: "Hiç eksiğimiz var mı?" Cevap: "Yok ya Resûlâllah, hepimiz tamamız." derler. Ama Allah Resûlü: "Benim bir eksiğim var." der ve evlâdını yitirmiş, üzüntülü, yüreği yaralı bir baba gibi Cüleybib'i arar.. arar ve bir yerde bulur. Yedi kâfirin yanında, üstü başı kanlı, her yeri yara içinde ve elinde kılıcı şehit olmuştur. Resûlüllah (s.a.s.), Cüleybib'in başını dizine koyar ve şöyle buyurur: "Allahım, bu bendendir, ben de ondanım."[23]

Bu hususta başka bir örnek daha zikretmek istiyoruz. "Yine bir gün Peygamberimiz, sahabeyle birlikte Mescid-i Nebevî'de sohbet ederlerken bir bedevî çıkageldi. İhtimal Hz. Peygamber'e bir şeyler sorup öğrenecekti. Fakat bu adam, gitti ve zemini toprak olan mescidin bir tarafına idrar etmeye başladı. Oradakiler, dur, yapma diyerek adama engel olup onu dövüp mescitten uzaklaştırmak istediler. Allah Resûlü: "Adamı bırakın, ihtiyacını gidersin." buyurdu. Adam, ihtiyacını giderdikten sonra Resûlüllah Ashabına: "Gidin bir kova su getirip idrarın üzerine dökünüz; su, o pisliği alıp götürür, orası da temizlenir." buyurdu. Ashaptan birine de o bedevîyi çağırmasını istedi. Bedevî yanına gelince dizlerinin dibine alıp oturttu. Gâyet yumuşak bir lisanla mescidin fonksiyonunu ona şöyle anlattı: "İdrar ve pislik cinsinden şeyler bu mescitlere yakışmaz. Buralar, ancak, Allah'ı anmak, namaz kılmak ve Kur'ân okumak için

yapılmıştır."[24] Adam, yaptığı hatayı anlayarak mahcubiyet içinde kalkıp gitti.

Herkesin hayret ve ibret nazarları altında cereyan eden bu hâdisenin böylesine musamaha içerisinde kolayca çözülmesine akıl erdiremeyen ashabına Allah'ın Resûlü bakınız ne diyor: "Öyle şaşkın şaşkın yüzüme bakmayınız. Sizin yapmak istediğinize elbette müsaade edemezdim. Çünkü ben, kolaylaştırıcıyım, güçleştirici olarak gönderilmedim."[25]

İşte bu olayda görüldüğü gibi, Peygamberimiz, bu kişiyi azarlamamış, ona hakaret etmemiş, bilakis işini bitirinceye kadar rahatsız edilmesine engel olmuş, sonra da onu küstürmeden doğruyu öğretmiştir.

Hz.Peygamber hoşgörüsüyle insanların kalplerini kazanır, nefret ettirmezdi. O etrafına hoşgörülü ve yumuşak davranan birisiydi. Bağırıp çağırmaz, kimseyi incitmezdi. Ziyaretine gelenlere ikramda bulunur, gerektiğinde üzerine oturmaları için kendi elbisesini yere sererdi.

Sahabeyi hoşlanacakları en güzel isimleriyle çağırır ve onların sözünü kesmezdi. Herkese şefkat, merhamet ve acıma hisleriyle dolu olduğu âyetlerle tescil edilmiştir. Nitekim bu özelliği Kur'ân'da "Allah'ın rahmetinden dolayı Ey Muhammed sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Onları affet, onlara bağışlanma dile..."[26] şeklinde ifade edilmektedir. Şâyet, Hz.Peygamber yumuşak tabiatlı, güzel ahlâklı, halim ve müsamahakâr olmasaydı, insanlar muhakkak etrafından dağılıp giderlerdi.

Bu itibarla din hizmetinde bulunan kimselerin yumuşak, sakin ve tatlı bir üslûp ile konuşması gerekir. Sert ve kırıcı konuşmalar, nefret ve düşmanlığa sebep olur. Bu durum insanları karşı koymaya ve inatlaşmaya götürür. İnsan fıtratı gereği kabalık ve sertlikten hoşlanmaz.

Ahde vefa

Ahd, sözlükte "bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek, söz vermek" manalarına geldiği gibi, isim olarak da, "emir, talimat, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz" anlamlarına gelmektedir. [27] Kur'ân'ın ısrarla üzerinde durduğu hususlardan biri de ahde vefadır. Kişinin verdiği söz ister Allah'a isterse insanlara karşı olsun mutlaka kişi verdiği sözde durmalı ve sözünün gereğini yerine getirmelidir. Çünkü Yüce Allah; "Ey iman edenler! Yaptığınız akitlerin gereğini yerine getirin..."[28], "Her kim sözünü yerine getirir ve kötülükten sakınırsa, bilsin ki Allah sakınanları sever."[29] "...Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir."[30] buyurmaktadır.

Ahde vefa, İslâm ahlâkının en önemli prensiplerinden biridir. Kur'ân'da olgun müminlerin vasıfları sayılırken, onların ahde vefa gösterme özelliklerine işaret edilerek şöyle buyrulmaktadır: "Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır."[31], "Müminler, emanetlerine ve ahidlerine riâyet ederler."[32]

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Peygamber (s.a.s.) de gerek peygamber olmazdan önce, gerekse peygamber olduktan sonra, hep verdiği sözde durmuş, ahdine vefa göstermiştir. Ümmetine de daima ahde vefa göstermeyi tavsiye etmiştir.

İşte içinde yaşadığı bunalımdan kurtulup, özgürlük, barış ve sevgi dünyasında yaşama özlemiyle bir arayış içine giren çağımız insanı, Hz.Muhammed (s.a.s.)'i ve O'nun insanlık için getirmiş olduğu evrensel mesaj Kur'ân'ı, yeniden keşfetme yolunda adım adım ilerlemelidir.

Netice olarak diyebiliriz ki, insanlık, yeniden yapılanmanın merkezine, değişmeyen rehber Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) ve onun insanlık için getirmiş olduğu -evrensel prensipleri içeren- Kur'ân'ı koyduğu gün, hasretini çektiği barış ve huzur ortamını yakalamış olacaktır. Zira Kur'ân ve Hz.Muhammed (s.a.s.) insanlığın huzuru ve mutluluğu için gönderilmiştir.

* Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
msoysaldi@yeniumit.com

1- Müslim, Hac, 147., 2- Ahzab, 33/21.,
3- Haşr, 59/7., 4- Necm, 53/3-4., 5- Nisâ, 4/80.
6- Al-i İmrân, 3/31., 7- Nisâ, 4/65.
8- Ahzab, 33/36.,9- Nur, 24/63.
10- Nisâ, 4/115.,
11- Buhârî, Cihad, 109, İ'tisam, 3; Müslim, İmaret, 32-33; Nesâî, Biat, 27.
12- Buhârî, İ'tisâm, 2.
13- Furkan, 25/27-28.
14- Müslim, Müsafirîn, 139; ez-Zuhaylî, Vehbe, et-Tefsiru'l-Münîr, Beyrut, 1991, XXIX, 46.
15- Kalem, 68/4
16- Mâlik b.Enes, el-Muvatta, Hüsnü'l-Huluk, 8.
17- Bkz., Hud, 11/112; Şura, 42/15.
18- Müslim, İman, 62; Ahmed b.Hanbel, age., III, 413, IV, 385.
19- Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 105; Ebu Davud, Edeb, 80.
20- Ahmed b.Hanbel, age., V, 323.
21- Sarıçam, İbrahim, Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara, 2001, s. 236.
22- Ahmed b.Hanbel, age., V, 256-257.
23- Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 131.
24- Müslim, Kitabu't-Tahara, 100; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, el-Vefa bi Ahvâli'l-Mustafa, Mısır 1966, II, 432.
25- Buhârî, Vudu', 58; Müslim, Tahâre, 98.
26- Al-i İmran, 3/159.
27- Küçük, Abdurrahman, "Ahid", Diyanet İslâm Ans., İstanbul 1988, I, 532, 533.
28- Mâide, 5/1.
29- Al-i İmran, 3/ 76.
30- İsra, 17/34.
31- Ra'd, 13/20.
32- Müminun, 23/8; Ayrıca bkz., Meâric, 70/32.

Osman SELİM *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

OSMANLI DÜNYASINDA GAYRİMÜSLİMLER

Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin evlenme, boşanma gibi özel hukuka ilişkin davaları kendi yönetimleri ve mahkemeleri tarafından kendi kanunlarına göre yürütülürdü.

Siyasal terminolojide 'imparatorluklar, farklı dil konuşan, farklı dînî ve etnik gruplara mensup insanları bir arada barındıran yapılardır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'ni de bir 'imparatorluk' olarak değerlendirmek mümkündür. I. Dünya Savaşı sonrasında ömrünü tamamlamış olan imparatorlukların dünya tarihi içinde en uzun süre hayat sürenlerinden biri de Osmanlı'dır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kadar uzun ömürlü olmasının altında yatan gerçek, bir anlamda farklı toplumları bir arada yaşatabilme becerisidir. Osmanlı dünyasında gayrimüslim olmak neyi ifade ediyordu? Osmanlı, çok geniş bir coğrafya üzerinde yaşayan toplumların farklılıklarına rağmen nasıl bir "konsensüs" oluşturabilmişti? Yazımızda bu sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Tarihimizin Osmanlı asırlarına baktığımızda fethedilen topraklarda yaşayan farklı dinlere mensup insanların İslâm dinine girmeleri yönünde baskı uygulanmadığı gibi, bu insanların inanç ve vicdan hürriyetlerinin koruma altına alındığı da gözlenmektedir. Üstelik farklı dinlerden olan insanların birinin diğerine baskısına da müsamaha edilmemiştir. Bu konuda Kudüs'de dînî konular yüzünden çıkan gayr-ı Müslimler arasındaki anlaşmazlıkta devletin hakem rolünü üstlendiğini bir örnek olarak zikredebiliriz. Osmanlı'da uygulamaya konulan "millet sistemi" gereği olarak gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının dînî işlerine hiç bir zaman müdahale edilmemiş ve bu sebeple din ve milliyetlerini korumaları mümkün olmuştur.

Osmanlı döneminde gayrimüslimler için "zimmî" kavramı kullanılırdı. İslâm hukukuna göre insanlar, "Müslümanlar" ve "gayrimüslimler" olarak ikiye ayrılırlar. Zimmîler, bir İslâm devletinin himayesi altında yaşamayı kabul eden ve sürekli olarak onun topraklarında oturan "ehl-i ahd", yani Müslümanlarla anlaşma yapmış olan gayrimüslim topluluklardır.

Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin evlenme, boşanma gibi özel hukuka ilişkin davaları kendi yönetimleri ve mahkemeleri tarafından kendi kanunlarına göre yürütülürdü. Devlet, bu konuda onların iç işlerine müdahale

Osmanlı'da gayrimüslim halk eğitim öğretim konusunda da serbestti. Padişahlar, Müslüman olmayan halk gruplarının din başkanlarına birçok kez verdikleri fermanlarla onları din işlerinde serbest bırakmış ve ibadetlerinin içinde yapılan her türlü eğitim ve öğretime karışmamıştır.

etmediği gibi; evlenme, boşanma ve benzeri konularda da özerk bir statüye sahiptiler. Gayrimüslimler, miras konusunda da serbest olup ekip-biçtikleri toprakları akrabalarına miras olarak bırakabilmekteydiler. Her ne kadar miras meselesi gayrimüslimlerin dînî kurumlarına bırakılmışsa da, Osmanlı kadı sicillerinde mahkemelerin gayrimüslimlere ait miras problemlerini çözdüğüne ve bununla ilgili davalara baktığına dair kayıtlara rastlanmaktadır.

Yine şer'iye sicilleri ve diğer arşiv kaynaklarının şehadetleri doğrultusunda; hiç bir gayrimüslim, dini yüzünden haksızlığa uğramadığı gibi, kanun önünde eşit statüsü de korunmuştur. İdarecilerin de gayrimüslim tebaya yönelik haksızlıkları ilgili mercîler tarafından anında ber taraf edilmiştir. Bosna ruhbanlarına ve Galata Cenevizlilerine verilen "emannâmeler" Osmanlı Devleti'nde din ve ırk farklılığından dolayı temel hak ve hürriyetlerin kısıtlamaya gidilmediğinin en bariz örnekleridir. Bu konuda örnek vermek gerekirse; semt pazarlarının günü bile gayrimüslimlerin dinî günlerine denk getirilmemeye çalışılmıştır. Bilecik'de semt pazarının günü mahallî idare tarafından Pazartesi'nden Pazar gününe alındığında; ibadet ettikleri güne rast geldiğinden dolayı gayrimüslimlerin şikâyetleri üzerine pazarın merkezî idare tarafından tekrar Pazartesi gününe alındığı bilinmektedir.*

Osmanlı dünyasında yaşayan gayrimüslimler, özel hukukta kendi dinî kurallarını uygularlarken, ceza hukuku alanında İslâm hukukuna tabi idiler. Diğer taraftan gayrimüslimlere ceza konusunda Müslümanlara verilen cezanın yarısı tatbik edilirdi. Örneğin zina, fuhuş, kız kaçırma gibi suçları işleyen gayrimüslimlere, Müslümanlara verilmesi gereken cezanın yarısı verilirdi. Yine dövme, sövme, yaralama ve öldürme suçlarında da durum aynıydı. Gayrimüslimler, şarap içmekte serbest iken, Müslümanlara şarap satmaları yasaktı.

Gayrimüslimlere, sosyal hayatta çok daha toleranslı davranıldığı açıktır. Osmanlı taşrasındaki gayrimüslimleri ele alan son çalışmalardan anlaşıldığına göre, gayrimüslim ve Müslümanların birbirine çok benzeyen evlerde yaşadıkları ve birbirlerine bağ-bahçe hatta ev de sattıkları görülmektedir. Aynı mahallelerde yan yana evlerde yaşayan bu topluluklar, şikâyetleri için aynı mahkemeye başvurmakta ve aynı işlerle uğraşmaktaydılar.

Gayrimüslimlerin eğer ekonomik durumları iyiyse evlerinde Müslümanlarda olduğu gibi köle ve cariye kullanabilmekteydi. Burada bir şart vardı ki; Müslüman bir köleyi satın alamazlar ya da çalıştırdıkları köle ve cariye İslâm'ı kabul ederse onu derhal bir Müslüman'a satmak zorunda kalırlardı. Bu durum bir fermanla yasaklanmıştı. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda zimmîler mağdur duruma düştüklerinde padişaha bir arzuhalle durumlarını arz edebilmekteydiler.

Şeriat'a göre Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenebilmesine karşılık bunun tersi yasaktı. Böyle evlilikten doğan çocuklar Müslüman olurdu. Şeriatın gerekli görmemesine ve bu konuda bir ferman olmamasına rağmen bazen Ortodoks Hıristiyanlar evliliklerini kadı sicillerine kaydettirirlerdi.

Osmanlı'da gayrimüslim halk eğitim öğretim konusunda da serbestti. Padişahlar, Müslüman olmayan halk gruplarının din başkanlarına birçok kez verdikleri fermanlarla onları din işlerinde serbest bırakmış ve ibadetlerinin içinde yapılan hiç bir eğitim ve öğretime karışmamıştır.

Osmanlı Devleti dînî bakımdan geniş ufuklu düşünmesi sebebiyle tarihin hemen hiçbir döneminde gayrimüslimleri zorla İslâmlaştırma yoluna gitmemiştir. Gayrimüslimlerin dinlerini bırakarak İslâmı seçmeleri daha çok kendi istekleriyle olmuştur. Devletin böyle bir politika uygulamasının altında yatan gerçeğin, cizye ve haracın azalması suretiyle gelirlerin kısılması ya da gayrimüslimler açısından bakıldığında ise cizye ve haraç vergisinden kurtulma isteği olduğu şeklinde görüşler varsa da, son yapılan çalışmalar cizye veya haraç vergisinin abartıldığı kadar çok büyük meblağ olmadığını göstermektedir. Ayrıca devlet, dinini değiştiren gayrimüslimleri her zaman özendirmiş ve Müslüman olanlara mutlaka bir ödül vermiştir. Bu ödülde genellikle tımar veya gedik tevcih etmek şeklinde olmuştur. Bazen yeni Müslümanlara aylık bağlanmış veya paralar verilmiş, bazen de çalışmak üzere bir göreve tayin edilmişlerdir.

Zimmîler, Osmanlı döneminde Müslüman olurken bir takım işlemler yapılırdı. Her şeyden önce ihtida işleminin kadı huzurunda yapılması gerekirdi. Önce kelime-i şahadet getirilip buna iki Müslüman şahit olduktan sonra kendisine yeni bir ad verilirdi.

Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni

Tanzimat'a kadar askerlik hizmetinden muaf tutulan gayrımüslimler, bunun karşılığında bir nevi baş vergisi de demek olan "cizye" adıyla bir güvenlik vergisi verirlerdi. Cizye, gayrimüslim tebaadan belli koşulları taşıyan kimselerden, kişi başına alınan vergidir. Bu verginin mükellefleri, olgunluk çağına gelmiş olan ya da yaşları 14-75 arasındaki gayrimüslim erkeklerdir. Kadınlar, köleler, çocuklar, din görevlileri, fakirler ve çalışamayacak derecede yaşlı ve sakat olanlar cizye ile mükellef tutulmamışlardır. Cizye veren zimmîler "âlâ, evsât ve ednâ" diye üç sınıfa ayrılırdı ve genellikle âlâdan 48, evsâftan 24, ednâdan 12 akçe cizye alınırdı. Bununla birlikte imparatorluğun her tarafında cizye miktarı farklılık göstermekteydi. Ayrıca Müslümanların "öşür" vergisi vermesi karşısında, gayrimüslimler de "haraç" adı altında bir arazi vergisi vermekle yükümlü tutulmuşlardır.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile bütün tebaanın eşitliği ilan edilince, gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askere alınması konusu gündeme gelmiştir. Bu döneme kadar bütün askerlik yükü Müslümanların omuzlarında olmuştur. Gayrimüslimler askerlik yapmadığı için, işlerinde bir aksama meydana gelmemiş, askerlik sebebiyle Müslüman nüfus azalırken, gayrimüslim nüfus artmıştır. Müslüman halk, para ve canlarıyla vatan savunmasına katılırken; gayrimüslimler sadece vergi vermekle yetinmişlerdir. 1847 yılında Rumlar Deniz Kuvvetleri'nde hizmete çağrılmaya başlanmıştır. Hıristiyanlar, askerlik hizmetine karşılık cizye vergisinden muaf tutulmuşlardır. Ancak gayrimüslim tebaa uzun yıllar askerlik yapmadığı için bu konuda isteksiz davranmışlar ve Bâb-ı Âli, programı yürütemeyeceğini anlayınca uygulamayı tehir etmiştir.

Osmanlı hükümeti, Kırım Savaşı esnasında toplanan II. Viyana Konferansı'nın başlamasından önce, bir iyi niyet gösterisi olarak, cizyeyi kaldırdığını ve reayayı orduya ve idarenin çeşitli kademelerine kabul edeceğini elçiliklere bildirmiştir. Bu karar Osmanlı Hıristiyanları'nı telaşa düşürmüştür. Sanayi ve ticaret faaliyetlerini bir anlık da olsa bırakmak zor gelmiş ve bu karara direnmeye başlamışlardır. Özellikle Rumeli'deki Ortodokslar, telaşa kapılarak toplu bir şekilde dağlara çıkmış ve komşu ülkelere iltica edecekleri yolunda tehditte bulunmuşlardır. Bunun üzerine Bab-ı Ali, sınırdaki eyaletlerde yaşayan halkı askerlikten muaf tutmuş ve gayrimüslimlerden askere alınacak sayıyı 15.000'den 7000'e indirmiştir. Daha sonra bundan da vazgeçmiştir.

Islahat Fermanı'nda askerlik konusu da yer almıştır. Fermanda gayrimüslimler, askerlik hizmetiyle mükellef tutulmuştur. Mükellefiyetin fiilen olduğu gibi, bedel vermek suretiyle de eda edilebileceği esası getirilmiştir. Hükümet, 1857 yılında aldığı bir kararla, cizyeyi "askerlik bedeli"ne (bedel-i askerî) dönüştürmüştür. Böylece İslâmi bir vergi olan cizyeden, laik bir kavram olan "askerlik bedeli"ne geçilmiştir. Askerlik yapmak istemeyen Müslümanların da bu haktan yararlandırılması kararlaştırılmıştır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun çağdaş demokrasilerin temel bir esas olarak belirlediği müsamahanın tüm sınırlarını zorlayacak bir yönetim anlayışı sayesinde; Müslümanlarla gayrimüslimlerin barış içinde bir arada yaşadıkları açıktır. Bu yönetim anlayışı salt Osmanlı yönetim geleneğinin bir ürünü değil, İslâm'ın belirlediği ilkelerden kaynaklandığını ve hicrî birinci asırdaki uygulamalara dayandığını unutmamak gerekir. Çünkü Osmanlı hoşgörüsünün temelinde; gönülden bağlı oldukları dinin böyle bir davranış biçimini emretmesi yatmaktadır.

Günümüzde "Avrupa birliği ütopyası" bağlamında Müslüman bir toplumun kendisini "Hıristiyan birliği" olarak gören topluluğun kapısını çaldığı bir düzlemde "Müslümanlarla-Hıristiyanlar nasıl bir arada yaşayabilir?" sorusu kafaları meşgul etmektedir. Buna karşın Türk tarihinin Osmanlı asırlarına bakıldığında bu toplulukların birlikte yaşama tecrübesine altı asır gibi uzun bir zaman diliminin şahitliği söz konusudur. Bugün 'erk'i elinde bulunduran rol sahipleri değişmiş olsa bile bu tabloda değişmeyen hakikat; Müslümanlarla gayrimüslimlerin barış ve uzlaşı içinde yaşayabildiği ve yaşayabileceği gerçeğidir. Bu konuda, Osmanlı tarihinin yaprakları arasında her iki dünyaya da hitap eden güzel mesajlar bulunmaktadır.

* Araştırmacı - Yazar
oselim@yeniumit.com.tr

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

- ÇETİN Osman. Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), TTK, Ankara 1999., - ÇİÇEK Kemal. "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi", Pax Ottomana Studies in Memoriam, Ankara 2001, s. 31-49.
- DÜZDAĞ M. Ertuğrul. Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı -Fetâvâ-yı Ebussu'ûd Efendi, İstanbul 1998.
- ERCAN Yavuz. Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumlar, Ankara 2001.
- ERYILMAZ Bilal. Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, İstanbul 1992.
- FAROQHİ Suraiya. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul 1998.
- ÖZTÜRK Said. Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik, İstanbul 1996.
- UBUCİNİ M.A. Türkiye 1850, (Çev. Cemal Karaağaçlı), C. 1, Tercüman 1001 Eser, No: 63.
- http://www.osmanli.org.tr/yazi.php?bolum=4&id=264

* Benzer bir hadise 1817'de Adapazarı'nda vuku bulmuştur. Kurulan semt pazarı, reayanın tatil ve dînî günü olan Pazar gününe geldiğinden bunun Cumartesi gününe alınması için merkezi hükümet, mahallî idarecilere talimat göndermiştir. Bkz.: http://www.osmanli.org.tr/yazi.php?bolum=4&id=264.

Prof. Dr. Davut AYDÜZ *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

KURÂN-I KERİM ve TIP

Kur'ân-ı Kerîm'in ana gayeleri şunlardır:

1. Tevhid, yani Allah'ın birliği.
2. Nübüvvet, yani peygamberlik.
3. Âhiret, yani öldükten sonra dirilme, haşir, neşir, cennet ve cehennem.
4. İbadet ve adaleti de kapsayarak istikamet.

Kısaca ana gayeleri bu şekilde özetlenen Kur'ân'da, bu gayelere yönelik çok değişik konulardan bahsedilir. Bunlardan birisi de, herkesi yakından ilgilendiren tıp ile ilgili konulardır. Fakat Kur'ân'da, bir tıp kitabı olmadığı ve bu konuları anlatmak için indirilmediği için geniş ve tafsilâtlı bir tıp bilgisi ve tedavi metodu yoktur. Kur'ân'ın özellikle tıp ve diğer pozitif ilimler sahasındaki genel prensibi, gözlem, deney ve tecrübeye dayanan sahalarda insanları, serbest bırakmak ve onları araştırmaya ve çalışmaya teşvik etmektir. Zamanla tıbbî bilgiler artacak, gelişecek ve hatta değişebilecektir. Kur'ân, şayet bu sahada da geniş tıbbî bilgiler getirseydi, bu artma, gelişme ve değişme olmayacaktı. Zira Kur'ân'ın getirdiği hükümler ve prensipler kesindir ve zamanla değişmesi asla söz konusu değildir.

Aslında Kur'ân, muhtevası ve kapsadığı konuları itibariyle dinî talimleri emredici, ahlâkı güzelleştirici ve insanları hidâyete erdirici mahiyettedir. Bunun için Kur'ân'dan geniş anlamda tıbbî bilgiler beklenmemelidir. Fakat bununla birlikte Kur'ân'da hiçbir tıbbî bilgi yoktur, demek de doğru değildir. Kur'ân'da özellikle insan neşv ü nemâsı, zürriyet, anatomi, fizyoloji, patoloji, vücut ve ruh hastalıkları, tedavi usulleri ve ölüme dair özlü bilgiler verilmektedir. *(Dr.med. Karl Opıtz, Die Medizin im Koran Kur'ân'da Tababet, trcm. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1971, s.21)*

Bazı araştırmacılar, Kur'ân-ı Kerim'de 40'tan fazla âyetin tıbba müteallik olduğunu tespit etmiştir. İslâm'ın verdiği dersle İmam Şâfiî Hazretleri: "İki sınıf vardır ki, insanlar onlardan müstağni olamazlar: Âlimler ve tabipler. Âlimler dinleri, tabipler bedenleri için lazımdır" der. Yine İmam Şâfiî'ye göre: "Helâl ve haramı bildiren ilimden sonra tıptan daha asâletli bir ilim yoktur."*(İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte, XI,548)*

Kur'ân'ın önemle üzerinde durduğu ve hakkında kısa da olsa bazı önemli bilgiler verdiği konuların başında diyebiliriz ki, astronomiden sonra tıp ve koruyucu hekimlik mevzuları gelmektedir. Kur'ân;

- gebelik ve kısırlıktan, *(Hûd, 72; Meryem, 9; Nûr, 31,60; Talâk, 4)*
- hayız halinde iken kadına yaklaşılmamasından, *(Bakara, 222)*
- çocukların emzirilmesinden, *(Bakara, 233; Kasas, 12)*
- ihtiyarlıkta gebe kalınamayacağından, *(Zâriyât, 29)*
- anatomiden *(A'râf, 69; Fâtır, 1)* ve
- fizyolojiden *(Nahl, 66)* bahsetmekte ve
- hastalıkların nasıl teşekkül ettiğine ve sebeplerine dair kısa ve özet bilgiler vermektedir. *(Celâl Kırca, Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri, İstanbul 1994, s. 218)*

Ayrıca Kur'ân;

-ölü insan cesetlerinin yok edilmesini yani gömülmesini emretmekte, *(Abese, 21; Mâide, 31)* böylece bulaşıcı hastalıkların önlemesini sağlamaktadır.

-İnsanların öldürülmelerini yasaklamakta, *(İsrâ, 33)*

-öldürülmelerinin engellenmesi için de kısası emretmekte, *(Bakara, 178)*

-kız çocuklarının diri diri gömülmek suretiyle *(Tekvîr, 8-9)* veya

-açlık korkusuyla öldürülmelerini yasaklamakta *(En'âm, 151; isrâ, 31)* ve

-intiharı menetmekte *(Nisâ, 29)* ve böylece insan hayatına ve sağlığına verdiği önemi göstermektedir. *(med. Karl Opitz, Kur'ân'da Tababet, s.54,82-83)*

Kıyamete kadar gelecek bütün beşeriyete hitap eden bir dinin kitabının bunlardan bahsetmesi büyük önem taşır. İslâm tıbbının temelini oluşturan yapı, sıhhatli insan ve sıhhatli toplumdur. Ruh ve beden açısından sağlıklı insanlardan oluşan bir toplum, gözetilen hedeflerin başında gelir. İnsan sağlığını tehdit eden her tehlikenin bertaraf edilmesi esastır. Bunun içindir ki, tıp konusunu hareketlerimizdeki, yiyecek ve içeceklerimizdeki helâller ve haramlarla da bağlantılı düşünmek zorundayız. *(Raşit Küçük, Tıbb-ı Nebevî Literatürü Üzerine Bir Deneme, İlim ve Sanat, sayı 3 1985, s. 6)*

Müslümanlar, her hususta olduğu gibi şifâ kavramına da geniş bir perspektiften bakmışlar ve onu Kur'ân'ın rûhuna uygun bir şekilde anladıkları için maddî ve manevî yönden dengeli bir hayata kavuşmuşlar, dünya ilim ve medeniyetine pek çok değerler kazandıran İslâm Medeniyetini kurmuşlardır. Bununla birlikte son yıllarda bir çok İslâm aliminin Kur'ân'ın manasını bütün gerçekliğiyle kavramaya yönelmesi ve beşeriyetin, onun şifâsından istifade etmesi için ışık tutması sevindiricidir.

Şifâ Kaynağı Kur'ân-ı Kerim

İslâm'ın ilk ve ana prensibi olan tevhid akîdesi burada da karşımıza çıkar. Yani, ister hastalık olsun, ister şifâ olsun Allah'ın iradesi, bilgisi, meşîeti dışında cereyân eden tesâdüfî bir şey değildir. Allah, imtihan, îkaz, ceza, mükâfat gibi pek çok gâye ve hikmetlere binaen hem hastalığı yaratmıştır, hem de şifâyı. Ağaçtan yere düşen bir yaprak bile O'nun bilgisinin dışında olmazsa, hilkat ağacının meyvesi, yeryüzünün halîfesi olarak yaratılan insanların sağlığını, hem de binlercesinin birden hayatını ilgilendiren hastalıkların, salgınların O'nun bilgisinden hâriç kalması inanç mantığıyla bağdaşmaz. Kaldı ki, pek çok âyet ve hadîsler hastalık ve şifânın Allah'tan olduğunu açık olarak ifâde eder.

Şifâ kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de dört defa (şifâ), bir defa (yeşfî), bir defa da (yeşfîni) şeklinde geçmektedir:

1. وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ "Biz Kur'ân'ı müminlere şifâ ve rahmet olarak indiririz." *(İsrâ, 82)*

2. يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ "Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifâ, müminlere doğru yolu gösteren bir hidâyet ve rahmet geldi." (Yûnus, 57)

3. وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ "..mü'min toplumun kalplerine şifâ versin." (Tevbe, 14)

4. قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ "...De ki: "O, iman edenler için hidâyet ve şifâdır." (Fussilet, 44)

5. وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ "(Hz.İbrahim), Hastalandığımda O'dur bana şifâ veren." (Şuarâ, 80)

6. وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاً يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin. Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut!" Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifâ vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır." *(Nahl, 68-69)*

Dikkat edilecek olursa, bu âyetlerde geçen "şifâ" ve "yeşfî" kelimelerinin ifâde ettiği manalarda bazı farklılıkların mevcut olduğu görülür. Tevbe ve Yûnus surelerinde göğüslere ve göğüstekilere şifâ verilmesi söz konusu edilirken, İsrâ ve Fussilet surelerinde mü'minlere şifâ olduğu belirtilmekte, Şuarâ suresinde hastalanınca şifâ verildiği zikredilmekte, Nahl suresinde de balda insanlar için şifâ bulunduğu bildirilmektedir.

Âyetlerde Kur'ân'ın insanlara şifâ olduğu belirtilmekle birlikte, hangi hastalıklara şifâ olduğu hususunda bir açıklık bulunmamaktadır. Acaba Kur'ân, hangi hastalıklara şifâdır? Bedenî hastalıklara mı yoksa rûhî hastalıklara mı? Âlimlerin çoğuna göre o, hem bedenî, hem de ruhî hastalıklara şifâdır. *(Mustafa Çetin, Kur'ân'da Şifâ Kavramı, Dokuz Eylül Ün. ilâhiyat Fakültesi Dergisi, yıl 1992, s. 70)*

"Biz Kur'ân'dan öyle âyetler indiriyoruz ki, mü'minler için şifâ ve rahmettir", âyetinin tefsirinde Elmalılı şöyle diyor: "Bu âyette; dünya türlü türlü kaygı ve hastalık, belâ ve sıkıntı ile dolu bir hastaneye, Peygamber bir doktora,

Kur'ân da bir şifâ verici ilaç ve yeterli gıdaya benzetilmiş oluyor. Şüphe ve iki yüzlülük, kâfirlik ve uyuşmazlık, zulüm ve haksızlık, hırs, ümitsizlik, işsizlik, cahillik, taklit, bağnazlık, kötü niyetli olmak gibi ahlâkî ve sosyal, psikolojik hastalıklara karşı Kur'ân'ın şifâ ve rahmet olduğu kesin bir gerçektir". *(M.H.Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 5, 317)* Kur'ân, inananların gönüllerine şifâdır. Çünkü onları küfürden kurtararak îmana eriştirir, ruhî bunalımlarını giderir, verdiği rahmet ve feyizle gönüllerini huzur ve sevince kavuşturur.

Kur'ân-ı Kerim, rûhî ve manevî hastalıklara şifâ olduğu gibi bedenî hastalıklara da şifâdır. Allah insanı ruh ve bedenden müteşekkil mümtaz bir varlık olarak yaratmış, onun maddî ve manevî yönden nasıl yaşaması gerektiğini ve hayâtiyetini hangi şartlarda sürdürebileceğini prensip olarak bildirmiştir. Ancak insanın maddî açıdan muhtaç olduğu şeyleri Kur'ân'da teferruatıyla açıklamamış, sadece işarette bulunarak onları kişinin bilgi, beceri ve tecrübesine bırakmıştır. Şâyet bunları detaylarıyla anlatmış olsaydı, o zaman Kur'ân ciltlere sığmayan bir kitap olurdu. *(Mustafa Çetin, Kur'ân'da Şifâ Kavramı, s.75)*

Kur'ân-ı Kerim umûmiyetle insanı tefekküre, çalışma ve araştırmaya davet eder, bilgi ve görgüsünü artırması hususunda teşvikte bulunur. Bu ilahî mesaj, hukukla ilgili 150 kadar sarîh âyet ihtiva ederken, *("Çok müsamahalı bir tutumla bu sayı en fazla 450 kadar olur", Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim ve Fennî Keşifler, Ankara 1990, s.7)* tabiat bilimlerinin alanı ile ilgili 750'den fazla âyet ihtiva etmektedir. Bu dikkatten uzak tutulmaması gereken çok önemli bir husustur. *(Tantavî, el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân, Mısır 1350/1931, III,1)*

Kur'ân-ı Kerim temizliğe ve insan sağlığına büyük önem atfeder. *(Mâide, 5/6; Müddessir, 4)* Dengeli beslenmenin gereğine işaret eder, aşırı yemekten, dengesiz beslenmekten ve israftan sakındırır. *(En'âm, 141; Â'râf, 31)* Yer yer bazı gıdalardan söz eder. Örnek olarak, et, *(Bakara, 57; Hûd, 69; Yâsîn, 71-72)* balık *(Fâtır, 12; Kehf, 61, 63)* ve süt *(Nahl, 66; Yâsîn, 73)* gibi besin maddeleri ile; hurma, üzüm, buğday, nar, *(En'âm, 99)* sebze, sarımsak, acur, soğan, mercimek, *(Bakara, 61)* incir ve zeytin *(Tîn, 1)* gibi nebatî yiyeceklerden ve meyvelerden söz etmekte ve bu gıdaların ehemmiyetine işaret etmektedir. Şifâ verici baldan *(Nahl, 69)* söz eden Kur'ân, bilhassa balın tedâvi edici hususiyetine dikkat çekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Maddî Ve Manevî Şifâ

Kur'ân-ı Kerim'de şifâ iki kısımdır:

1. Manevî Şifâ

Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi şifâdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir hadislerinde: Bal ve Kur'ân'ın şifâ olduğunu, *(İbn Mâce, Tıp, 7)* diğer bir hadislerinde ise; En hayırlı devânın Kur'ân olduğunu bildirmişlerdir. *(İbn Mâce, Tıp 28)*

Fakat Kur'ân'ın manevî şifâsından istifâde edebilmek için bir takım şartlar vardır. Onlar da:

a. Kişinin her şeyden önce Kur'ân'ı indiren Allah'a kuvvetli îmanının olması gerekir.

b. Aynı şekilde; hasta olana, şifâyı verecek olanın da Allah (c.c.) olduğuna inanması gerekir.

c. Bunlarla beraber, Kur'ân'ı tebliğ eden Hz.Peygamber (s.a.s.)'e ve O'nun; Kur'ân'ın esrârına dair öğrettiği -mesela Kur'ân'ın manevî şifâ oluşu gibi- şeylere de içten inanmak gerekir. Yoksa insan Kur'ân'ın manevî şifâsından istifade edemez. Çünkü insanlar, Kur'ân'a bakışları itibariye iki kısımdır:

Birinci kısım kimseler; Kur'ân'ı inkâr eden ve ondan istifade edemeyenler: "Yalana, sahtekârlığa, günaha dadanan her kimsenin vay haline! Böylesi, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra kibrine yediremeyip büyüklük taslayarak, sanki onları hiç işitmemiş gibi inkârında direnir. Ona gayet acı bir azabı müjdele!" *(Câsiye, 7-8)*, "Biz Kur'ân'ı müminlere şifâ ve rahmet olarak indiririz. Ama o, zalimlerin ise sadece ziyanını artırır. (Çünkü onlar Kur'ân'ı inkâr ederler. İnkârlarından ötürü de hüsranları artar)" *(İsrâ, 82)* âyetleri bu kişilere işaret etmektedir.

İkinci kısım kimseler ise; Kur'ân'ı kabul eden ve okuyup dinledikçe imanları artanlardır: "Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki yanlarında Allah zikredilince kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okununca bu, onların imanlarını artırır ve yalnız Rab'lerine güvenip dayanırlar." *(Enfâl, 2)*. *(M.Mahmud Abdullah, et-Tıbbu'l-Kur'ânî beyne'd-Devâ ve'l-Gadâ, Kahire ts., s.13)* âyeti bu kimselere işaret eden âyetlerden sadece birisidir.

Kur'ân'ın, manevî hastalıklarla ilgili tedavisi iki suretle olmaktadır. Zira manevî hastalıklar ikidir:

Bir kısmı bâtıl itikatlardır. Bunlar yaratılış, insanın bidâyeti, âkıbeti, kader, ulûhiyet, nübüvvet gibi îman esaslarına giren meselelerdir. Bu hususlarda İslâm'ın teblîgâtına uymayan her inanış tarzı mânevî bir hastalıktır. Şu halde bu meselelerde Kur'ân gerçek olanı delilleriyle birlikte zikrederek bâtıl mezhepleri iptal etmiş, kendisine inananları sapıklıktan korumuştur.

İkinci kısmı ise kötü huylar teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim onları da açıklayarak mü'minleri ahlâksızlıklara düşmemeleri için uyarmış, ahlâk-ı hamîde denen fazîletlere, manevî kemallere irşâd buyurmuştur. Resûlüllah'ın "Mekârim-i ahlâk'ı tamamlamaya geldim"[1] derken kastettiği mekârim, Kur'ân ahlâkıdır. *(Canan, age., XI,333)*

2. Maddî Şifâ

Kur'ân-ı Kerim'in maddî hastalıklara şifâ olması, inkar edilemez bir durumdur. Kur'ân'ın maddî olarak şifâ olması, onda zikredilen şeylerden istifade ile olur. İnsanı dünyanın halifesi yapan ve dünyada bulunan her şeyi insanın emrine veren Allah Teâlâ, insanı bunlardan istifade etmeye teşvik etmektedir. Meselâ, Kur'ân'da zikri geçen su, süt, bal, et, sebzeler, meyveler vs. hepsi, insanın emrine verilmiştir. İnsan, araştırmalar yaparak bunlarla hastalıklarına şifâ bulabilir.

Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Kur'ân'la rukyede[2] bulunmuş, maddî hastalıkların tedavisinde Kur'ân-ı Kerim'den istifade etmeleri için Ashab-ı Güzîn'i teşvik etmiştir. İslâm uleması da, Rasûlüllah (s.a.s.)'in sünnetinde gelen bir çok delile dayanarak rukyenin meşrûluğuna hükmetmiştir. Tıbb-ı nebevînin en bariz hususiyetlerinden biri tedavide Kur'ân-ı Kerim'e müstesna bir yer vermiş olmasıdır. Hatta bazı hadîslerinde Kur'ân'dan şifâ aramamayı eksiklik ilan etmiştir. "Kim Kur'ân'dan şifâ talep etmezse, Allah ona şifâ vermez" buyurmuştur. Bu hadîs şu şekilde de anlaşılmıştır: "Kur'ân'la şifâ talep etmeyene Allah şifâ vermesin." *(Canan, age., XI,333)*

Kur'ân'ın maddî hastalıklarda tedavi maksadıyla okunmasına sahabe efendilerimizden bir misal:

Hz. Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) anlatıyor: "Biz Resûlüllah'ın (s.a.s.) gönderdiği bir seferdeydik. Bir yerde konakladık. Yanımıza hizmetçi bir kadın gelip: "Obamızın efendisi Selim'i zehirli bir hayvan soktu. Onunla meşgul olacak erkekler de şu anda yoklar. Sizde rukye yapan biri var mı?" dedi. Bunun üzerine bizden rukye hususunda mahâretini bilmediğimiz bir adam kalkıp onunla gitti ve adama okuyuverdi. Adam iyileşti. Kendisine otuz koyun verdiler. Bize sütünden içirdi. Ona: "Yahu sen rukye bilir miydin?" dedik. "Hayır, ben sadece Fatiha sûresini okuyarak rukye yaptım." dedi. Biz kendisine: "Resûlüllah (s.a.s.)'e sormadan (bu verdiklerine) dokunma!" dedik. Medîne'ye gelince, durumu Peygamberimize söyledik. Aleyhissalâtu vesselâm: "Fâtiha'nın rukye olduğunu (tedavi maksadıyla okunacağını) sana kim söyledi? Verdikleri koyunları paylaşın, bana da bir hisse ayırın." buyurdular." *(Buharî, Tıp 33,39, Fedâilü'l-Kur'ân 9; Müslim, Selâm 66;)*

Rukye, duâ ile tedavi olarak anlaşılınca belâ, musibet, hastalık gibi her çeşit kötü hallere karşı korunmak için Allah'a iltica ve duâ etmeye teşvik sadedinde vârid olan bütün hadisleri rukyenin meşruiyyetine deliller olarak göstermek mümkündür. Bu konuda birçok delil vardır: Bizzat Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk:

"Bana duâ edin duânıza icâbet edeyim." *(Mü'min, 60)*
ve:
"De ki: "Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki?" *(Furkân, 77)* buyurarak mutlak şekilde duâ etmeye teşvik etmektedir.

"Duâ"nın mânâsı "Allah'tan istemek" olduğuna göre bu ilahî davette "Bütün hastalıklardan şifâ" dahil her şeyin Allah'tan talep edilmesine bir çağrı vardır. Kaldı ki Resûlüllah (s.a.s.) hastalıklarımıza Allah'tan şifâ istemeye daha açık ifadelerle bizleri çağırmış, kendisi fiilî örnekler vermiştir. *(Muteber hadis kitaplarının "Duâ/Daavât" bölümlerine bakılabilir.)* Bugün yapılan tıp alanındaki çalışmalar da aynı şeyi söylemektedir. Mesela yaptığı ilmî araştırmalarla 'Nobel Tıp Ödülü' kazanmış olan Fransız tıp profesörü Alexis Carrel 'Duâ' adındaki kitabında şöyle der: İnsanın iç organları en mükemmel şekliyle ibâdet ve duâ anında çalışır. Muhataplarım istedikleri kadar bu görüşüme itiraz etsinler. Ama ben, mevcut tıbbî imkânlarımızla tedavi edemediğimiz pek çok tehlikeli hastalığın duâ ile iyileştiğine şâhit oldum." *(İnancın Ruh ve Beden sağlığı üzerindeki tesirleri ile ilgili olarak bkz; Mazhar Osman Uzman, Tabâbet-i Rûhiyye, ve Alexis Carrel, Duâ.)*

* Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğr. Üyesi
dayduz@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1- Mâlik, Muvatta, Husnu'l- Huluk, 8; Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I,244.

2- Rukye: Okuyarak tedavi etmeye rukye denmektedir. Rukye, âyet veya hadislerden alınan birtakım mübârek kelimelerin söylenmesiyle yapılır. Okuyarak tedâvi, insanların eskiden beri uyguladıkları bir yöntemdir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) başlangıçta rukye yapmayı yasaklamıştır. Çünkü câhiliye döneminde rukye yapanların sözleri arasında İslâm'ın getirdiği tevhîd inancına ters düşen ifadeler, şirk unsurları bulunuyordu. Böyle bir yanlışlığı önlemek için rukye yasaklanmıştı. Sevgili Peygamberimiz, hastalıklar için hem kendisi zaman zaman dua etmiş, hem de rukye yapanları dinledikten sonra, tevhîd inancına aykırı bir şey bulunmayan rukyelere müsaade etmiştir.

İbn Hacer el-Askalanî, alimlerin şu üç şartın bulunmasıyla rukyenin caiz olacağı üzerinde görüş birliği içerisinde olduklarını bildirmektedir:

a) Allah Teala'nın kelamıyla (âyetlerle), isimleri veya sıfatlarıyla olması; b) Arap diliyle veya başka bir dille anlaşılır olacak şekilde yapılması; c) Yapılan rukyenin bizzat faydasının dokunduğuna değil, umulan faydanın Allah Teâlâ tarafından gönderildiğine inanılması (Fethul-Barî, X, 206).

Rukye, mubah, haram ve şirk olmak üzere üş çeşittir.

1- Mubah olan Rukye: Kur'ân-ı Kerim'den ayetlerle Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarıyla, Arapça ve anlamı anlaşılır bir dille yapıldığı takdirde mubahtır. Hz. Aişe (r.anh)'dan rivâyet edilen bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: "Resûlüllah (s.a.s) son hastalığında muavvizeteyni okuyup kendisine üflüyordu. Hastalığı ağırlaştığı zaman onları okuyarak üzerine üflüyor ve onların bereketi için elini meshediyordum." (Buharî, Tıb, 32; Müslim, Selâm, 51-52).

Ve yine Resûlüllah (s.a.s)'ın hastalanan bazı kimselere, Mu'avvizeteyn okuyup, onları sağ eliyle meshettiği ve peşinden de şöyle söylediği rivâyet edilmektedir "Ey insanların Rabbi olan Allah'ım hastalığı gider; buna şifâ ver. Şifâ veren yalnız sensin. Senin şifândan başka şifâ yoktur. Hastalık bırakmayan şifâ ver." (Buharî, Tıb, 37).

Bu anlamda rivâyet edilen hadisler çoktur. Bazı alimler Resûlüllah'ın (s.a.s); "Göz değmesi ve hummanın dışında rukye yoktur." (Buharî, Tıb, 17) hadisine dayanarak, göz değmesi, yılan ve akrep sokması dışında rukyenin caiz olmadığı kanaatine varmışlardır. Ancak diğer bazı alimler de bu hadisin, rukyenin en fazla faydalı olacağı anlamına sarfedildiğini, "Zülfikardan başka kılıç yoktur." sözüne kıyas yaparak cevaplandırmışlardır. Çünkü diğer hadislerde görüldüğü gibi, Resûlüllah (s.a.s) başka şeyler için de rukyeye cevaz vermiştir.

2- Haram olan rukye: Anlaşılmaz sözler, anlamsız kesik harfler, bilinmeyen isimler, bilenlerin Arapça'dan başka bir dille rukye yapması, demir, tuz kullanarak veya ip bağlayarak rukye yapılması haram kılınmıştır. Fayda verdiği tecrübe edilmiş uygulamalar bunun dışındadır. el-İzz b. Abdüsselam'dan anlamı bilinmeyen harflerle yapılan rukye sorulduğu zaman, küfrü gerektirecek anlamlar içerip içermediğinin bilinmemesinden dolayı buna cevaz vermemiştir.

3- Şirk olan Rukye: Allah Teâlâ'dan başkasına dua ederek, sığınarak veya yardım dilenerek yapılan rukye, şirktir. Meleklerin, peygamberlerin, cinlerin ve benzeri varlıkların isimleriyle rukye yapmak gibi...

Yine Peygamber Efendimiz; "İçinde şirk bulunmayan şeyle rukye yapmakta bir kötülük yoktur." (Müslim, Selam, 64) buyurmaktadır. İbn Hacer bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Bazı rukyelerde şirk bulunmaktadır. Çünkü onu yapanlar kendilerine dokunan zararı defetmek ve fayda elde etmeyi Allah'tan başka kimselerden istemektedirler." (İbn Hacer el-Askalanî, Fethul-Barî, X, 260).

Burhan KUTLUBOĞA *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

Gökyüzü ve Yeryüzünün NÛRU: DUÂ

"Nûrun alâ nûr" Bursa Ulu Camii

Duâ kelimesi sözlükte, seslenme (nida), isimlendirme ve bir şeyi sevk etme anlamlarındadır. Arap dilinde, uzaktakine seslenmek için nidâ, yakındakine seslenmek için ise duâ kullanılmıştır. Cenab-ı Hakk'a seslenme, ondan bir şeyler istemeyi ifade etmek için "duâ" kelimesi daha uygundur. Zira Cenab-ı Hakk, "Kullarım Beni senden soracak olurlarsa bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana duâ edenin duâsına icabet ederim" *(Bakara suresi, 2/186)* buyurarak, kullarına yakın olduğunu, kısık bir sesle seslenseler (duâ) de onları duyacağını bildirmiştir. Duâ, Kur'ân-ı Kerim'de "Allah-u Teâlâ'ya yönelme, kulluk, yardım isteme, istek, söz, seslenme (nida) ve isimlendirme" gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. *(Ebu'l-Bekâ, s. 447)* Duâ terimini, bu makalede konunun ele alınışına esas teşkil edecek şekilde şöyle tanımlamak mümkündür: "Duâ; bir çağrı, bir yakarış ve küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya, arzdan, arzlılardan semâlar ötesine bir yöneliş, bir talep, bir niyaz ve bir iç dökmedir. Duâ, bir kulluk şuuruyla Hakk'a yönelip, tevazu ve mahviyet içinde, acz, fakr ve ihtiyaçlarımızın lisanıyla O'na arzıhâlde bulunmaktır" *(Gülen, "Duâ", s. 251)*.

Duâ, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin temel konularından birisidir. İslâm âlimleri, duânın faydaları, önemi, faziletli duâlar ve hangi duânın ne zaman okunacağı gibi hususlar üzerinde durmuşlar, bu konularla ilgili bir çok eser telif etmişlerdir. Bazı mutasavvıflar, duânın hikmetleri ve sırlarından bahsetmişlerdir. Asrımızın büyük mütefekkiri Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri, Risale-i Nur adlı külliyatında duânın hem kabul şartları gibi konulara temas etmiş hem de mahiyeti/hakikati ve sırlarına ilişkin açıklamalar yapmıştır. Duânın kabulü ve sırlarına ilişkin görüşleri başka bir makale çalışmasına bırakılarak, duânın mahiyeti ve çeşitlerine ilişkin tespitleri bu makalede ele alınmaya çalışılacaktır.

Bediüzzaman Hazretleri, en sıkıntılı zamanlarında bile duâya vakit ayırmış, evrad-ü ezkarını asla ihmal etmemiştir. Risaleler'in bir çok yerinde duânın ehemmiyeti üzerinde durmuş, talebelerini özellikle cemaat halinde duâ okumaya teşvik etmiştir. Duânın topluca yapılmasını "küllî duâ" diye nitelendirmiştir. Onun "küllî duâ"ya ilişkin görüşleri de ayrıca üzerinde durulmaya değer önemdedir. Bir çok risalede duâ konusuna temas etmiş, 23. Söz'ün Birinci Mebhası'nın 5. noktası ve 24. Mektub'un Birinci Zeyl'inde ise duânın mahiyeti ve hikmetlerini tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır.

Bediüzzaman Hazretleri, duâyı yalnızca bir yakarış olarak değerlendirmemiş, duâ ile tefekkür ederek, dini hakikatleri anlama ve tespitte duâlardan yararlanmıştır. 3. Şu'a olan Münâcât risalesini, tesbih, tahmid, senâ ve duâ ile ilgili yaklaşık 700 âyet-i kerimeden istifade ederek yazmıştır *(Fihrist Risalesi)*. Bu münâcât onun duâ ile tefekkürü nasıl mezc ettiğinin harikulade bir örneğidir. Dine inanmayan bir kısım kimselerin Münâcât Risalesi'nin telifi sebebiyle telaşlanıp, bu risalenin neşrini engellemeye çalıştıklarını söyleyerek, inanç esaslarının ispatında duânın ne kadar tesirli olabileceğini göstermiştir *(EL: s. 1860)*. Münâcât Risalesi'nin telif sebebini, risalenin girişinde "Bu Risale-i Münâcât, hem vücûb-u vücud, hem vahdet, hem ehadiyet, hem haşmet-i rububiyet, hem azamet-i kudret, hem vüs'at-i rahmet, hem umumiyet-i hâkimiyet, hem ihata-i

ilim, hem şümul-ü hikmet gibi en mühim esasat-ı imaniyeyi hârika bir îcaz içinde fevkalâde bir kat'iyet ve hâlisiyet ve yakîniyet ile ispat eder. Haşre işârâtı ve bilhassa âhirdeki şiddetli işârâtı çok kuvvetlidir" şeklinde ifade eder. Yalnızca Münâcât Risalesi'ni telifle yetinmemiş, bu risaleyi kendisi de sık sık tefekkür maksadıyla okumuştur. Duâ ile yaptığı bu tefekkür ona yeni hakikatler ilham etmiştir: "Evet, şimdi Siracü'n-Nur başındaki Münâcât'ı okudum. Ülfet ve âdet ve yeknesaklık perdeleri altında çok harika hakikatler gizleniyor gördüm." *(EL. s. 1860)*. Dini hakikatleri tam anlayabilmek ve hissedebilmek için ülfetten kurtulmak gerektiğini ise şöyle ifade eder: "İşte, kardeşlerim, hakikaten bugün, Siracü'n-Nur'un başındaki Münâcât'ı tashih niyetiyle okudum. Kuvve-i hâfızam tam söndüğü için, birden o münâcâtın hakikatlerine karşı, güya seksen yaşında iken yeni dünyaya gelmişim gibi, birden ülfet ve âdetleri bilmiyor gibi, o malûm âdetler perde olamadı. Kemâl-i şevkle tam istifade edip okudum. Pek harika gördüm" (EL. s. 1860). Haşrin ispatında zikrettiği delillerden birisi de Peygamber-i Zîşan -aleyhi ekmelü't-tehâya ve's-selâm- Efendimiz'in duâsıdır. Haşir Risalesi'nin 5. Hakikatin'de "Resul-i Ekrem -aleyhissalâtü vesselâm-, nasıl ki risaletiyle, hidayetiyle saadet-i ebediyenin sebeb-i husûlü ve vesile-i vusûlüdür. Onun gibi, ubudiyetiyle ve duâsıyla o saadetin sebeb-i vücûdu ve Cennetin vesile-i îcadıdır" diyerek, haşri onun duâsıyla irtibatlandırır.

Duânın tevhid delili olması, kâinattaki canlı cansız bütün varlıkların duâ ettiklerinin ispat edilmesiyle yakından alakalıdır. Bediüzzaman'a göre duâ bütün varlık âlemini kuşatmış fıtrî bir kanun gibidir. Varlıkların bütünü dikkate alınarak duânın tabakalarını basitten mürekkebe doğru şöyle sıralar: "Evet, hakikat-i halde, âyât-ı beyyinâtın beyanıyla sabit olan budur ki: Bütün mevcudat, herbirisi birer mahsus tesbih ve birer husussî ibadet, birer has secde ettikleri gibi, bütün kâinattan dergâh-ı İlâhiyeye giden, bir duâdır: (1) Ya istidat lisanıyladır-bütün nebâtat ve hayvânâtın duâları gibi ki, herbiri lisan-ı istidadıyla Feyyâz-ı Mutlak'tan bir suret talep ediyorlar ve esmâsına bir mazhariyet-i münkeşife istiyorlar. (2) Veya ihtiyac-ı fıtrî lisanıyladır-bütün zîhayatların, iktidarları dahilinde olmayan hâcât-ı zaruriyeleri için duâlarıdır ki, herbirisi o ihtiyac-ı fıtrî lisanıyla Cevâd-ı Mutlak'tan idame-i hayatları için bir nevi rızık hükmünde bazı metâlibi istiyorlar. (3) Veya lisan-ı ıztırariyle bir duâdır ki, muztar kalan herbir zîruh, kat'î bir iltica ile duâ eder, bir hâmî-i meçhulüne iltica eder, belki Rabb-i Rahîmi'ne teveccüh eder. Bu üç nevi duâ, bir mâni olmazsa, daima makbuldür. (4) Dördüncü nevi ki, en meşhurudur, bizim duâmızdır. Bu da iki kısımdır: Biri fiilî ve hâlî, diğeri kalbî ve kâlîdir. Meselâ, esbaba teşebbüs, bir duâ -yı fiilîdir… İkinci kısım, lisanla, kalble duâ etmektir. Eli yetişmediği bir kısım metâlibi istemektir *(23. Söz, 1. Mebhas)*.

1. Varlık Âleminin Duâsı: İstidat Lisanıyla Duâ

Canlı ve cansız bütün varlıklar Cenab-ı Hakk'ı tesbih ederler. "Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih ve tenzih eder. Hâkimiyet O'nundur. Bütün hamdler ve övgüler O'na mahsustur. O her şeye kadîrdir" *(Tegâbûn Suresi, 64/1)*. Şuursuz varlıklar, Cenab-ı hakk'ı hem tesbih ederler hem de O'na duâ ederler. "Baksana göklerde olan, yerde olan herkes, kanatlarını çarparak uçan dizi dizi kuşlar, hep Allah'ı tesbih ederler. Onlardan her biri kendi duâsını ve tesbihini pek iyi bellemiştir. Allah onların yaptıklarını hakkıyla bilir" *(Nur sûresi, 24/41)* Hatta bir başka âyet-i kerimede, canlı cansız bütün varlıkların Cenab-ı Hakk'a secde halinde ibadet ettikleri bildirilmiştir: "Görmez (bilmez) misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlılar ve insanların da bir çoğu Allah'ın yüceliğine secde ediyorlar" *(Hac sûresi, 22/18)*. Son iki âyet-i kerimede doğrudan Peygamber Efendimize -sallallahu aleyhi ve sellem- hitap edilmiştir. Bu hitap şeklinden onun bu varlıkların duâ ve secdelerini gördüğü/bildiği anlaşılmaktadır. Böylece Cenab-ı Hak, her varlığın sadece Allah'a secde ettiğine Peygambermiz'i -sallallahu aleyhi ve sellem- şahit etmiştir *(İbn Arabî, s. 48)*.

Bir hadis-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz –sallallahu aleyhi ve selem-, "Duâ, müminin silahı, dinin direği, göklerin ve yeryüzünün nurudur" buyurmuşlardır *(Hâkim, I, 492)*. Duânın, göklerin ve yeryüzünün nuru olması, bütün varlıkların duâyla bir ilişkisi bulunduğunu göstermesi açısından manidar bir teşbihtir. Varlıklar, kendileri duâ ettikleri gibi yapılan duâlardan da etkilenmektedirler. Bediüzzaman, bu hakikatı "bütün mahlûkat, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm'ın duâsına iştirak ederek "Evet ya Rabbenâ! İstediğini ver; biz de onun istediğini istiyoruz" diyorlar" *(11. Şu'a, 7. Mesele)* sözleriyle ifade etmiştir. Nitekim kâinatın insanla alakası âyet-i kerimede "Onların perişan hallerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı" (Duhân, 44/29) şeklinde dile getirilmiştir.

Duânın ilk basamağı "Tahavvül, tekemmül şe'ninde olan şeylerin, lisan-ı istidatla hissedilen istidadî duâlarıdır. Evet, herşey Cenab-ı Hakk'ı tesbih ettiği gibi lisanıyla, ihtiyacıyla, istidadıyla dahi Allah'a duâ eder" *(MN. s. 1362)* Aslında bütün varlık, istidât, kabiliyet veya fıtrî ihtiyaçlarının dilleriyle hep O'na duâ ederler. O da bunların hepsine, belli bir hikmet çerçevesinde cevap verir ve her sesi duyup ona icabet ettiğini herkese ve her şeye duyurur *(Gülen, "Duâ", s. 252)*. Bediüzzaman Hazretleri, bütün varlıkların istidat lisanıyla tesbih ve duâ ettiklerini kalbine Farsça olarak gelen bir şiirde şöyle ifade eder: "Çünkü, bütün eşya Lâ ilâhe illâ Hû deyip, kâinatın azîm halka-i zikrinde beraber zikrederek çalışıyorlar. Vakit-be-vakit, lisan-ı istidat ile, Cenâb-ı Hak'tan hukuk-u hayatını "Yâ Hak" deyip hazine-i rahmetten istiyorlar. Baştan başa da, hayata mazhariyetleri lisanıyla "Yâ Hayy" ismini zikrediyorlar" *(17. Söz, 2.*

Makam). Bu nev'i duâda "bütün hububat, tohumlar, lisan-ı istidatla Fâtır-ı Hakîm'e duâ ederler ki, "Senin nukûş-u esmânı mufassal göstermek için bize neşvünemâ ver. Küçük hakikatimizi sümbülle ve ağacın büyük hakikatine çevir" *(24. Mektup, 1. Zeyl)* diye duâ ederler. Bitkilerin istidat lisanıyla duâlarını ise şöyle tasvir eder: "Yeryüzünün tarlasında nebâtâtın herbir taifesi, lisan-ı hal ve istidat diliyle Fâtır-ı Hakîmden sual ediyorlar, duâ ediyorlar ki, "Yâ Rabbenâ! Bize kuvvet ver ki, yeryüzünün herbir tarafında taifemizin bayrağını dikmekle saltanat-ı rububiyetini lisanımızla ilân edelim. Ve rû-yi arz mescidinin herbir köşesinde Sana ibadet etmek için bize tevfik ver. Ve meşhergâh-ı arzın herbir tarafında Senin Esmâ-i Hüsnânın nakışlarını, Senin bedî ve antika san'atlarını kendi lisanımızla teşhir etmek için bize bir revaç ve seyahate iktidar ver" derler. Fâtır-ı Hakîm, onların mânevî duâlarını kabul edip ki, bir taifenin tohumlarına kıldan kanatçıklar verir; her tarafa uçup gidiyorlar, taifeleri namına esmâ-i İlâhiyeyi okutturuyorlar (ekser dikenli nebâtat ve bir kısım sarı çiçeklerin tohumları gibi)" *(24. Söz, 4. Dal)*.

İstidat lisanıyla yapılan duâlardan birisi de sebeplerin bir araya gelerek müssebbeb olan neticenin yaratılması için sebeplerin Hâlik'ı olan Cenab-ı Hakk'a yaptıkları duâdır. Ona göre "Esbabın içtimaı, müsebbebi icad etmek için değil, belki lisan-ı hal ile müsebbebi Cenâb-ı Hak'tan istemek için bir vaziyet-i marziye almaktır" *(23. Söz, Birinci Mebhas)*. Bu konuyu başka bir yerde şöyle açıklar: "Esbabın içtimaı, müsebbebin icadına bir duâdır. Yani, esbab bir vaziyet alır ki, o vaziyet bir lisan-ı hal hükmüne geçer; ve müsebbebi, Kadîr-i Zülcelâlden duâ eder, isterler. Meselâ su, hararet, toprak, ziya, bir çekirdek etrafında bir vaziyet alarak, o vaziyet bir lisan-ı duâdır ki, "Bu çekirdeği ağaç yap, yâ Hâlıkımız" derler. Çünkü, o mucize-i harika-i kudret olan ağaç, o şuursuz, câmid, basit maddelere havale edilmez, havalesi muhaldir. Demek, içtima-ı esbab bir nevi duâdır". *(24. Mektup, Birinci Zeyl)*.

Fizikçiler, sebebi, "bir olayın meydana gelmesi için gerekli doğrudan şart" şeklinde tanımlamışlardır. Ancak unutulmamaması gerekir ki, sebep de bir olaydır *(Bolay, s. 17)*. Bu durumda onun meydana gelmesi için de sebepler gerekmektedir ki bu durumda her halükarda bir ilk Yaratıcı'nın varlığı kabul edilmek zorunda kalınır. Kâinatı yaratan bir yaratıcının var olduğu kabul edilince O'nun varlığın her kademesindeki yaratılışı başka şeylere bıraktığını varsaymak O'nun ilim ve kudretini itham etmek anlamı taşır. Şüphesiz ki en büyük şeyle en küçük şeyin yaratıcısı aynı Zat'tır. Zira büyük olsun küçük olsun her şey kâinatta cari İlahi kanunlara tabi oldukları gibi bazen küçük bir şey büyüklerden çok daha sanatlı ve harika olabilmektedir.

Cenab-ı Hakk'ın izzet ve azameti basit işlerde Kudret-i ilahiyenin mübaşeretinin görünmesini dilemediği için sebepleri bir perde yapmıştır. İlaçlar hastalıkların iyileşmesi için gerçek sebepler değildir. Cenab-ı Hak, o ilaçla şifa arasında bir iktiran (örtüşme) hasıl etmiştir. Gerçekte şifayı veren Hazreti Şâfî'dir *(Gülen, 2002, s. 132)*. Sebeplerin de gerçekte duâ ettiklerini kabul ettiğimizde en küçük bir şeyden en büyüğe kadar her şeyin Allah'tan istenmesi ve O'na yalvarılması gerektiği ortaya çıkar. Bu hakikati idrak edemeyen felsefecilere ve onlardan etkilenenlere hayatının muhasebesini yaptığı İhtiyarlar Risalesi'nin 11. Rica'sında şöyle seslenir: "En cüz'î ve en küçük şey, en büyük şey gibi, doğrudan doğruya bütün bu kâinat Hâlıkının kudretinden gelir ve hazinesinden çıkar. Başka surette olamaz. Esbab ise bir perdedir. Çünkü en ehemmiyetsiz ve en küçük zannettiğimiz mahlûklar, bazan san'at ve hilkat cihetinde en büyüğünden daha büyük olur. Sinek, tavuktan san'atça ileri geçmezse de, geri de kalmaz. Öyleyse, büyük küçük tefrik edilmeyecek. Ya bütün esbab-ı maddiyeye taksim edilecek, veyahut bütünü birden birtek zâta verilecektir. Birinci şık muhal olduğu gibi, bu şık vâciptir. Çünkü birtek zâta, yani, bir Kadîr-i Ezelîye verilse, madem bütün mevcudatın intizamat ve hikmetleriyle vücudu kat'î tahakkuk eden ilmi herşeyi ihata ediyor. Ve madem ilminde herşeyin miktarı taayyün ediyor. Ve madem, bilmüşahede, her vakit hiçten, nihayetsiz suhûletle, nihayetsiz san'atlı masnular vücuda geliyor… Elbette, bilmüşahede görülen harikulâde suhulet ve kolaylık, o ihata-i ilmiyeden ve azamet-i kudretten geliyor. Elhasıl, herşeyin nihayet derecede hem san'atlı, hem suhuletli vücudu gösteriyor ki, muhit bir ilim sahibi olan bir Kadîr-i Ezelînin eseridir. Yoksa, yüz bin muhal içinde, değil vücuda gelmek, belki imkân dairesinden çıkıp imtinâ dairesine girecek ve mümkün suretinden çıkıp mümteni mahiyetine girecek ve hiçbir şey vücuda gelmeyecek, belki de vücuda gelmesi muhal olacaktır.

Varlığı yaratırken potansiyel olarak tabiatına koyduğu istidata uygun rızıkları ona vermesi Cenab-ı Hakk'ın adalet ve hikmetini gösterir: "Her hak sahibine istidadı nisbetinde hakkını vermek, yani vücudunun bütün levâzımâtını, bekasının bütün cihâzâtını en münasip bir tarzda vermek, nihayetsiz bir adalet elini gösterir. Hem istidat lisanıyla, ihtiyac-ı fıtrî lisanıyla, ıztırar lisanıyla sual edilen ve istenilen herşeye daimî cevap vermek, nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor" *(10. Söz, 3. Hakikat)*. İstidat lisanıyla yapılan duâların makbul olmasının sebeplerinden birisi de bu tür duâları yapan varlıkların teslimiyetidir. Nitekim Bediüzzaman Hazretleri, "Demek Cenâb-ı Hakk'a itimat edip Süleyman Aleyhisselâmın lisan-ı ismetiyle istediği gibi, o da lisan-ı istidadıyla Cenâb-ı Hak'tan istese ve kavânîn-i âdetine ve inâyetine tevfik-i hareket etse, ona dünya bir şehir hükmüne geçebilir" *(20. Söz)* diyerek istidat diliyle yapılan duâların makbuliyetini, isteyenlerin teslimiyetine bağlar.

2. Canlı Varlıkların Duâsı: İhtiyaç Lisanıyla Duâ

Bütün canlı varlıkların hayatlarını devam ettirebilmek için rızka ihtiyacı vardır. Canlıların rızk talepleri fıtrî ihtiyaç lisanıyla yapılan bir duâdır. Canlı varlıkların rızıklarının verilmesinin duâ olduğunu ve bu tür duâların kabul edilmesinin sebeplerini şöyle açıklar: "(İkinci tür duâ) İhtiyac-ı fıtrî lisanıyladır ki, bütün zîhayatların iktidar ve ihtiyarları dahilinde olmayan hâcetlerini ve matlaplarını ummadıkları yerden, vakt-i münasipte onlara vermek için, Hâlık-ı Rahîm'den bir nevi duâdır. Çünkü, iktidar ve ihtiyarları haricinde, bilmedikleri yerden, vakt-i münasipte onlara bir Hakîm-i Rahîm gönderiyor. Elleri yetişmiyor; demek o ihsan, duâ neticesidir. Elhasıl, bütün kâinattan dergâh-ı İlâhiyeye çıkan, bir duâdır. Esbab olanlar, müsebbebâtı Allah'tan isterler. *(24. Mektup, Birinci Zeyl)*. Tohumlar, istidat lisanıyla büyümek, ağaç ve çiçek olmak istediği gibi ağaçlar ve diğer bitkiler de ihtiyaç lisanıyla hayatlarını devam ettirmek için gerekli şeyleri isterler. "Nebatat ve eşcarın, bilhassa bahar mevsiminde lisan-ı ihtiyaçla yaptıkları" duâlar "ihtiyacî duâlardır" *(MN. s. 1362)*. Keza başka bir yerde hayvanlar ve nebatlara bakıldığında "Hem derin bir şefkati ve yüksek bir merhameti ihsas eden mânevî ve kerîmâne bir muamele, bir muarefe ve lisan-ı hal ile ve dostâne bir mükâleme ve duâlarına rahîmâne bir mukabele görünüyor" *(4. Şu'a)* diyerek, Cenab-ı Hakk'ın istidat ve ihtiyaç diliyle yapılan duâları nasıl kabul ettiğini anlatır.

Fatiha suresindeki "İyyake na'büdü ve iyyake neste'în" (Yalnızca sana ibadet eder yalnızca senden yardım dileriz) âyetini izah ederken kendisiyle birlikte kâinattaki bütün varlıkların duâ ettiklerini müşahede ettiğini söyler ve bunun hikmetini şöyle açıklar: "Evvelâ: Biz gözümüzle görüyoruz: Kâinatta, hususan zemin yüzünde, dehşetli ve daimî bir faaliyet ve hallâkıyetin intizamla cereyanı içinde merhametkârâne, müdebbirâne bir rububiyet-i mutlaka, hadsiz zîhayatların istiânelerine ve fiilen ve hâlen ve kâlen istimdatlarına ve duâlarına kemâl-i hikmet ve inayetle imdat ve her birine fiilen cevap vermek tezahürü içinde bir ulûhiyet-i mutlaka, bir mâbudiyet-i âmmenin tecelliyatı, umum mahlûkatın, hususan zîhayatın ve bilhassa insan taifelerinin fıtrî ve ihtiyarî binler tarzdaki ibadetlerine mukabelesini akl-ı selim ve iman gözü gördüğü gibi, bütün semâvî fermanlar ve enbiyalar haber veriyorlar.

Saniyen: "na'büdü" nûn'unun remziyle mukaddimede mezkûr üç cemaatten herbiri ve umumu, beraber, çeşit çeşit, fıtrî ve ihtiyarî ibadetlerle meşgul olmaları, şeksiz, bedahetle bir mâbudiyete karşı şâkirâne bir mukabele ve bir Mâbud-u Mukaddesin mevcudiyetine hadsiz ve şüphesiz bir şehadettir. Ve "neste'în" nûn'unun remziyle, mezkûr üç cemaatin, yani mecmû-u kâinattan tâ bir cesetteki zerrelerin cemaatinden her bir taifenin, her bir ferdin fiilî ve halî istianeleri ve duâları var. Ve onların muavenetlerine koşan ve duâlarına kabul ile cevap veren bir şefkatli Müdebbire, şüphesiz şehadet eder. Meselâ, Yirmi Üçüncü Sözün dediği gibi, zemindeki umum mahlûkatın üç nevi duâları pek harika ve ümidin haricinde kabul olması, bir Rabb-i Rahîm ve Mucîbe kat'î şehadet eder.

Evet, tohumlar ve çekirdekler, istidat lisanıyla, her biri birer ağaç ve birer sümbüle olmayı Hâlıkın'dan isteyip duâları gözümüz önünde kabul olması gibi, bütün hayvanatın ihtiyac-ı fıtrî lisanıyla elleri yetişmediği yerlerden rızıklarını ve hayatlarına lüzumu bulunan ve iktidarlarının haricindeki matluplarını birisinden isteyip o fıtrî ihtiyaç diliyle ettikleri bütün duâlarını gözümüz önünde kabul eden ve imdatlarına acip ve şuursuz mahlûkatı vakti vaktine hikmetle koşturan bir Hâlık-ı Kerîm'e zâhir şehadet eder" *(15. Şu'a, 2. Kelime)*.

3. Şuurlu Varlıkların Cebri Duâları: Zorda Kalanların Duâsı

İhtiyaç dairesinde zîşuurların ıztırar derecesindeki duâları makbuldür. Çaresizlerin ve zorda kalanların duâsının makbul olduğu naslarda bildirilmiştir. Çaresiz/muztar denilince ilk akla gelen, kurtuluş çaresi olmayan, sebepler açısından kurtulma imkanı bulunmayanlardır. Halbuki Bediüzzaman bu kavramın çerçevesini genişletmiş, olumlu çaresizlikleri de bu kavramın içinde değerlendirmiştir. İnsanın yapabileceği her şeyi yaptığı halde beşeri ölçüler içinde ulaşamadığı ulaşması imkansız maksatları bazen Cenab-ı Hakk, mümin olsun kafir olsun beşere ilham ve ihsan etmiştir. Sebeplerin sukût ettiği noktada Allah-ü Teâlâ, istenilen maksadı umulmadık bir şekilde lütfetmiştir. Bu gibi durumlarda insan elini kaldırıp duâ etmese bile içinde bulunduğu durumda çaresizliğini hissetmesi en tesirli bir duâ yerine geçer ve maksadı kendisine musahhar edilir. Nitekim bu hususta Bediüzzaman Hazretleri "Arkadaş! Bilhassa muztar olanların duâlarının büyük bir tesiri vardır. Bazan o gibi duâların hürmetine, en büyük bir şey en küçük bir şeye musahhar ve muti olur. Evet, kırık bir tahta parçası üzerindeki fakir ve kalbi kırık bir mâsumun duâsı hürmetine, denizin fırtınası, şiddeti, hiddeti inmeye başlar. Demek duâlara cevap veren Zat, bütün mahlûkata hâkimdir. Öyleyse, bütün mahlûkata dahi Hâlık'tır" der *(MN. s. 1308)*.

Zorda kalanın duâsının kabul edilmesinin yanında bir şeyi ısrarla isteyen ve istediği şeye çok önem veren kişilerin duâlarının kabul edileceği de hadis-i şeriflerde bildirilmiştir *(Taberânî, II, 817)*. Duâ eden kişinin isteğini canı gönülden istemesi ve ona olan ihtiyacını derinden hissetmesi duânın kabulünü kolaylaştırmaktadır. Nitekim Bediüzzaman Hazretleri, duâ ile talep edilen, "eğer ıztırar derecesine gelse veya ihtiyac-ı fıtrîye tam münasebettar ise veya lisan-ı istidada yakınlaşmışsa veya sâfi, hâlis kalbin lisanıyla ise,

ekseriyet-i mutlaka ile makbuldür" diyerek, bu tür duâların kabul edileceğini ifade etmiştir. Hatta ona göre, "Terakkiyât-ı beşeriyenin kısm-ı âzamı ve keşfiyatları, bir nevi duâ neticesidir. Havârık-ı medeniyet dedikleri şeyler ve keşfiyatlarına medar-ı iftihar zannettikleri emirler, mânevî bir duâ neticesidir. Hâlis bir lisan-ı istidatla istenilmiş, onlara verilmiştir. Lisan-ı istidatla ve lisan-ı ihtiyac-ı fıtrî ile olan duâlar dahi, bir mâni olmazsa ve şerâit dahilinde ise, daima makbuldürler" *(24. Mektup,1. Zeyl)*.

4. Şuurlu Varlıkların İradi Duâları: Maruf Duâ

Şuurlu varlıkların duâlarını Bediüzzaman, iki kısma ayırır. Birinci kısım, fiil ve hal ile yapılan duâdır. İkinci kısım ise kalp ve söz ile yapılan duâdır. Birinci kısım duâyı yukarıda zikri geçen duâlarla birlikte değerlendirerek, bu tür duâların genelde kabul edildiğini söyler. Zira sebeplerin bir araya gelmesi ve hal ve fiille yapılan duâlar "Cevâd-ı Mutlak'ın isim ve ünvanına müteveccih olduğundan, kabule mazhariyeti ekseriyet-i mutlakadır" *(23. Söz, Birinci Mebhas)* diyerek, bu tür duâların kabul edilmesinin gerçek sebebinin, duânın Cenab-ı Hakk'ın belirli bir isim veya isimlerine bakması olduğunu ifade eder.

a. Fiil ve hal ile yapılan duâ

Fiil ve hal ile yapılan duâlar makbuldür. Zira fiilî duâ, işin gerçekleşmesi için bir arada bulunması gereken sebepleri yerine getirmektir. Sebeplerin bir araya gelmesi yukarıda istidat lisanıyla yapılan duâda olduğu gibi ekseriyet itibarıyla makbul bir duâdır. Sebeplerin iradî olarak bir araya getirilmesi için yapılan çalışmaları Bediüzzaman, "fiilî duâ" diye nitelendirmektedir: "İman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâreyni iktiza eder. Fakat yanlış anlama. Tevekkül, esbabı bütün bütün reddetmek değildir. Belki, esbabı, dest-i kudretin perdesi bilip riayet ederek; esbaba teşebbüs ise, bir nevi duâ-yı fiilî telâkki ederek, müsebbebatı yalnız Cenâb-ı Haktan istemek ve neticeleri Ondan bilmek ve Ona minnettar olmaktan ibarettir" der *(23. Söz, 3. Nokta; MN, s. 1396)*. Bediüzzaman'a göre sebepler, Cenab-ı Hakk'ın kâinattaki isim ve sıfatlarının tecellileri; sebeplerin tabi olduğu kanunlar da o isim ve sıfatların ünvanlarıdırlar. Sebepleri yerine getirme Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarına müracaat etme anlamı taşıdığı için makbuldür. Nitekim çift sürmenin rahmet hazinelerinin kapısını çalmak anlamına geldiğini, "Çift sürmek fiilî bir duâdır. Rızkı topraktan değil; belki toprak, hazine-i rahmetin bir kapısıdır ki, rahmetin kapısı olan toprağı sabanla çalar" *(24. Mektup, 1. Zeyl)* sözleriyle ifade eder.

Hal diliyle yapılan duâ da fiilî duânın bir nev'idir. İnsan fiilî duâda olduğu gibi müşahhas bir işi yerine getirmemiş de olsa hal dili çoğu zaman insanın iç dünyasını yansıtan bir ayna; çaresizliğin davranışlara yansımasıdır. Mesela hasta insanların hastalık esnasındaki çaresizlikleri hal diliyle yapılmış bir duâdır. Hastalar Risalesi'nin 12. devasında "Hem hastalık, insandaki aczini, zaafını ihsas eder. O aczin lisanıyla ve zaafın diliyle, hâlen ve kâlen bir duâ ettirir" der ve hastanın hal diliyle yaptığı duânın samimi olduğu için makbul olacağını söyler. İhtiyaç lisanıyla yapılan duâlarla hal diliyle yapılan duâlar birbirine benzer. Canlı varlıkların ihtiyaç halini almamış, istekleri ve arzuları da hal diliyle yapılmış bir duâdır. Mesela insanın midesi hal diliyle canlılığını devam ettirmek ister, onu bu duâsına Cenab-ı Hakk, lezzetli, harikulade yiyecekler yaratarak fiilen cevap verir *(11. Şua, 8. Mesele)*. Duâlar bazen âyet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerden alınan mübarek kudsi kelimelerle yapılabileceği gibi bazen "O'nun kapısına yönelerek, ruh dünyamızı şerh eder, içimizi O'na döker ve "huzurun edebi" diyerek ağzımızı sımsıkı kapatarak sükût murakabesi" ile de gerçekleştirilebilir. Bu tür duâ da hal diliyle yapılmış bir duânın makbuliyetini içinde taşır. Hatta "bazılarınca böyle bir hâl –ihlâs ve samimiyetin derecesi ölçüsünde– en belâgatlı sözlerden daha beliğ ve en yüksek ifadeleri aşkın bir beyan ve bir arzıhâl sayılır". Allah, gizli-açık her hâlimizi bildiğine göre, duâda sözden daha ziyade öz önemlidir. "Bu itibarla, istek ve dileklerimizi huzur mülâhazasına bağlayarak, sessizlikle seslendirmek, hususiyle de o seviyenin insanları için ayn-ı edebdir. İster gayb telâkkisi, ister huzur mülâhazası, bize bizden daha yakın olan Rabbimiz: "Siz bana duâ edin ki, Ben de icabet edip karşılık vereyim" buyurarak, bizi duâya teşvik etmekte ve duâ etmemeyi anlamsız bir istiğna ve bir kopukluk saymaktadır" *(Gülen, "Duâ", s. 251, 52)*.

Allah'ın veli kullarının hal ve davranışlarının insanları etkilemesi hal diliyle yapılmış duâlardandır. Zira gerçekte hidayeti veren yalnızca Allah'tır:"Velîlerin himmetleri, imdatları, mânevî fiilleriyle feyiz vermeleri hâlî veya fiilî bir duâdır. Hâdî, Muğîs, Muîn, ancak Allah'tır" *(MN, s. 1365)*. O Allah dostunun hali insanları irşad için Cenab-ı Hakk'a yapılmış bir duâdır. Hal ve fiille yapılan duâlar, fıtrî ve samimiyetle yapıldıkları için daha makbul olduklarından sözlü duâ sayılan sözlü tebliğ ve irşaddan daha etkilidirler.

Duâ yalnızca inanan insanlara mahsus değildir. Kâinattaki bütün varlıklar duâ ettikleri gibi mümin kafir bütün insanlar da iradî gayr-ı iradî duâ etmektedirler. Bu hususu Bediüzzaman Hazretleri "İnsanda öyle bir lâtife, öyle bir hâlet vardır ki, o lâtife lisanıyla her ne sual edilirse -velev ki fâsık da olsun- Cenab-ı Hak o lâtifeye hürmeten o matlubu yerine getirir. O lâtife pek uzaktan bana göründü ise de, teşhis edemedim" sözleriyle ifade eder *(MN, s. 1365, 66)*. Manevi keşifler duâ ile gerçekleştiği gibi maddi keşif ve icatların altında da bir nevi duânın bulunduğunu söyler. Mesela yüz binlerce harikaları ihtiva eden hava zerrelerin-

deki ilahi kanunu Allah Teâlâ, insanların istifadesine sunmak için, onların fiilî duâlarına karşılık ilham ederek radyo dalgalarının havada intikalini keşfetmelerini sağlamıştır. İnsanlar, bu keşfin dayandığı hava zerresindeki mucizelere, ilahi kanunlara dikkat etmeden radyoyu filan, elektriği falan keşfetti diye aciz insanlara olağanüstü kuvvetler atfetmektedirler. İnsanların radyoyu keşfetmek için yaptığı çalışmalar bir nevi fiilî duâ hükmüne geçmiş, Cenab-ı Hak, bu konuda çalışan insanlara, insanoğlunun faydalanması için, bazı şeyleri ilham ederek bu keşfi yapmalarını temin etmiştir. Bediüzzaman, bu meseleyi şöyle izah eder: "Cenab-ı Hak bu kâinatı, insana lâzım ve lâyık her şeyi içinde halk etmiş bir misafirhanedir; ziyafetler nevinde bazı zaman ve asırlarda gizli kalmış nimetlerini duâ-yı fiilî olan telâhuk-u efkârdan ileri gelen taharriyat neticesinde ellerine ihsan eder. Buna karşı şükretmek lâzım gelirken, bir küfran-ı nimet nevinden, âdi, âciz bir insanın icadı, hüneri nazarıyla bakıp, sonra o küllî bir şuur ve ilim ve irade ve rahmet ve ihsanın neticesi olan o harikaları unutturup, yalnız ince bir perdesini gösterip, şuursuz tesadüfe, tabiata ve câmid maddelere havale edip, ahsen-i takvimde olan insaniyetin mahiyetine zıt bir cehl-i mutlak kapısını açmaktır". *(EL. s. 1862)*

b. Kalp ve sözle yapılan duâ

Sözlü duâ, dille yapılabileceği gibi kalple yönelme ve niyetle de gerçekleşir. Bediüzzaman'a göre şuurlu varlıkların kalp ve dille yaptıkları duâların yanı sıra diğer bazı canlıların ses çıkararak yaptıkları yakarışlar da kavlî/sözlü duâdır: "Savt ve sadâlı hayvanatın, meselâ acıktıkları zaman kendi hususî lisanlarıyla çıkardıkları sadâlar dahi kavlî duâlardandır" *(MN. s. 1362)*. Kalbî ve lisanî duâların, istenilen matluba göre değişen bir çok çeşidi vardır. Tevbe ve istiğfar günahların bağışlanması için Cenab-ı Hakk'tan af talebidir; korunma/istiaze, kötülerden ve kötülüklerden O'na sığınma talebidir; münâcât, sıkıntı ve kederden kurtulmak için O'ndan necat/kurtuluş talebidir; ezkâr, O'nun isim ve sıfatlarını anarak, duânın esası olan huzurda olma ve murakabe duygusunun insanın gönlüne yerleştirilmesidir; nihayet gizli-açık, küçük-büyük her hacetimizi Ondan isteme duânın değişik şekilleri ve dereceleridirler.

Cenab-ı Hakk, kullarının duâlarına fiilen cevap verip istediklerini onlara ikram ettiği gibi bazen veli kullarına ilhamlarla cevap verir. Bediüzzaman Hazretleri, "İbâdının duâlarına fiilen cevap verdiği gibi, kavlen dahi perdeler arkasında icabet etmesi, rahîmiyetin şe'nidir. Ağır beliyyelere ve şiddetli hallere düşen mahlûkatlarının istimdatlarına ve feryatlarına ve tazarruatlarına fiilen imdat ettiği gibi, bir nevi konuşması hükmünde olan ilhâmî kavillerle de imdada yetişmesi, rububiyetin lâzımıdır" *(7. Şua)* diyerek, ilhamın hikmetlerinden birisinin de duâlara karşılık vermek olduğunu söyler.

Sonuç Yerine

Kâinatta her şeyin Cenab-ı Hakk'ı tesbih ettiğini, O'na hamd ile yakardığını "Ey şiddet-i zuhurundan gizlenmiş ve ey kibriya-yı azametinden tesettür etmiş olan Sâni-i Hakîm ve Hâlık-ı Rahîm, Bütün eşcar ve nebatatın, bütün yaprak ve çiçek ve meyvelerin dilleriyle ve adediyle Seni kusurdan, aczden, şerikten takdis ederek hamd ü senâ ederim" *(3. Şu'a)* şeklinde duâ üslubuyla ifade eder. Kâinatta her varlık Cenab-ı Hakk'ı tesbih ettikleri gibi kendi mahiyetlerine uygun bir şekilde O'na duâ ederler. Zira her şey varoluşunu ve varlıklarının devamını Hay ve Kayyum olan Allah Teâlâ'ya borçludur. Eşyanın varlığını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu şeyleri onlara veren ise kuşkusuz Hak Teâlâ'dır. Varlıklar, ihtiyaç duydukları şeyleri O Zat-ı Kerim'e ya istidat lisanıyla ya ihtiyaç lisanıyla ya hal ve fiilleriyle ya da sözleriyle bildirirler. Eşya ile Yaratıcı Zat arasındaki alakanın duâ eksenli bu açıklaması bir anda her şeyi anlamlı kılmakta, adeta hadis-i şerifte bildirildiği gibi duâ, bütün kâinatı aynı anda nurlandırmaktadır.

Teberrüken Münâcât Risalesi'nin bitiş duâsıyla makaleyi bitirelim: "Yâ Rabbî ve yâ Rabbe's-Semâvâti ve'l-Aradîn, yâ Halıkî ve yâ Halık-ı Külli Şey, Gökleri yıldızlarıyla, zemini müştemilâtıyla ve bütün mahlûkatı bütün keyfiyatıyla teshir eden kudretinin ve iradetinin ve hikmetinin ve hâkimiyetinin ve rahmetinin hakkı için, nefsimi bana musahhar eyle ve matlubumu bana musahhar kıl. Kur'ân'a ve imana hizmet için, insanların kalblerini Risale-i Nûr'a musahhar yap. Ve bana ve ihvanıma iman-ı kâmil ve hüsn-ü hâtime ver. Hazret-i Mûsa Aleyhisselâma denizi ve Hazret-i İbrahim Aleyhisselâma ateşi ve Hazret-i Dâvud Aleyhisselâma dağı, demiri ve Hazret-i Süleyman Aleyhisselâma cinni ve insi ve Hazret-i Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâma şems ve kameri teshir ettiğin gibi, Risale-i Nûr'a kalbleri ve akılları musahhar kıl. Ve beni ve Risale-i Nur Talebelerini nefis ve şeytanın şerrinden ve kabir azabından ve cehennem ateşinden muhafaza eyle ve Cennetü'l-Firdevste mes'ut kıl. Âmin, âmin, âmin…".

* Araştırmacı-Yazar
bkutluboga@yeniumit.com.tr

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

* Bediüzzaman Said Nursî, Risale-i Nur Külliyatı, I-II, Nesil yayınları, İstanbul 2001.
* Bebek, Adil, Din ve Düşünce Açısından Duâ, İstanbul 1998.
* Bolay, Süleyman Hayri, E: Boutroux'da Zorunsuzluk Doktrini, İstanbul 1989.
* Ebu'l-Bekâ, el-Külliyât, Beyrut 1993.
* Gülen, M. Fethullah, "Duâ", Işığın Göründüğü Ufuk, ss. 251-257, İstanbul 2000.
----, Kırık Testi, İstanbul 2002.
----, "Duâ Zamanı", Örnekleri Kendinden Bir Hareket, ss. 132-155, İstanbul 2004.
* Huxley, Aldous, Kalıcı Felsefe, çev. Latif Boyacı, İstanbul 2003.
* Hâkim en-Nîsâbûrî, el-Müstedrek, Beyrut ts.
* İbn Arabî, İlâhî Aşk, çev. Mahmut Kanık, İstanbul 1988.
* Taberânî, Kitâbu'd-Duâ, I-III, Beyrut 1987.

Dr. M. Selim ARIK *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

HORASANLI SEÇKİN BİR TALEBENİN İRŞAD METODU

Kur'ân, kendi ifadesiyle insanları irşâd ve doğru yolu göstermek için inmiştir. Bu yönüyle Müslümanlar Kur'ân-ı Kerîm'i hem ibadet, hem de hayat rehberi olarak "Ahlâk-ı Hasene" kabul etmişlerdir. Sünnet ise; Kur'an'ın beşer hayatındaki tatbik sahasını gösteren Peygamberî bir yol ve "Üsve-i Hasene"dir. İşte Kur'ân ve Sünnet'in insan hayatına nasıl aksetmesi gerektiğini çok iyi anlayan ve kavrayan öğrencilerden biri de meşhur sûfî mutasavvıf Hâtim el-Esam'dır. Nitekim sekiz meselede hocası Şakik el-Belhî'yi dahi hayrette bırakarak "seçkin talebe" unvanını almıştır.[1] Hicri III. asırda yaşayan bu gönül sultanı, hocasının vefatından sonra otuz yıl uzlet hayatı yaşamış sonra da hac yolculuğuna çıkmıştır. Esam (sağır) lakabını ise şu hadiseden dolayı aldığı rivayet edilir: Bir gün huzuruna dertli ve biçare bir kadın gelir. Derdini anlatırken o heyecan içinde kadından bir yellenme sesi duyulur. Zavallı kadın utancından ve mahcubiyetinden kıpkırmızı olur bir şey söyleyemez. Hâtim el- Belhî'nin ise ne yüzünde ne gözünde zerre kadar bir değişiklik olmaz. Hatta vakarlı bir edâ ile kadına:

"Hatun! sözlerini duyamıyorum, çok ağır işitiyorum yüksek sesle konuş! Ben sağırım!" der. Bunun üzerine kadın da duyulmadığını düşünerek sanki yeniden hayata dönmüş gibi sevinip sualini rahatlıkla tekrarlamıştır. Zira Kur'ân'dan öğrendiği şu ayet ile قَوْلٌ مَعروفٌ وَمَغفرَةٌ خيْرٌ منْ صَدقَة يَتْبَعُها أذيً " İyi güzel ve tatlı bir söz, bir ayıp örtme, peşinden eziyet gelen bir sadakadan hayırlıdır"[2] ve Sünnetten öğrendiği şu hadis مَنْ سَترَ مُسْلماً سَترَهُ الله يَوْمَ القيامَةِ" Kim başkasının ayıbını örterse Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter"[3] düsturunu çok nazik ve hâzık bir şekilde uygulayan bu Allah dostu ve velisine el-esam (sağır) lakabı bu hadiseden sonra verilmiştir. İleride herkesin gıpta ile bahsedeceği henüz talebe olan Hatim el-Belhî ile hocası Şakık el-Belhî aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- Hocası Şakik : Kaç yıldır benden ders alıyorsun?
- Hâtim : "33 yıldan bu yana" diyerek cevap verir.
- Hocası Şakîk : 33 yılda ne öğrendin?
- Hâtim :"Ancak sekiz mesele öğrenebildim" der.
- Şakik el-Belhi :"Fe Subhanallah! Seninle 33 yıl beraber olduk o kadar şeyler öğretmeye çalıştım, demek ki ancak sekiz mesele öğretebildim!. Yazık bana! Fazla faydalı olamamışım! O halde öğrendiğin sekiz mesele nedir?" der. Bunun üzerine Hâtim el-Belhî hocasına şunları sayar:

BİRİNCİSİ: İnsanlara baktım ki, her birisinin bir sevdiği var. O sevdiği ile hayatını sürdürüp gidiyor. Ölümü hiç aklına getirmiyor. Fakat kabre varınca sevdiğinden ayrılıyor. Bu hali görünce Kur'ân-ı Kerîm'deki قلْ إنّ المَوْتَ الذي تفرّونَ منه فإنّه مُلاقيكُمْ ثمّ ترَدّونَ إلى عالم الغَيْب وَالشّهادَة فَيُنَبّئُكم بما كُنْتُمْ تَعْمَلونَ " Sizin kendinizden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz"[4] ayeti ile, Hz. Peygamber'in şu hadisini hatırladım: يَتْبَعُ المَيّتَ ثلاثة، فيَرجعُ اثنان وَيَبْقَى مَعهُ واحدٌ يَتبَعُهُ أهْلُهَ وَمالُهُ وَعَمَلُهُ فيَرجعُ أهلهُ وَمالهُ وَيبْقَى عَمَلُهُ "Ölüyü kabre kadar üç şey takip eder; ikisi döner biri kalır. Yakınları ve malı döner, ameli ile başbaşa kalır."[5] Bunun üzerine ben de salih amelimi kendime sevgili yaptım ki kabre girdiğimde benden ayrılmasın!

İKİNCİSİ: Nâziât suresinin 40 ve 41. ayetlerini düşündüm. Burada Allah Tealâ: وَأمّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبّهِ وَنَهىَ النّفْسَ عَنِ الهَوَى فإنّ الجنّةَ هيَ المَأوَى "Her kim Rabbinin makamından korkup nefsini heva ve şehevattan alıkoymuşsa işte cennet onun varacağı yerdir" buyuruyor. Bu ayeti öğrenince nefsimle mücadele edip onun dizginlerini elime aldım, nefsimi itaatta daim eyledim.

ÜÇÜNCÜSÜ: İnsanlara baktım. Gördüm ki devamlı dünya için çalışıp çırpınıyorlar. Ne kazanırlarsa onu biriktiriyorlar. Ahirete hazırlık yok. Oysa ki Cenab-ı Hak: ماعنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَما عنْدَ الله باق "Sizin yanınızdaki dünya nimetleri tükenir, Allah'ın katındaki rahmet hazinesi ise bâkidir" buyurmaktadır.[6] Bu ayeti hatırladım ve senelerdir kazanıp, biriktirmiş olduğum şeyleri Allah rızası için tasadduk ettim ve ahiret azığı olsun diye Allah'a emanet eyledim.

DÖRDÜNCÜSÜ: İnsanlara baktım, üstünlüğü soyda, sopta, zenginlikte, makam ve mevkide zannediyorlar. Ben ise Allah'ın: إنّ أكْرَمَكُمْ عنْدَ الله أتْقاكُم "Biliniz ki, Allah katında en iyiniz, takvası en ziyade olanınızdır."[7] kavli kerimine baktım ve takvaya sarıldım. Ta ki Allah yanında mükerrem olayım.

BEŞİNCİSİ: Şu insanlara baktım, mal ve şöhret sebebiyle birbirlerine haset ve buğuz ediyorlar. O zaman yine Allah'ın kelamına müracaat ettim; نَحْنُ قسَمْنا بَيْنَهُم مَعيشَتَهُم في الحيوة الدنيا "Dünya hayatında onların maişetlerini aralarında biz taksim ettik"[8] âyetini düşündüm, benim hakkımda irade buyrulmuş olduğu taksimata razı oldum. Herkesle iyi geçindim. Hiç kimseye hased ve düşmanlık etmedim.

ALTINCISI: İnsanlara baktım birbirlerine düşmanlık edip, birbirlerine kötülük etmekte sanki yarışıyorlar. Hakikatte düşmanıma baktığımda onun da şeytan olduğunu düşündüm. Cenab-ı Hakkın إنّ الشّيْطانَ لكُمْ عَدُوٌّ فاتّخذوُهُ عَدُوًّا "Şeytan sizin bir düşmanınızdır. Onun için sizde kendisini bir düşman kabul ediniz"[9] fermanına baktım ona düşman oldum ve insanların hepsini Allah için sevmeye başladım.

YEDİNCİSİ: Baktım ki bütün insanlar dünyevi ihtiyaçları için çalışıyorlar. Bunun için nefislerini dahi zillete düşürüyorlar, hatta haram ve şüpheli şeylere bile giriyorlar. Bunun üzerine şu ayete baktım: وَما مِنْ دآبّة فى الأرْض إلاّ على الله رزْقهُا "Yeryüzünde ne kadar yürüyen canlı varsa hepsinin rızkı ancak Allah'a aittir."[10] Böylece kendimi de o canlılar arasında bir canlı olarak hesap ettim ve ömrümü Rabbimin taatında geçirmeye koyuldum.

SEKİZİNCİSİ: Gördüm ki insanların kimi malına, kimi mülküne, kimi sanatına, kimi gençliğine... güvenip dayanıyor. Böylece insanlar mahlukata güvenmiş oluyorlar. Oysa Cenab-ı Hakkın: وَمَنْ يَتوَكّلْ على الله فهُوَ حَسْبُهُ "Kim Allah'a güvenip dayanırsa ona Allah kâfidir"[11] ayetini hatırladım ve yalnız Allah'a güvenip O'na dayandım.

Bütün bunları can kulağıyla dinleyen hocası Şakik el-Belhî:

- "Ey Hâtim! Gönlümü hoş ettin. Kur'ân'dan pek güzel istifade etmişsin. Bu saydığın şeyler üzere amel edersen iki cihanda mutluluk senindir. Ben dahi bunlarla amel edersem ancak kurtulabilirim. Seni tebrik ederim beni de irşâd ettin. Rabbimden tüm talebelerin böyle yetişmesini niyaz ederim. Allah sana hayırlı ve uzun ömür versin, gönlün muhabbet ve sürûrla dolsun." İşte Kur'ân'ın mesajını iyi algılayan ve hocasını dahi hayrette bırakan eğitim ve öğretimde herkese örnek olabilecek hakiki bir mürşid talebe portresi.

Netice olarak irşâd ve eğitimde başarılı olmanın sırrı Kur'ân ahlâkını yaşamaktır. Zira bizlere muallim olarak gönderilen Hz. Peygamber'in ahlâkının da bizzat Kur'ân olduğunu Hz. Aişe (r.ah) vâlidemiz فإنّ خُلُقَ نَبيّ الله صلى الله عليه وسلم كانَ القرآنَ "Allah'ın Nebisi'nin ahlâkı Kur'an idi" şeklinde haber vermektedir.[12] Çünkü Kur'ân her fırsatta insanların Allah'a kul olduğunu hatırlatır ve kulluğun onun için bir şeref, bir paye olduğunu devamlı vurgular. Kısacası Kur'ân'ı anlamak ve onunla yaşamak, onun özünde derinleşmeye ve Hz. Peygamber'i tanımaya bağlıdır. Kur'an'la münasebette işin esası, bilginin ötesinde bütün insanî duyguları harekete geçirip samimiyetle yaşamaktır.

* Bursa Merkez Vâizi

sarik@yeniumit.com.tr

*Bu makale, Muhammed Haccâr'ın "Semîru'l-Mü'minîn" adlı eserinden (s. 296-298) istifade ile hazırlanmıştır. Ayrıca bkz. Gazzali, İhyau ulûmi'd-dîn, Beyrut, I, 65.

1- Hâtim el-Esam el-Belhî (v. 237) Afganistan'ın kuzeyindeki bir şehir olan Belh'te doğmuştur. Meşhur mutasavvıf Horasanlı Şakik el-Belhi'nin (v. 153) talebesidir. Bkz. İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân, II, 26, 475. Horasan, İran'ın kuzeydoğusunda bir eyalettir. Farsça "Güneş'in doğduğu yer, doğu bölgesi" manasında bir isimdir. Horasan'ın tasavvuf tarihi açısından da önemli bir yeri vardır. Meselâ H. II. yüzyıldan itibaren "Zühhâd" adı verilen Şakik el-Belhi, (v.153) İbrahim b. Edhem, (v.161) Fudayl b. İyaz, (v.187) Bişr el-Hâfi, (v.227) Hâtim el-Esam (v.237) ve Ahmed b. Harb gibi meşhur sûfiler buralarda yaşamışlardır.

2- Bakara, 2/263. 3-Buhârî, Mezâlim, 3. 4- Cuma, 62/8. 5- Buhârî, Rikâk, 42. 6- Nahl, 16/96. 7- Hucurât, 49/13. 8- Zuhruf, 43/32. 9-Fâtır, 35/6. 10-Hûd, 11/6.

11- Talâk, 65/3.

12- Bkz. Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 139.

YENİ ÜMİT

Doç. Dr. Muhit MERT *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

"Geleceğin bahtiyar nesilleri, zamanı değerlendirmesini bilecek; düşünürken çalışmayı, çalışırken okumayı, okurken de ideâlleri uğrunda hizmet vermeyi ihmâl etmeyecek, daima canlı, daima renkli olmasını bilecektir."

İSLÂM VE ÇALIŞMA

Çalışma, insanın en temel eylemlerinden ve insan olarak var olmanın şartlarından biridir. Hayatın tüm alanlarında insanın muvaffak olduğu başarılar, onun çalışan bir varlık olmasına dayanır. Çalışmayanın insanlar arasında değeri de olmaz. İsmail Safa bu gerçeği "Gökten iner mi tembel için arza bir maide? / Öyle kütük gibi yaşamakta ne faide?" beytiyle çok veciz bir biçimde anlatır. Akif merhum da Safahat'ında "Bekâyı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir; / Çalış, çalış ki, bekâ, sa'y olursa hak edilir." beytiyle çalışmanın insan ve millet hayatında bir esas olduğunu vurgular. Çalışma insan için hem bir zorunluluk, hem de bir görevdir.

Çalışma bir zorunluluktur, çünkü bu kâinatı yaratan Allah (c.c.), insanı da yaratarak dünyamıza koymuştur. İnsan hayatı için gerekli olan her şey dünyamızda onun istifadesine sunulmuştur. Ama dünyaya, insanın hiç bir şey yapmaksızın kendiliğinden hayatta kalmasını sağlamak gibi bir görev verilmemiştir. Hayat için gerekli şeyleri bulup kullanması insana bırakılmıştır. Aksi takdirde hayatta kalması söz konusu olamaz. Bunun için insan, yeme içme, barınma ve korunma gibi faaliyetler yapmak zorundadır.

Çalışma insan için bir zorunluluk olduğu kadar aynı zamanda bir görevdir de. Görevdir, çünkü insan, hem kendine, hem de çevresine karşı görev ve sorumlulukları olan bir varlıktır. En başta varlığı insana, Allah tarafından emanet olarak verilmiş ve varlığını koruması istenmiştir. Bu emaneti korumak onun temel görevlerindendir. Hiç kimse bu emanete ihanet edemez, onda dilediği gibi tasarrufta bulunamaz ve onu yok etmek için çalışamaz. Yeme-içmeyi, barınma ve korunmayı terk ederek onu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakması caiz değildir. İnsanın kendi hayatını devam ettirmesi dinen ona yüklenmiş bir görevdir. Allah onun bu görevini tarihin belli safhalarında vahiy yoluyla hatırlatmıştır.

Çalışma insan için şahsî olduğu kadar toplumsal bir görevdir de. İnsan bu dünyada tek başına yaşayan bir varlık değildir. O, toplum içinde yaşar ve diğer insanlarla çeşitli ilişkileri vardır. O, duruma göre ya bir ana-baba, ya bir evlat veya bir akraba, bir komşu, bir arkadaştır. İnsan bir makine değildir ki çevresine karşı ilgisiz kalsın. O bir ana-baba ise evladı için, bir evlat ise ana baba ve diğer yakınları için çalışması onun görevidir. Hatta insan, insan olmanın verdiği bir duyguyla icabında hiç bir bağı olmadığı kimseler için, bunun da ötesinde mevcut ve gelecek tüm insanlık için bile çalışmalıdır. Bu açıdan bakılacak olursa onun diktiği bir ağaç, ektiği bir ekin,

dokuduğu bir kumaş, yaptığı bir ayakkabı, icat ettiği bir alet, ürettiği bir teknik, sadece kendisi veya yakın çevresi için yapılmış çalışmanın eseri değildir. Bunlar diğer insanlara da ulaştırılır, onların da istifadesine sunulur. Mesela, telefonu icat ederek haberleşmeyi kolaylaştıran, ampulü icat edip elektriği ışığa döndürerek gecemizi gündüze çeviren kimseler, bunları sadece kendileri için yapmamışlardır. Bütün insanlık bunlardan yararlanmaktadır.

Peki, İslâm'ın temel kaynaklarında yani Kur'ân ve Sünette çalışma hakkında neler söylenmektedir? Öncelikle şunu söylemeliyiz ki, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.s), fıtrata ters bir şey söylemez. Yani Allah (c.c.) tekvînî emir (yaratılış kanunları) açısından insanı çalışmak zorunda yaratmışsa, sonra da kalkıp bunun aksine "Ey insanlar! Çalışmayın" demez. Allah (c.c.) böyle bir abesiyetten münezzehtir. Bilakis O, yüce kitabında, insanın aklen ve hissen kavrayacağı çalışmak zorunda olduğu gerçeğini yer yer hatırlatmış, hatta teklîfî emirle çalışmayı insana bir vazife olarak yüklemiştir. "Allah'ın (c.c.) iki çeşit kanunu vardır. Bunlardan biri, kâinatta cereyan eden ve fizik, kimya, astronomi, astrofizik, biyoloji ve tıp gibi değişik ilimlerin esaslarını teşkil eden kanunlardır. Buna "kâinat kitabı" da diyebiliriz. Bu kitap bir bakıma sessizdir, fakat dilinde bin bir nağmenin tesiri gizlidir. İkincisi; nebiler vasıtasıyla Allah'ın bize gönderdiği kanunlardır ki, bizde Kur'ân, diğer peygamberlerin elinde de Tevrat, Zebur, İncil gibi kitaplardan ibarettir. İşte bu iki kitabın da bilinmesi ve hükümlerine riayet edilmesi şarttır. Ekseriyet itibarıyla, kâinat kitabını okuyup değerlendirmenin mükâfatı dünyada verilegelmiştir. Kur'ân'a uymanın mükâfatı da ahirette. Binaenaleyh mü'minler, Kur'ân'ın sadece ibadet ü taata müteallik meselelerine uyuyorlarsa, mükâfatsız kalmayacaklar ama bu, ahirette olacaktır. Başkaları kâinat kitabını okuyor ve onun kanunlarına riayet ediyorsa onun mükâfatı da dünyada verilecektir. Hem dünya hem ukbâ muvaffakiyetlerine gelince; bu da her iki kitabı aynı seviyede okuyup anlamaya bağlıdır. Aslında bu iki kitap, bir hakikatin iki yüzünden ibarettir. Her ikisinde de aynı el ve aynı kudret vardır. Kâinatı, çeşitli zenginlikler ve derin muhtevasıyla bir kitap, bir meşher haline getirip önümüze seren Cenâb-ı Hak –tabir-i câizse– aynı zamanda onu bir de Kur'ânıyla seslendirmektedir. Hatta O, kâinat kitabının bir parçası olan bizleri de yine Kur'ân'la bize anlatıyor. Câzibe-dâfia, infilak, nümüvv kanunları çerçevesinde, bütün varlıkla alâkalı bize neler ve neler anlatıyor.! İşte bu iki kitaptan herhangi birindeki bir eksiklik, bize telâfisi imkansız nelere ve nelere mâl olagelmiştir.."*(F. Gülen, Prizma 4, İstanbul 2003, s. 82-83)*

İşte Allah (c.c.) Kur'ân'ında bazen hatırlatma bazen de emirlerle fıtrat kitabında yazdığını insanoğluna bildirmektedir. Nitekim Necm suresi 40. ayetinde insanın ancak çalıştığının karşılığını alacağını ve Nebe suresi 9-11. ayetlerinde de geceyi dinlenme, gündüzü de çalışma vakti kıldığını beyan etmiştir ki, bunlar birer hatırlatmadır. Mülk suresinin 15. ayetinde "Allah yeryüzünü sizin emrinize vermiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın ve rızık olmak üzere verdiği şeyleri elde ederek istifade edin", Cuma suresinin 10. ayetinde ise, "Namaz kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütuf olarak verdiği şeyleri elde etmek için çalışın" buyrulmaktadır ki, bunlar istihbâbî olsalar da birer emirdir.

Kuran ve Sünnette çalışmadan bahseden nasslar genelde rızık eksenli bir çalışma üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu durum, sanki dar bir alanda çalışma tavsiye ediliyor da, diğer alanlardaki çalışmalar ihmal ediliyor anlamına gelmemelidir. Hud suresinin 61. ayeti bu çerçeveyi oldukça genişletmektedir. Bu ayette "Sizi yeryüzünde yaratıp, orayı imar etmenizi dileyen Allah'tır." denilmektedir. Ayette geçen "isti'mar" kelimesine tefsirciler tarafından iki anlam yüklenmiştir. Bunlardan birincisi, "Allah sizi, yeryüzünü imar ediciler yaptı", ikincisi de, "Allah sizi yeryüzünü imarla vazifeli kıldı" şeklindedir. Birinci tefsir şekli tekvînî emri ifade eder, ikincisi ise teklîfî emri. İslâm uleması yukarıda zikrettiğimiz ayete dayanarak, meskenlerin yapılması, su kanallarının açılması, ağaçlandırma çalışmaları gibi imar işlerinin topluma farz olduğunu söylemişlerdir. *(İbn Kesir, Tefsir, 2/450; İbn'l-Cevzi, Zadü'l-Mesir, Beyrut 1984, 4/133; Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhit, Beyrut 1992, 6/175.)*

Zikrettiğimiz ayetlerde görüleceği üzere Kur'ân'ın değer atfettiği çalışmanın iki temel noktası vardır. Bunlardan birincisi, insan hayatının devamını sağlayacak olan temel ihtiyaç maddelerinin temini, yani rızık istihsaline yönelik çalışmadır. İkincisi ise, hayatı kolaylaştıran, yaşamayı rahat hale getiren altyapıyı sağlamak için çalışmadır. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu iki noktada çalışmayı hem teşvik etmiş, hem de sahabeden bazılarına bizzat nasıl çalışılacağını öğretmiştir.

Hz. Peygamber'in hadislerinde rızık teminine yönelik çalışma son derece yüceltilmiştir. Örneğin "Öyle günahlar vardır ki, onları ne namaz, ne oruç, ne de hac affettirir, onları ancak geçim temini için yapılan çalışma siler, götürür" *(Sehâvî, Ahsenü't-Tekâsîm, Beyrut 1994, s. 157)*, "Çalışmaktan elleri nasır bağlayan ve yorgun olarak uyuyan kimse mağfur olur", "Âdemoğlundan hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah'ın nebisi Hz.

Davud da elinin emeğini yerdi" *(Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, İcare 15)*, "Helal rızık temini için çalışma Allah yolunda cihad etmek gibidir" (Hindî, Kenzü'l-Ummâl, 4/6) hadisleri bunu açık bir biçimde göstermektedir. Ayrıca şu hadiseler de, bunu ifade etmesi bakımından zikretmeye değerdir. Bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Sa'd b. Muaz'la karşılaşıp tokalaşmış, ellerinin nasırlı olduğunu görünce sebebini sormuş, o da, ailem için çalışmaktan böyle oldu deyince, Efendimiz, "İşte Allah'ın sevdiği eller" buyurmuştur. Diğer hadise de şudur: Kays b. Ebu Gareze ticaret yapan bir insandır. Medine'den bazıları Kays ve adamlarını 'simsar' olarak nitelemektedirler. Bu ifadede biraz kınama vardır. Bu şekildeki niteleme onların ticaret şevkini kırmaktadır. Peygamber Efendimiz ise 'tüccar' olarak nitelemiştir ki, bu şekildeki niteleme onlar için bir teşvik olmuştur. *(Ebu Davud, Büyu, 1; Tirmizi, Büyu, 4)*.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), hem bizzat çalışarak örnek olmuş, hem de bazı sahabilere nasıl çalışılacağını öğretmiştir. Bir defasında kendisinden bir şey dilenen fakir bir adama, dilenmenin kötülüğünü söyledikten sonra "Evinde bir şey yok mu?" diye sormuş, o da bir kap ile bir örtüden başka bir şey olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.) onları getirmesini istemiş, adam da gidip getirmiştir. Hz. Peygamber, yanındaki sahabeye onları açık artırma ile iki dirheme satmış ve parayı adama vererek bir dirhemle ailesi için yiyecek, kalan bir dirhemle de bir ip ve balta alıp getirmesini tembih etmiştir. Adam iple baltayı getirince gidip ormandan odun toplamasını ve pazarda satmasını öğütlemiş ve kendisine onbeş gün mühlet vermiştir. Onbeş gün sonra adamın on dirhem kazanarak geri döndüğü görülmüştür. *(Ebu Davud, Zekât, 26; İbn Mâce, Ticârât, 25)*

Konuyla ilgili Kur'ân ayetlerinde ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde dikkat çeken bir diğer yön de, çalışmada dünya ahiret dengesinin kurulmasıdır. Kasas suresi 77. ayetinde, "Allah'ın sana verdiği şeylerle ahiret yurdunu kazanmaya çalış. Dünyadan da nasibini unutma" buyrularak bu denge kurulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de, "Sizin en iyiniz kimdir biliyor musunuz? Dünyası için ahiretini, ahireti için de dünyasını terk etmeyendir. Çünkü böyle bir kimse her ikisini de kazanır, başkasına muhtaç olmaz" *(Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I, 393)* hadisiyle çalışmada bu dengeyi kurmayı tavsiye etmiştir. İslâm'ın temel kaynaklarında, çalışmayı terk ederek başkasından gelecek 'bir lokma bir hırka ile yaşama' diye adlandırılan hayat tarzını salık veren herhangi bir metin yoktur. Aksine daha önce de anlattığımız gibi temel İslâmî kaynaklar çalışmayı, hem de iyi çalışmayı öğütlemektedir. Hatta Peygamber Efendimizin (s.a.s.) "İki günü birbirine eşit olan aldanmıştır" *(İbn Acîbe, İkazu'l-Himem Şerhu Metni'l-Hikem, s. 127)* hadisi bunu vurgular. Bu hadis, toplam kalite yönetimiyle ilgilenen uzmanların dikkatini çekmiştir. Toplam kalite, üretimde kalitenin artarak devam etmesi demektir. Bu söz de, sayısal anlamda olmasa bile verimlilik açısından her günü bir öncekinden daha iyi geçirmeyi öğütlemekle Peygamberimizin (s.a.s.) Müslümanlara çizdiği hedefi göstermektedir.

Geldiğimiz bu noktada tevekkül anlayışına da kısaca temas etmek yerinde olacaktır. Tevekkül ile çalışma arasındaki bağı anlamak, Müslüman dünyada zaman zaman problem haline gelmiştir. Tevekkül, sebepleri yerine getirdikten sonra neticeleri Allah'tan beklemek, bu hususta Allah'a tam güven duymak anlamına geldiği halde, Müslüman toplumlar içinde tevekkülün sebepleri terk etmek olduğu ve çalışmanın da tevekküle aykırı olduğu söylemini benimseyen kesimler olagelmiştir. Bunlar tevekkülü, "Allah'a itimad ederek sebepleri yerine getirmekten kat-ı nazar etmektir" şeklinde tanımlayarak, insanı Allah'tan alıkoyan meşguliyetlerden uzaklaştırdığı, Allah'a bağlanmayı ve güvenmeyi sağladığı, mal fitnesi ve hesabından koruduğu için tevekkülün tercih edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. *(Abdülkerim el-Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, Beyrut 1993, s. 164)*. Bu düşünceyi destekleyen dini nasslar da yok değildir. Nitekim onlar bu düşüncelerine, "Rabbimiz şöyle buyuruyor: Ey âdemoğlu! Vaktini bana ibadete ayır ki kalbini zenginlikle, elini rızık ile doldurayım. Ey âdemoğlu! Benden uzaklaşma, yoksa kalbini fakirlikle, elini de meşguliyetle doldururum." *(Tirmizi, Kıyame, 30, İbn Mace, Zühd, 2)*, "Kim diğer meşguliyetlerini bırakır da Allah'a ibadete yönelirse Allah da ummadığı yerden bütün ihtiyaçlarını ve rızkını karşılar. Kim de dünyaya yönelirse Allah da onu dünyaya vekil kılar" hadislerini de delil gösterirler. Ancak böyle bir tevekkül anlayışı, toplumda kendini sadece ibadete vermiş ve zühd hayatını tercih etmiş olan az sayıda özel kimselere (ehâss-ı havâs) mahsus olabilir, halkın geneli için değil. *(Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. F. Gülen, "Tevekkül, Teslim, Tefviz, Sika" Sızıntı, Ekim 1993, Cilt 15, Sayı 177)*. İçtimai hayatın çarkı çalışmaktır. Çalışma olmazsa toplum hayatı inkıtaa uğrar.

Biz toplumun geneli için diyoruz ki, tevekkül sebepleri terk etmek değil, aksine onlara sarılmaktır, sebeplerine başvurduktan sonra işlerin sonuçlarıyla ilgili olarak kalbin Allah'a itimat etmesidir. "Ya Rasulallah, Devemi bağlayıp mı tevekkül edeyim, yoksa salıverip mi tevekkül edeyim?" diye soran arabiye Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in "Deveni bağla sonra tevekkül et" şeklindeki

cevabı *(Tirmizi, Kıyame, 60)* bu konudaki tartışmayı açık bir sonuca bağlayacak niteliktedir. Akif de geneli ilgilendiren bu hususta ihmal gösterilip, sonunda bunun tevekküle bağlanmasını sert bir dille eleştirir. "Çalış! dedikçe şeriat, çalışmadın durdun, / Onun hesabına birçok hurafe uydurdun! / Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya, / zavallı dini onunla çevirdin maskaraya!".

Tevekkülün sebepleri terk etmek olduğu düşüncesine delil gösterilen, fakat yanlış anlaşılan bir hadis-i şerifin izahına da yer vermek isabetli olacaktır. Bir hadiste Peygamber Efendimiz, "Siz eğer gerçekten tevekkül etmiş olsaydınız, kuşlar gibi beslenirdiniz. Kuşlar sabahleyin kursakları boş olarak yuvalarından çıkarlar, dolu olarak yuvalarına dönerler." *(Tirmizi, Zühd, 33; İbn Mâce, Zühd, 14)* buyurmuştur. Bu hadis ilk bakışta tevekkülün anlamının hiç bir şey yapmaksızın Allah'tan bir şeyler beklemek olduğunu ifade ediyor görünümündedir. Ama cümlelere dikkat edilirse, kuşların yuvalarından çıkarak yiyecek aradıklarını ve elde ettiklerini vurguluyor, yuvada oturup yiyecek beklediklerini değil. Dolayısıyla gerçek anlamda tevekkülün; üzerine düşen vazifeyi yaptıktan sonra, neticeyi Allah'tan beklemek olduğunu ifade ediyor. Bu hadis, tevekkül ile tembellik arasındaki farkı da bariz bir biçimde ortaya koyuyor. Hatta müfessir Kurtubî, Bakara suresinin Hac ibadetini anlatan bölümündeki 197. ayetinde geçen "Azık edinin, azıkların en hayırlısı takvadır" kısmının bu konuda bir uyarı olduğunu ifade etmektedir. O, bu konuda Buharî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği *(Buharî, Hac, 6)* şu hadisi de ayetin sebebi nüzulü arasında gösterir: "Yanlarına hiçbir yiyecek almadan haccetmek üzere Mekke'ye gelen Yemenliler, orada insanlardan dilenerek karınlarını doyuruyorlar, sonra da kendilerini mütevekkil kimseler olarak adlandırıyorlardı. Bu ayet nazil olarak yolculukta azık almak gerektiği noktasında uyarıda bulundu." *(Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/4-11)*. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, "azıkların en hayırlısı takvadır" sözü, kişinin başkasından istemeyip, kendi kazancıyla yetinmesini takva olarak niteliyor. Takvanın iki yönü olduğuna dikkat çeken F. Gülen Hocaefendi bunu şu şekilde açıklıyor:

"1) Teşriî emir ve nehiylere riayet; yani, dinin "yap" veya "yapma" dediği hususlarda emre imtisal etmek. 2) Tekvinî emirlere riayet; yani, Allah'ın (c.c.) kainatta cari sünnetine (kanunlarına) uygun hareket etmektir.

Takvanın bu iki yönü de ihmale gelmez. Efendimiz Aleyhissalâtü vesselâm'ın hayat-ı seniyyelerine baktığımızda, O'nun sebepleri göz ardı etmeden, âyat-ı tekvîniyeyi çok iyi okuyarak, hep takva yörüngeli yaşadığını görürüz. Mesela; O, ashabına "Gece yatarken, evinizde yanan ateşi söndürünüz." buyurmuşlardır. İşte, burada ve benzeri sözlerinde sebeplere riayet edilmesini ve ateşten dolayı evde herhangi bir kazaya sebebiyet verilmemesini ifade etmişlerdir." *(F. Gülen, Kırık Testi, İstanbul 2004, s. 165)*. Bunu iyi kavramış olan Hz. Ömer, hiç çalışmaksızın Medine sokaklarında oturan, başkasından bir şeyler bekleyerek karnını doyuran ve kendilerini mütevekkil olarak adlandıran Yemenlileri "Siz mütevekkil değil müteekkilsiniz (hazır yiyiciler), mütevekkil, tohumu toprağa atandır" diyerek kovmuştur. *(İbn Ebi'd-Dünya, Kitabu't-Tevekkül, s.1; Ahmet Naim, İslâm Ahlâkının Esasları, s.70)*. Bunlardan anlaşılıyor ki tevekkül ile çalışma arasında bir zıtlık yoktur.

Kesp ile tevekkül arasında bir zıtlık görmeyen ulema buna şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Bir kimse hem kesp yapabilir hem de tevekkül. Çünkü tevekkül Allah'a güvenerek ve dayanarak her şeyin Allah'tan olduğuna inanmaktır ve yeri kalptir. Sebeplere riayet etmenin yeri ise azalardır. Dolayısıyla kalbe ait bir şey ile uzuvlara ait bir şeyin aynı insanda içtimaı mümkündür" *(Bâcûrî, Şerhu Cevhereti'tevhid, s.442–446; Kuşeyrî, er-Risale, s. 163)*. Bununla birlikte meseleyi şu şekilde izah etmekte mümkündür: Sonuçları Allah'tan beklemek kadar, sebeplere riayet etmek de Allah'ın bizden talebidir. Dolayısıyla bu iki talebin birbiriyle çatışması düşünülemez. Aksine bu iki kanunun uyumu zorunludur ve insan bu iki kanuna uyduğu takdirde dünya ve ahirette başarılı olur.

Sonuç olarak söylemeliyiz ki; Kur'ân ve Sünnet, üretimi hedefleyen çalışmaya bir değer atfetmekte ve onu yüceltmektedir. Yani İslâm dininin temel kaynaklarında, ister hayatın devamını sağlayacak temel ihtiyaç maddelerinin üretimine, isterse hayatın zevkli ve kolay yaşanmasını sağlayacak altyapıyı kurmaya yönelik olan çalışmalara bir değer atfedildiği açık bir biçimde görülmektedir. Durum böyle olmasına rağmen Müslüman dünyanın buna paralel bir görünüm sergilemediği de bir gerçektir. Bu durum, zihniyetimizi oluşturan temel kaynaklara yüklenilen anlamlarla alakalı olsa gerektir. Zihniyetin inşasında bunların yeniden değerlendirilmesini gerekli görüyoruz.

* Gazi Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
mmert@yeniumit.com.tr

YENİ ÜMİT

Dr. Kadir PAKSOY *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

SA'LEBE KISSASIYLA
İLGİLİ RİVAYET ÜZERİNE SENED VE METİN ESASLI TAHLİLLER

Derken Sa'lebe birkaç koyun edindi. Koyunları tırtılların üremesi gibi sürü haline geldi. Medine'ye sığmaz olunca taşraya göç etti. Daha önce vakit namazlarını Rasûlullah'ın arkasında kılarken sadece öğle ve ikindiye iştirak etti. Koyunları biraz daha çoğalınca ancak cuma namazına katıldı. Koyunları daha da artınca uzak bir vadiye intikal etti; cuma ve cemaati terk etti.

Asırlar boyunca İslâm âleminde yaygın hale gelen Sa'lebe hadisi, özellikle halkı zekât vermeye teşvik etmek, cimrilik ederek vermeyenleri Sa'lebe'nin durumuna düşmekten sakındırmak için nakledilmektedir. Ülkemizde de bu rivayet daha ziyade Ramazan ayında vaiz ve hatiplerin cemaate büyük bir hararet ve heyecanla anlattıkları en çarpıcı misallerden biri olarak güncelliğini korumaktadır. Aynı zamanda gazete ve mecmuaların Ramazan sayfalarında sunulan en popüler malzemelerden birisi sayılmaktadır.

Sa'lebe hadisi, Kütüb-i Sitte gibi temel kaynaklarda yer almamaktadır. Taberânî ve Beyhakî'nin eserleri gibi zevâid türünden bazı hadis kaynaklarında ve tefsir, tarih, tabakat kitaplarında bulunmaktadır. Kıssanın kahramanı Sa'lebe b. Hâtıb ise Bedir ashabındandır. Bu makalede Sa'lebe hadisinin sened ve metin yönünden tahlili yapılarak sıhhat durumu ele alınacaktır.

Sa'lebe Hadisi

Taberî, İbn Kâni', Taberânî, Beyhakî, İbn Abdulber ve Vâhidî gibi müelliflerin Ebû Umâme'den naklettikleri rivayet şöyledir:

Sa'lebe b. Hâtıb Hz.Peygamber'e (s.a.s.) geldi ve 'Yâ Resûlallah, bana mal vermesi için Allah'a dua et!' dedi. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) "Yazık ey Sa'lebe, şükrünü eda ettiğin az mal, şükrüne güç yetiremediğin çok maldan hayırlıdır." buyurdu. Sa'lebe tekrar aynı şeyi istedi. Allah Resûlü (s.a.s.) "Yazık ey Sa'lebe, benim gibi olmak istemez misin? Zira şu dağların altın ve gümüş olarak benimle beraber yürümesini dileseydim mutlaka gerçekleşirdi."

buyurdu. Sa'lebe tekrar ısrarla 'Yâ Resûlallah, bana mal vermesi için Allah'a dua et! Yemin ederim ki, Allah bana mal verirse her hak sahibinin hakkını mutlaka vereceğim.' dedi. Bunun üzerine Hz.Peygamber (s.a.s.) şöyle dua etti: "Allahım Sa'lebe'ye mal ver!"

Derken Sa'lebe birkaç koyun edindi. Koyunları tırtılların üremesi gibi sürü haline geldi. Medine'ye sığmaz olunca taşraya göç etti. Daha önce vakit namazlarını Rasûlullah'ın arkasında kılarken sadece öğle ve ikindiye iştirak etti. Koyunları biraz daha çoğalınca ancak cuma namazına katıldı. Koyunları daha da artınca uzak bir vadiye intikal etti; cuma ve cemaati terk etti.

Bir defasında Rasûlullah (s.a.s.) ashabına "Sa'lebe'ye ne oldu (hiç görünmüyor)?" diye sordu. Vaziyetinden bahsedilince üzülerek –üç kez- "Yazık oldu Sa'lebe'ye!" buyurdu. Bu arada Hz.Peygamber'e (a.s.) zekâtı emreden şu âyet nazil oldu: "Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyesin, arındırasın. Onlar için dua da et; çünkü Senin duan onlar için sükûnettir. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, bilendir." *(9.Tevbe 103)*.

Bunun üzerine Peygamber (sallahu aleyhi ve sellem) Cüheyne ve Benû Selime kabilesinden seçtiği iki zâtı zekât memuru olarak görevlendirdi. Hayvanların nisap miktarlarını belirten bir nâme verdi. Sa'lebe ile Benû Süleym'den falanca şahsın zekâtlarını tahsil etmelerini emretti. Onlar da Sa'lebe'ye varıp zekâtını tahsil etmek istediler. Ancak Sa'lebe bunun bir cizye ya da haraç olduğunu öne sürdü. Önce diğer insanlardan tahsil etmelerini, dönüşte kendisine uğramalarını söyledi. Onlar da Benû Süleym'deki şahsa vardılar. O şahıs zekât memurlarının geldiğini haber alınca develerinin en seçkinlerini hazırlayarak güzellikle karşıladı. Zekât memurları ona en iyilerini vermesinin gerekmediğini, zira kendilerinin böyle bir niyetlerinin olmadığını söylediler. O da bilakis bu seçtiklerini alıp götürmelerini, zira bunları gönül hoşnutluğuyla Allah'dan hayır murad ederek verdiğini ifade etti. Zekât memurları develeri alıp yola koyuldular. Tekrar Sa'lebe'ye uğradılar. Sa'lebe zekât kayıtlarına baktı ve 'Bu cizyeden başka bir şey değildir. Gidin, beni rahat bırakın!' diye başından savdı. Onlar da Medine'ye döndüler. Rasûlullah (a.s.) onları görür görmez –henüz onlar bir şey demeden- "Yazık oldu Sa'lebe'ye!" buyurdu. Benû Süleym'den zekâtını veren şahıs için de hayır (bereket) duasında bulundu. Bir müddet sonra Sa'lebe hakkında şu âyetler nazil oldu: "Onlardan kimi de Allah'a şöyle kesin söz vermişlerdi: Eğer Allah bize lütfundan verirse biz de mutlaka sadaka (zekât) vereceğiz ve elbette sâlihlerden olacağız. Fakat Allah lütfundan onlara (servet) verince cimrilik edip onun hakkını vermediler. Allah'a verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemeyi âdet edinmeleri sebebiyle Allah da bu işlerinin neticesini kalplerinde kıyamet gününe kadar sürecek bir münafıklık kıldı." *9.Tevbe 75-77*. Bu âyetleri işiten Sa'lebe'nin bir yakını gidip ona dedi ki: 'Yazıklar olsun sana ey Sa'lebe! Sen helak oldun; Allah senin hakkında bu âyetleri indirdi!' Sa'lebe ağlayarak Medine'ye geldi ve 'Yâ Resûlallah, zekâtımı kabul et!' diye yalvardı. Ama Hz.Peygamber (a.s.) onun zekâtını kabul etmedi. Daha sonra Halife Hz.Ebû Bekr'e bilahare Hz.Ömer'e geldiği halde onlar da kabul etmediler. Nihayet zekâtı kabul edilmemiş olarak Hz.Osman devrinde öldü.[1]

Rivayetin Sened Yönünden Tahlili

Bu rivayet, sahabî Ebû Umâme ile birlikte ilk dört tabakada tek ravi kanalıyla nakledilmekte; beşinci tabakadan itibaren ravilerin sayısı artmaktadır. İlk dört tabakada yer alan raviler şunlardır: Ebû Umâme, Kâsım, Ali b. Yezîd ve Mu'ân b. Rifâa. Bu ravilerin cerh ve ta'dil durumları ise şöyledir:

1) Ebû Umâme Sudey b. Aclân el-Bâhilî (ö.86/706) Şam bölgesine hicret ederek o civarda hadis rivayetinde bulunmuş ve Humus'ta vefat etmiş dönemin son sahabîlerinden biridir. Kütüb-i Sitte ravisidir. Hadis imamlarının ittifakıyla sahabenin hepsi âdildir.[2]

2) Kâsım b. Abdurrahmân (ö.112/731) tâbiîndendir; Sünen-i Erbaa ravisidir. Yahyâ b. Maîn, İclî ve Tirmizî onun makbûl bir ravi olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim de sika ravilerin kendisinden naklettiği rivayetlerin müstakim olduğunu, fakat zaîf ravilerin ona münker rivayetleri nisbet ettiklerini belirtmiştir.[3]

3) Ali b. Yezîd el-Elhâni ed-Dımaşkî (ö.~117/737) Kâsım'ın arkadaşıdır ve genellikle ondan rivayette bulunur. Tirmizî ve İbn Mâce'nin ricalindendir. Ancak Tirmizî'ye göre zaîf bir ravidir. Ahmed b. Hanbel onun ve şeyhi Kâsım'ın zayıf olduklarına temas eder ve kendilerinden şaşılacak derecede illetli rivayetlerin geldiğini söyler. İbn Maîn ve Ebû Hâtim, bu ravinin Kâsım yoluyla Ebû Umâme'den naklettiği bütün rivayetlerin zayıf hatta münker olduğunu ve isnâddaki illetin Ali b. Yezîd'den kaynaklandığını belirtirler. Buharî, Ali b. Yezîd hakkında "Münkeru'l-hadîs" tabirini kullanmıştır ki, bunun anlamı söz konusu raviden hadis nakletmek caiz değildir. Ebû Zür'a, Nesaî, Dârakutnî, İbn Adiy, Hâkim ve daha bir çok muhaddis mezkûr ravinin rivayetlerinin ittifakla terk edildiğini (metrûk olduğunu) söylemişlerdir.[4]

4) Mu'ân b. Rifâ'a es-Selâmî ed-Dımaşkî (ö.157/774) İbn Mâce'nin ricalindendir. İbnu'l-Medînî ve Ebû

Dâvûd'a göre makbûl bir ravidir. Ebû Hâtim'e göre hadisleri yazılabilir ama ihticac edilemez. İbn-i Maîn'e göre zaîf bir ravidir. Cûzecânî'ye göre hüccet değildir. Ya'kub el-Fesevî'ye göre leyyin (gevşek) bir ravidir. İbn Hibbân'a göre münkeru'l-hadîstir, münker rivayetleri çoktur. İbn Adiy'e göre ise naklettiği rivayetlerin umumuna mütâbaat yoktur.[5]

Hadis otoritelerinin raviler hakkında beyan ettikleri bu ifadelere göre Sa'lebe hadisi, isnâd yönünden son derece zaîf, illetli ve münker bir rivayettir. Özellikle üçüncü ravi Ali b. Yezîd, içlerinde en şiddetli tenkit edilen ve rivayetleri ittifakla terk edilen bir şahıstır. Buharî, "münkeru'l-hadîs" tabiriyle cerh ettiği bu tür ravilerden hadis nakletmenin caiz olmadığını söylemiştir. Ebû Hâtim ile Yahyâ b. Maîn de Ali b. Yezîd'in rivayetlerinin tamamının illetli olduğunu ve bilhassa Kâsım'dan naklettiği haberlerin münker olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân ise şu uyarıda bulunmuştur: "Ali b. Yezîd'in rivayetlerini alırken ciddi bir ayıklama yapmak gerekir. Çünkü o genellikle muasırı Kâsım'dan nakilde bulunur. Kendisinden nakledenlerin ekserisi de tenkit edilen kimselerdir. Öyle ki, bu şahsın bulunduğu isnâdda sadece kendisi cerh edilmekle kalmıyor, bazen iki yahut üç mecrûh ravi bulunuyor. Hal böyle olunca bazen illetin hangisinden kaynaklandığını tespit etmek zorlaşıyor... Mu'ân b. Rifâa da mecrûh bir ravidir; mürselleri merfû yapar; meçhûl kimselerden münker şeyleri nakleder. Eğer rivayetlerinde maklûb, münker ve akl-ı selime zıt hususlar ağırlıkta ise derhal terk edilmelidir."[6]

Hadis Münekkidlerinin Rivayeti Değerlendirmeleri

Sa'lebe hadisinin sıhhat yönü hakkında âlimlerin ifade ettikleri görüş ve değerlendirmeler şöyledir:

İbn Hazm, Sa'lebe hadisinin Mu'ân b. Rifâa, Ali b. Yezîd ve Kâsım gibi zaîf raviler kanalıyla nakledilen asılsız ve bâtıl bir rivayet olduğunu; ayrıca nüzul sebebi yönünden de Tevbe 75-77 âyetlerinin münafıklar hakkında genel olduğunu, dolayısıyla bunun Sa'lebe ile bir ilgisinin bulunmadığını kaydeder.[7]

Beyhakî, Şuabu'l-îmân adlı eserinde Sa'lebe'nin münafıklardan olduğu ve bu münasebetle zekâtının kabul edilmediği kanaatindedir.[8] Delâilu'n-nubuvve'de ise bu hadisin tefsir ehli arasında (müfessirler mâbeyninde) meşhur olduğunu ancak zayıf isnâdla mevsûl olarak rivayet edildiğini belirtir.[9]

İbn Abdulber, ed-Dürer'de Sa'lebe b. Hâtıb'ın zekât vermekten imtina etmesi sebebiyle hakkında Tevbe 75 âyetinin indiğini ancak bu âyetteki münafık nitelemesinin Bedir'e iştirak eden bir sahabî hakkında vârid olan haberlere zıt düştüğünü, dolayısıyla onun hakkında inmiş olabileceğine ihtimal vermediğini ifade eder.[10]

İbnu'l-Esîr, Sa'lebe kıssasının sahîh olmadığını yahut Bedir'e katılan Sa'lebe hakkında şâibeli olduğunu belirtir.[11]

Kurtubî, Tefsîr'inde ilgili âyetin Sa'lebe b. Hâtıb hakkında indiğine dair nakledilen rivayetin yaygın olduğunu, ancak bunu Bedir ehlinden bir sahabî için pek tutarlı bulmadığını söyler.[12]

Zehebî, Sa'lebe hadisinin münker olduğuna temas eder.[13]

Irâkî ve Heysemî, Taberânî'nin naklettiği Sa'lebe hadisinin Ali b. Yezîd adında metrûk bir ravi sebebiyle zayıf olduğuna dikkat çekmişlerdir.[14]

İbn Hacer bu rivayetin isnâd yönünden cidden zaîf olduğunu ve anlatılan olayın Bedir ehlinden bir sahabî için tutarsız olduğunu kaydeder.[15]

Abdulfettah Ebû Gudde, Sa'lebe hadisinin illetli ve münker bir rivayet olmasına rağmen bilhassa müfessirler tarafından illetine ve nekaretine temas edilmeksizin nakledildiğine dikkat çeker.[16]

Âlimlerin de ifade ettikleri bu tenkit ve değerlendirmelere göre Sa'lebe hadisi, son derece zaîf, illetli, münker, hatta asılsız ve bâtıl bir rivayettir. Elbette böyle bir rivayet, muhtevada sunulan hususlarda delil olamaz. Hatta bu kabil rivayetlerin nakledilmesi dahi uygun düşmez.

Sa'lebe b. Hâtıb'ın Biyografisi

Sa'lebe hadisiyle ilgili metin/muhteva tenkidine geçmeden önce gerekli bazı biyografik bilgilere yer verilmelidir. Zira Sa'lebe b. Hâtıb bir sahabîdir. Hakkında nakledilen biyografik bilgilere dayanarak mezkûr rivayette zikredilen kıssanın kahramanı olup olmadığına dair bulgulara ulaşmak ya da en azından tutarlı yorumlar yapmak ancak bu şekilde mümkündür.

Adı ve soyu şöyledir: Sa'lebe b. Hâtıb b. Amr b. Ubeyd b. Umeyye b. Zeyd b. Mâlik b. Avf el-Ensârî.[17] Medine'deki Evs Kabilesine mensuptur. Doğum tarihi ile vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hz. Osman devrinde vefat ettiği tahmin edilmektedir.[18]

Babası Hâtıb b. Amr, annesi Umâme bint Sâmit b. Hâlid b. Atıyye'dir.[19]

İbn Sa'd'ın tespitine göre Sa'lebe'nin iki hanımı, altı oğlu ve bir kızı vardır. Evlatlarından Ubeydullah, Abdul-

lah ve Umeyr, Benû Vâkıflı eşinden olmuştur. Rifâa, Abdurrahman, Iyâd ve kızı Amîra ise Gatafân kabilesinden Lubâbe bint Ukbe b. Beşîr adlı hanımındandır.[20]

Sa'lebe'nin kardeşi Hâris b. Hâtıb (7/628) ise Bedir, Uhud ve Hendek harbine iştirak etmiş, Hudeybiye'de bulunmuş, Hayber Muhasarasında şehit düşmüş bir sahabîdir.[21] Onun Ümmü Abdullah bint Evs b. Hârise adında hanımı ve Abdullah adında bir oğlu vardır. İbn Sa'd (230/845) yaşadığı dönemde, Hâris'in oğlu Abdullah'ın soyundan devam eden torunlarının mevcut olduğunu kaydeder.[22]

Bir de Sa'lebe'nin Hafsa bt. Hâtıb (ö.?) adında kız kardeşi vardır. O, Rasûlullah'a bey'at eden hanım sahabîlerdendir.[23]

Kaynaklarda Sa'lebe b. Hâtıb'dan rivayet edilen herhangi bir hadis yoktur. İsminin raviler arasında geçmemesi, onun sahabî olduğuna eksiklik getirmez. Çünkü sahabenin hepsi de hadis rivayetinde bulunmuş değildir.

Sa'lebe, Akabe bey'atının ardından Medine'de İslâm'ın hızlı bir şekilde yayıldığı süreçte müslüman olanlar arasındadır. Rasûlullah'ın (a.s.) hicretinde yetişkin ve maddi imkana sahip bir Ensarî olduğu bilinmektedir. Bu itibarla Rasûlullah (a.s.) muhacirlerle ensâr arasında kardeşlik akdi tesis ettiğinde, muhacirlerden Muattib b. Avf el-Hamrâ'yı[24] onunla kardeş yapmıştır. Sa'lebe, muhacir kardeşinin aile efradının ihtiyaçlarını karşılayarak ikamet ve iâşelerinde yardımcı olmuştur. Esasen Medineli müslümanlara Ensâr denilmesinin bir sebebi de bu örnek yardımlaşmadan dolayıdır. Sa'lebe, ilerleyen yıllarda Bedir ve diğer muharebelere katılmıştır.[25]

İbn Sa'd, rivayetlere dayanarak sunduğu biyografik bilgilerin akabinde, kendi döneminde Medine ve Bağdat'ta Sa'lebe'nin soyundan gelen torunlarının halen mevcut olduğunu bildirir.[26] Ama enteresandır ki, mezkûr kıssadan ve Sa'lebe'nin nifâkından hiç söz etmez. Eğer kıssada anlatılan olayın sahîh bir yönü olsaydı, elbette bundan da bahsederdi. Zira İbn Sa'd, Sa'lebe hakkında çok az sahabe için müyesser olan biyografik bilgilere yer vermekte; hatta aile efradının kimliklerine varıncaya kadar tespit etmektedir. Bütün bu bilgilere göre İslâm ve istikamet üzere yaşayan bir aile portresi sunmaktadır.

Her şeyden önce Sa'lebe b. Hâtıb, Ensâr'dan ve Bedir ashabındandır. Allah, muhacirlerle Ensârın ilklerini Kur'an'da şöyle övmektedir: "(İslâm'da) birinci dereceyi kazanan Muhacirler ve Ensâr ile onlara güzelce tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı, onlar da Allah'dan razı oldular. Allah onlara içinden ırmaklar akan cennetler hazırladı. Onlar orada devamlı kalmak üzere gireceklerdir. İşte bu büyük kurtuluştur." (*9.Tevbe 100*). Ayrıca bir çok âyet ve hadiste Bedir'e iştirak eden sahabenin fazileti dile getirilmekte; onların mağfiret ve kurtuluş ehli oldukları müjdelenmektedir. Bu konudaki hadislerden birkaçı şöyledir: "Bedr'e ve Hudeybiye'ye katılan kimse cehenneme girmez."[27] "Allah Bedir ehline muttali olmuş ve haklarında şöyle buyurmuştur: Dilediğinizi işleyin, zira ben sizi mağfiret buyurdum."[28]

Rivayetin Muhteva Yönünden Tahlili

Koyunların Artması

Rivayette Sa'lebe'nin ısrarla mal istemesinden sonra birkaç koyun edindiği, bu koyunlardan tırtılların üremesi gibi inanılmaz derecede bir sürünün meydana geldiği, hatta Medine'ye sığmayınca taşraya göç ettiği hikaye edilmektedir. Her şeyden önce bu husus akla, mantığa ve Allah'ın tabiatta koyduğu kanunlara zıt düşmektedir. Zira parmak sayısınca koyundan birkaç sene zarfında böylesine bir sürünün çoğalması imkansızdır.

Sa'lebe'nin sahralar dolusu bir koyun sürüsüne malik olması demek, dönemin en varlıklı insanlarından birisi anlamına gelir. Öyle ki, saâdet asrında gözden kaçması mümkün olmayacak böyle bir mal varlığından söz eden –asılsız kıssa dışında- başka bir rivayet yoktur. Eğer böyle bir şey yaşanmış olsaydı, mesela Hâtim et-Tâî'nin cömertlikle, Kârun'un da son derece zenginlikle meşhur olduğu gibi, onun da böyle bir mal varlığıyla şöhret bulması gerekirdi.

Farz edelim ki, Sa'lebe'nin koyunlarının çoğalması Rasûlullah'ın duasıyla vücuda gelen bir bereket yahut mucizedir. Oysa Rasûlullah'ın duasıyla yahut mübaşeretiyle gerçekleşen mucizelerde, ne böyle bir vak'ayı, ne de bir benzerini te'yit eden herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Şayet bu haberin aslı olsaydı, nakledilen mucizeler arasında zikredilmesi ve bu vasıfla iştihar etmesi gerekirdi. Kaldı ki Ensâr'ın ilklerinden bir sahabî için dalâlete ve nifâka düşmesine sebep olabilecek böyle bir dua/beddua talebinde bulunmasına ihtimal verilemez. Binaenaleyh bu husus, Rasûlullah hakkında mümkün görülmediği gibi, Sa'lebe hakkında da uygun görülemez.

Zekâtla İlgili Hususlar

Rivayette Sa'lebe'nin sürülerini alıp taşraya göç etmesinin ardından zekâtın farziyetini emreden ve hicrî dokuzuncu senede nazil olan Tevbe 103 âyetinin indiği –hatta bu münasebetle Rasûlullah'ın iki şahsı zekât toplamakla görevlendirdiği- ifade edilmektedir. Oysa alimlerin genel olarak görüşü, zekâtın hicrî ikinci senede

farz kılındığı şeklindedir.[29] İbn Hacer de Sa‘lebe hadisine dayanarak zekâtın dokuzuncu senede farz kılındığına dair görüş beyan edenlerin isabet etmediklerini, zira delil olarak öne sürülen bu hadisin zaîf, hatta ihticâca elverişsiz olduğunu belirtir.[30] Esasen İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde v.b. ilk dönem müfessirleri tarafından Tevbe 103 âyetinin Tebûk Seferine mazeretleri olmadığı halde katılamayan Ebû Lubâbe ile Ced b. Kays ve Harâm b. Evs gibi kimseler hakkında indiği kaydedilmektedir. Bu kimseler geri kalmalarına sebep olan mallarından bir kısmını vererek mağfiret talebinde bulunurlar.[31] Hal böyle olunca mezkûr kıssadaki anlatımlar tarihî açıdan olsun ahkâm açısından olsun Kur'an'ın zâhiriyle bağdaşmamaktadır.

Tebük Seferi Açısından Sa'lebe'nin Durumu

Arabistan gibi sıcak bir coğrafyada ve yaz mevsiminde gerçekleşen Tebûk Seferi, samimî inananlarla münafıkların temyiz edilmesinde önemli bir tarihî hâdisedir. Hazırlıklar sürerken Rasûlullah'a gelen bazı kimseler haklı mazeretlerini beyan ederler. Bazıları da yalan söyleyerek izin isterler ve kendilerine izin verilir. Fakat mazeret beyan etmeksizin geri kalan kimseler de olur. Nitekim bu kimseler arasında Ka‘b b. Mâlik, Hilâl b. Umeyye ve Murâre b. Rabî‘ adındaki üç sahabeden bahsedilir. Ebû Lubâbe ve arkadaşlarının affedilme talepleri birkaç gün zarfında, diğer üçünün talepleri –Ka‘b b. Mâlik rivayetinde genişçe anlatıldığı üzere- günlerce sonra kabul edilir. Tevbe 117 ile 119 âyetleri de bu üç sahabî hakkında inmiştir.[32]

Bununla ilgili olarak diyebiliriz ki: Tebûk Seferinden geri kalanlar arasında Sa‘lebe b. Hâtıb'ın isminden söz edilmemiştir. Eğer geri kalmış olsaydı, Bedir ashabından olması hasebiyle elbette kendisi hakkında da benzer bir durum yaşanacaktı.

Bu arada Vâkıdî gibi tarihçilerin Sa‘lebe b. Hâtıb'ı hem mezkûr kıssanın kahramanı, hem de Tebûk'e katılan münafıklardan birisi olarak nitelendirmesini[33] telif etmek mümkün değildir. Çünkü aynı şahsa biçilen bu roller tamamen birbirine zıt hususlardır. Bu yakıştırmayı Sa‘lebe kıssası açısından ele alırsak; sürülerini sevk ve idare etmekten aciz kalan bir şahsın, başkaca vakit bulup münafık olarak Tebûk'e ve diğer faaliyetlere katılmasını bağdaştırmak imkansızdır. Keza, Rasûlullah'ın yanında savaşlara iştirak eden bir şahsın mezkûr kıssayı yaşamış olmasına ihtimal verilemez. Dolayısıyla Sa‘lebe b. Hâtıb'ın bu açıdan da nifâkına delalet eden ne bir hâdise, ne de esaslı bir delil vardır. Haddi zatında hadis otoriteleri, Vâkıdî'nin teferrüd ettiği rivayetlere itimât edilmediğini söylemişlerdir.[34]

Zekâtını Getiren Kişinin Geri Çevrilmesi Doğru mu?

Rivayette Sa‘lebe'nin pişman olup zekâtını getirdiği halde, gerek Rasûlullah tarafından, gerekse halifeleri tarafından kabul edilmediği anlatılmaktadır. Zekâtını getiren kimseyi reddetmek, başta Rasûlullah'ın, sonra da Râşid Halîfelerin uygulamalarına zıt düşmektedir. Özellikle Rasûlullah'ın münafıklara karşı izlediği tavır ve stratejiler incelenirse, nifâklarını açıkça yüzlerine vurmadığı, İbn Selûl gibi meşhur münafıkları dahi sabırla idare etmesini bildiği görülür. Ayrıca Rasûlullah'ın ve ilk halifelerin uygulamalarına göre imkan sahiplerinden zekât alınması, gerekirse güce başvurulması söz konusudur. Üstelik bu mevzuda ilk halife Hz. Ebû Bekr'in zekât vermeyenlere karşı kararlı tutumu ve harp ilan etmesi bilinen bir vak'a iken, elbette gönül rızasıyla zekâtını getiren kimselerden reddedilmesi diye bir şey olamaz. Bu itibarla Sa‘lebe'nin geri çevrilmesi, ne İslâm ahkamını tatbik eden Rasûlullah'ın ne de onun sünnetini takip eden halifelerin uygulamalarıyla bağdaşmaz. Bütün bu veriler, Sa‘lebe hadisinin metin/ muhteva açısından çelişkilerle dolu olduğunu göstermektedir.

Ne var ki bazı alimler, bu rivayette anlatılan olayları gerçek ve yaşanmış bir vak'a olarak görmekte, kıssanın kahramanı Sa‘lebe'yi nifâkla itham etmektedirler. Zekâtının kabul edilmeyişini de münafık olduğuna hamletmektedirler. Doğrusu rivayetin isnâdı da bellidir, metni de. Rivayet ve dirayet ilimlerine göre bu hadisin sahîh kabul edilmesini gerektirecek sebep ne olabilir ki? Hem bir şahsı nifak ya da küfürle itham etmenin vebali büyüktür. Üstelik Ensâr'ın ilklerinden ve Bedir'e iştirak eden bir sahabî için kayda değer bulunmayan emarelere ve asılsız olduğu her yönünden belli olan bir habere dayanarak nifâkına yahut küfrüne hükmetmenin ne derece riskli olduğu âşikârdır. O halde ilk etapta rivayetin aslının olup olmadığı araştırılmalı, sonra bahsi geçen hususların kitap ve sünnetteki yeri tedkîk/ tahkîk edilmeli, ayrıca dînin temel meseleleriyle kıyaslanmalı ve bütün bu verilere binaen makul neticelere varılmalıdır. Yoksa metrûk ve merdûd raviler tarafından nakledilen asılsız haberlere dayanarak bazı tefsir ve te'villere gidilmesi, uygun bir metot olmasa gerektir.

Sonuç

Hz.Peygamber'in vefatının ardından ashabın da sayı itibariyle giderek azalması, bu arada fitne hareketlerinin baş göstermesi, İslâm'a sonradan giren unsurların artması, İsrâiliyât tabir olunan İslâm dışı kaynaklardan gelen

malûmatlarla etkileşim, kıssacılık/vaizlik mesleğinin rağbet görmesi v.s. bir kısım asılsız rivayetlerin yaygınlaşmasında ayrı ayrı üzerinde durulması gereken hususlardır.

Özellikle Emevîler devrinde başlayan, Abbasîler devrinde doruğa ulaşan kıssacılık, asırlar boyunca İslâm toplumunda etkinliğini sürdürmüştür. Her geçen gün kıssacılar çoğalmış ve halkı sahîh olmayan bilgilerle meşgul etmişlerdir. Bu kimseler bazı rivayetleri abartılı olarak sunmayı, gerçek olmayan şeyleri rivayetlerin arasına sokuşturmayı, İsrâiliyat nevinden bir kısım haberleri İslâm kültürüyle harmanlamayı, ayrıca düzmece hikayeleri asr-ı saâdetle özdeşleştirmeyi kendilerine meşgale edinmişlerdi. Neticede itibariyle bir kısım asılsız hikayeler yaygın hale gelmişti. Bu hikayeler içinde bir müslümana dahi yakıştırılamayacak söz ve hareketler, çok rahatlıkla sahâbeye izafe edilmiştir.

Bunun en bariz örneklerden biri de Sa'lebe hadisinde sunulan hikayedir. Genel yapısı itibariyle uydurma hikayelerin karakteristik özelliklerini ihtiva eden bu rivayet, kıssacılar tarafından uyarlanan ve mezkûr sahabî üzerine atfedilen bir hikayeye benzemektedir. Oysa Sa'lebe b. Hâtıb, Allah ve Rasûlünün övgüsüne mazhar olmuş bir topluluk olan Ensâr'dan ve üstelik Bedir ashabındandır. Onun nifâkına dair mevsûk bir rivayet yoktur.

Hadis münekkidleri, cerh ve ta'dîl kriterlerini uygulamak sûretiyle Sa'lebe hadisinin isnâd yönünden son derece zaîf, illetli, münker, hatta bâtıl bir rivayet olduğunu ortaya koymuşlardır. Metin yönünden de bazı tenkitlere yer vermişlerdir. Bu rivayetin nakledilmesini caiz görmeyerek sakındırmaya çalışan hadis ilmi uzmanları, Sa'lebe b. Hâtıb gibi bir sahabî için anlatılan bu hikayenin gerçekçi olmadığını vurgulamışlardır.

Hasılı, Sa'lebe hadisi gibi rivayetlerin hadis, tefsir, tarih, tabakât ve irşâd kitaplarında yaygın olarak yer alması, sahîh sayılması için yeterli bir sebep değildir. Bu tür hadislerin rivayet ve dirayet ilimleri açısından kritiğinin yapılması, en azından sıhhat ve sübûtu hakkında hadis otoritelerinin beyan ettikleri görüşlere müracaat edilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde geri dönüşü olmayan kritik hatalara sebebiyet verilebilir. Halk ifadesiyle; kaş yapayım derken göz çıkarabilir. Nitekim Allah ve Rasûlüne samimiyetle bağlı olan, salih amellerle hayatını süsleyen, sonraki kuşaklara örnek olan sahabeyi nifak ya da küfür ile itham etmek, göz çıkarmaktan farksızdır. Dolayısıyla rivayetlerin sıhhat yönlerinin araştırılmasına, çok yönlü tenkidinin yapılmasına, varsa illetlerinin ortaya konulmasına dün olduğu kadar bugün de ihtiyaç vardır.

Oldukça zengin bir kültür mirasımız olan rivayet birikiminden daha iyi istifade edebilmek için sistematik ve akademik faaliyetlerin hız kazandığı şu dönemde halka da hitap eden çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bir yönüyle ilim erbabına önemli görevler düşmektedir. Diğer yönüyle de dinî argümanları sunmakta olan hoca, vaiz, hatip, mürşit, mübelliğ gibi şahısların daha dikkatli olmaları, meseleleri/delilleri yeterince tahkîk ve tetkik etmeleri, halkı sahîh bilgilerle bilgilendirmeleri gerekmektedir.

*Harran Üniv. İlahiyat Fak. Arş. Gör.
kpaksoy@yeniumit.com

DİPNOTLAR

1- Taberî, Câmiu'l-beyân, Beyrut ts., X, 189-190; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, Beyrut 1405, VIII, 219; Abdulbâkî b. Kâni', Mu'cemu's-sahâbe, Medine 1988, I, 124; İbn Abdulber, el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb, Beyrut 1992, I, 210; Beyhakî, Şuabu'l-îmân, Beyrut 1410, IV, 79-80; Delâilu'n-nubuvve, Beyrut 1405, V, 289-292
2- İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, Beyrut 1412, II, 550.
3- Zehebî, Mîzânu'l-i'tidâl, Beyrut, ts., III, 373; İbn Hacer, Lisânu'l-mîzân, Beyrut 1406, IV, 462.
4- Buharî, et-Târîhu'l-kebîr, Beyrut, ts., VI, 301; İbn Ebî Hâtim, Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl, Beyrut 1371, VI, 209; İbn Hibbân, Mecrûhîn, II, 110; İbn Adiy, el-Kâmil, V, 178; Ukaylî, Kitâbu'd-Duafâ, Beyrut, ts., III, 254; Zehebî, Mîzân, III, 161; İbn Hacer, Tehzîb, IV, 249.
5- İbn Ebî Hâtim, Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl, VIII, 422; İbn Hibbân, Mecrûhîn, III, 36; İbn Adiy, el-Kâmil, VI, 328; Ukaylî, Duafâ, IV, 256; Zehebî, Mîzân, IV, 134; İbn Hacer, Tehzîb, V, 474-5.
6- İbn Hibbân, Mecrûhîn, II,110; III,36.
7- İbn Hazm, el-Muhallâ, Beyrut, ts, XI, 207.
8- Beyhakî, Şuabu'l-îmân, IV, 80.
9- Beyhakî, Delâilu'n-nubuvve, V, 292.
10- İbn Abdulber, ed-Durer fi'htisâri'l-megâzî ve's-siyer, Beyrut 1404, I, 119.
11- Izzuddîn İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe, Beyrut, ts., I, 237.
12- Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, Kahire 1372, VIII, 212.
13- Zehebî, Tecrîdu esmâi's-sahâbe, Beyrut, ts., I, 66.
14- Zeynuddîn el-Irâkî, el-Muğnî an hamli'l-esfâr (İhyâ ile birlikte), Beyrut, ts., III, 257; Heysemî, Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid, Beyrut, ts., VII, 32.
15- İbn Hacer, el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe, Beyrut 1328, I, 198; Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Beyrut 1407/1987, III, 266; el-Kâfi'ş-şâf fî tahrîci ehâdîsi'l-Keşşâf, Beyrut, ts., II, 292.
16- Leknevî, el-Ecvibetu'l-fâdıla, Haleb 1384/1964, s.107, 137 (Ebû Gudde'nin dipnot açıklaması).
17- İbn Hişâm, es-Sîretu'n-nebeviyye, Beyrut 1991, II, 250; Muhammed b. Sa'd, et-Tabakâtu'l-kübrâ, Beyrut 1985, III, 460; İbn Abdulber, İstîâb, I, 210; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe, I, 237; İbn Hacer, İsâbe, I, 198.
18- İbn Hibbân, es-Sikât, Beyrut 1395/1975, III, 46; İbn Abdulber, İstîâb, I, 210.
19- İbn Sa'd, Tabakât, III, 460.
20- İbn Sa'd, Tabakât, III, 460.
21- İbn Hişâm, Sîre, IV, 315; İbn Sa'd, Tabakât, II, 107; III, 461; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, II, 87, III, 276; İbn Abdulber, İstîâb, I, 285; İbn Hacer, İsâbe, I, 568.
22- İbn Sa'd, Tabakât, III, 461.
23- İbn Sa'd, Tabakât, II,107; VIII,349; İbn Hacer, İsâbe, VII, 581.
24- Muattib b. Avf, Mekkeli ilk müslümanlardandır. Önce Habeşistan'a sonra Medine'ye hicret etmiştir. Bedir ve diğer muharebelere katılmış, 57/676 senesinde –78 yaşında- vefat etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, Tabakât, III, 264, 461; İbn Abdulber, İstîâb, III, 1430.
25- İbn Hişâm, Sîre, II, 250; İbn Sa'd, Tabakât, III, 460; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, II, 87; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe, I, 237.
26- İbn Sa'd, Tabakât, III, 460.
27- Buharî, "Megâzî" 9, 47; Müslim, "Fezâilu's-sahâbe" 162.
28- Buharî, "Edeb" 74, "Cihâd" 141; Müslim, "Fezâilu's-sahâbe" 161.
29- İbn Kesîr, Tefsîr, III, 249; İbn Âbidîn, Reddu'l-Muhtâr, Beyrut 1402/1982, II, 2; Yûsuf el-Kardavî, İslâm Hukukunda Zekât (trc. İbrahim Sarmış), İstanbul 1984, I, 70-5.
30- İbn Hacer, Fethu'l-bârî, III, 266.
31- Taberî, Câmiu'l-beyân, XI, 16-8.
32- İbn Hanbel, Müsned, III, 458; Buharî, "Tefsîru's-sûre" 9/18; Müslim, "Tefsîr" 9/53.
33- Vâkıdî, Kitâbu'l-Megâzî, Beyrut 1404/1984, III, 1003.
34- İbn Hibbân, Mecrûhîn, II, 290; İbn Adiy, Kâmil, VI, 241-2; Zehebî, Mîzân, III, 660-5; İbn Hacer, Tehzîb, V, 233.

Çerağ Perişan

Susup bir kulak ver arzdaki sese,
Bir baştan bir başa dünyâ perişan.
Sarmalanıp konmuş inanç kafese,
Gözü damla damla semâ perişan...

Nesiller arası korkunç uçurum,
Ölülere azap yerde bu durum..
Fiyakalı bir iş, her gün oturum,
Dertlere dermanda edâ perişan.

Cemiyet derbeder, dünyâ sahipsiz,
Bilmeyen bilmiyor, bilenler hissiz;
Kalmamıştık böylesine kimsesiz!
Düşünceler sisli, dimağ perişan.

Dertli sîneler var sır tutar demez,
Alev alev ama, şikâyet bilmez.
Bunlar da olmasa hiçbir dert dinmez,
Duman duman yanan çerağ perişan...

(Kırık Mızrap, s.189)

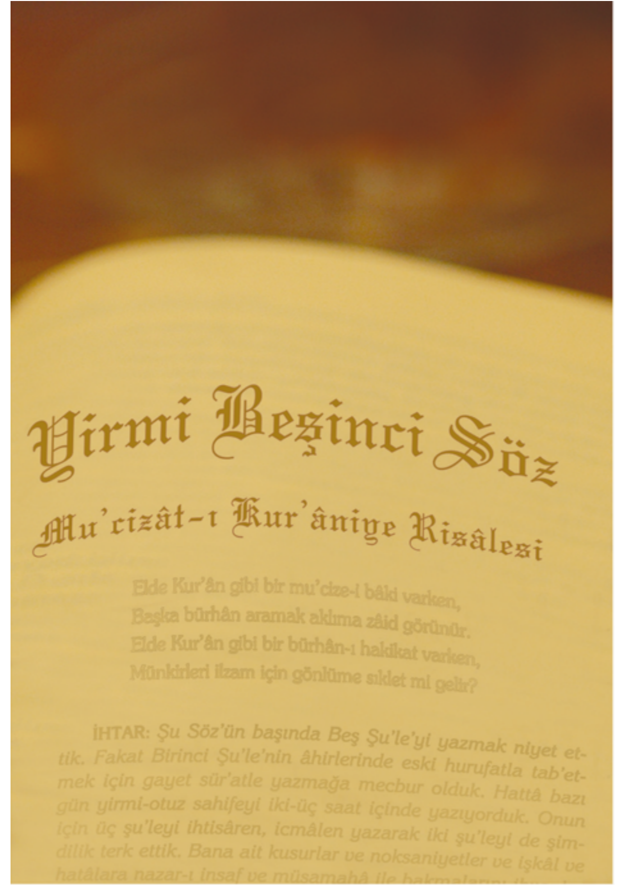
YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK *

Ekim / Kasım / Aralık -2005 / 70

Risale-i Nur'da TEFSİR USÛLÜ

İLE İLGİLİ BAZI MESELELERE YAKLAŞIMLAR

"Öyle inandığımdan Kur'ân'ın i'cazı hesabına izhar ederim; bütün kıymet Kur'ân'ın bir mucizesi olan Risale-i Nur'dadır. Hatta eskiden beri taşıdığım Bediüzzaman ismi onun imiş.. Yine ona iâde edildi. Risale-i Nur ise Kur'ân'ın malıdır ve manasıdır."

Kur'ân-ı Kerim'in her asra bakan bir mana cephesi olduğundan, nüzulünden beri tefsir oluna gelmiştir. Orijinal tefsirlerinden biri olan Risale-i Nur, asrın ihtiyacına cevap verecek tarzda telif olunmuştur. Risale-i Nur Külliyatı'nın müellifi Bediüzzaman Said Nursi (r.a), eserinin, asrın Kur'ân tefsiri, aynı zamanda onun mânevî bir mucizesi olduğunu bir çok vesile ile ifade edip, bir soru üzerine Risale-i Nur karşısındaki konumunu şöyle dile getirir: "Benim için, övünme ve gurur vesilesi olacak bir liyakatim ve istihkakım olmadığını kasemle itiraf ediyorum. Ben çekirdek gibi çürüdüm ve kurudum. Bütün kıymet, hayat ve şeref o çekirdekten çıkan Risale-i Nur şeceresine ve Kur'ân'ın mânevî mucizesine geçmiş biliyorum. Öyle inandığımdan Kur'ân'ın i'cazı hesabına izhar ederim; bütün kıymet Kur'ân'ın bir mucizesi olan Risale-i Nur'dadır. Hatta eskiden beri taşıdığım Bediüzzaman ismi onun imiş.. Yine ona iade edildi. Risale-i Nur ise Kur'ân'ın malıdır ve manasıdır[1] ." Kaynağına dair de şöyle demektedir: "Risale-i Nur (..) vahiy değil ve olamaz. Hem umumiyetle dahi ilham değil, belki ekseriyetle Kur'ân'ın feyziyle ve medediyle kalbe gelen sünühât ve istihracât-ı Kur'âniyedir[2]." Bu itibarla, dikkatleri daima Risale-i Nur'a yönlendirip, onunla kendi durumunu üzüm ile çubuğuna benzeterek, "çubukla değil üzümle meşgul olmak" gerektiğini söylemektedir.

Risale-i Nur'un klasik tefsirlerden farkı, alışılageldiği gibi Fatiha Suresi'nden Nas Suresi'ne kadar bütün âyetleri sırasıyla tefsir etmemiş olmasıdır. Dolayısıyla klasik anlamda değil, ama genel anlamda bir tefsirdir. Zira 114 sureden, iki üç kısa sure istisna edilirse, öteki bütün surelerden bir çok âyeti zikrederek etraflıca ve orijinal bir tarzda tefsir etmiştir. Kur'ân'a vakıf olan kimse bu tefsiri okuyunca, onun tamamen Kur'ân'dan damıtıldığını hemen fark edecektir. Sayfalarca gelen izahların ayet ve sahih hadislerin yansıması olduğunu ehli olan görmekte zorlanmaz. Bu özelliğinden olacak ki o, "yüksek gerilim hattı gibi" insanı etkilemekte ve onu kendine cezp etmektedir. Bu itibarla, Risale-i Nur'un insanın içine işleyen; yaşayan, canlı, hayatla iç içe olan, onu şekillendirip yönlendiren ve ona anlam kazandıran bir tefsir olduğunu söyleyebiliriz. Risale-i Nur'da, ayetlerin sarih anlamlarının yanında işarî ve remzi tefsirleri de verilmektedir.

Kur'ân'ı kendisine örnek almış olması, Bediüzzaman Hazretlerinin Tefsir metodunda dikkat çeken en önemli husustur. Nitekim şöyle demektedir: "Arkadaş! Katre namındaki eserimde Kur'ân'dan ilham alarak takip ettiğim yolla kelamcılar (ehl-i nazar) ve felsefecilerin takip ettikleri yol arasındaki fark şudur: Kur'ân'dan kalbin tavrına ilham edilen Asâ-yı Musa gibi, manevi bir asâ ihsan edilmiştir. Bu asâyla, kainat kitabının herhangi bir zerresine vurulursa, derhal hayat suyu çıkar. Çünkü müessir ancak eserde görünebilir[3]." Bu itibarla müellif, önce Kur'ân'ın ana ko-

nularını tespit etmektedir. Bunlar Tevhid, Nübüvvet, Haşr u Neşr ve Adâlet'tir. Kurân'daki ayetler, ya doğrudan bu konuları izah etmekte, ya da sunulan öteki meselelerin bu konularla bir şekilde irtibatı kurulmaktadır. Tabiatıyla Risale-i Nur'da da en çok bu bahisler ele alınmaktadır. Önce konu ile doğrudan ilgili birkaç ayet metin olarak bir nevi serlevha olarak kaydedildikten sonra tefsire geçilir. Buradaki tefsir ve açıklamaların, zikredilmese de konu ile ilgili öteki ayetlerden istifade ile yapıldığı kendini belli eder. Ona göre, her asır Kur'ân'dan hissesini alır, başkasının hissesine ilişmez. Ayrıca, Tefsir Usûlü'nün, "Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine engel değildir" kaidesi, bu bedi' tefsirde daima kendisini hissettirmektedir.

Bediüzzaman'ın, Risale-i Nur Külliyatı'nı telifde Kur'ân'ı kendisine örnek aldığını gösteren bir başka nokta da şudur: Kur'ân, inkar fikrini tasrih etmeksizin iman esaslarını sunmakta, muarızlarının sadece makul denilebilecek itirazlarını kaydedip onlara cevap vermektedir. Risale-i Nur, bu açıdan da Kur'ân'ı örnek almıştır. Mesela, "Batılı tasvir safi zihinleri idlal eder" ifadesi bunun en açık göstergesidir.

Kur'ân'ın en önemli hususiyetlerinden biri de çelişkiden uzak oluşudur. Risale-i Nur'da çelişki olmaması, Kur'ân'ın hakiki bir tefsiri oluşu ve O'nun bereketi ile izah olunabilecek bir husustur. Risale-i Nur'daki tekrarlara bir de bu açıdan bakmak gerekir. Keza, Risale-i Nur, mücerret meseleleri, misallerle müşahhas hale getirip sunarak muhatabın kavramasını temin etmektedir. Bu ifade tarzındaki temsili anlatımın ilham kaynağının Emsâlu'l-Kurân olduğunu söyleyebiliriz.

"Risale-i Nur Külliyatı'nın telifinde Kur'ân'ın örnek alınışı" tespitimizi bazıları garip karşılayabilir. Ancak bunda garipsenecek bir durum yoktur. Kur'ân bize açıkça Hz. Peygamber (s.a.s.)'ı örnek göstermektedir. "Hakikaten, Allah'ın Resulünde sizlerden Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı ümit edenler ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır [4]." Bu itibarla, Kur'ân'ın hakiki bir tefsirinin, O'nun örnekliğinde hazırlanmış olması tabiidir.

Bu tefsir, asrın ihtiyacına cevap verecek tarzda telif olunduğundan, onda dünya ve ahiret hayatı için gerekli ilkeler tespit edilmekte, reçeteler sunulmaktadır. Meseleler ele alınırken ayrıca şu hususiyet dikkat çeker: Kur'ân'ın ana gayeleri tespit edilip sıklıkla onlara işaretle, öteki hususlar, hatta en küçük bir ahlâki meziyet dahi onlara bağlanmakta ve ilgisi kurulmaktadır. Muhatap, bu durumda dinin tabiatını kavramaktadır. Böylece bir bütün olarak İslâm dininin binası gözden uzak tutulmadığı gibi, dinin en küçük cüzleri dahi ihmal edilmemektedir. Bir bütün olarak orman dikkatlere sunulurken, tek tek ağaçların ihmal edilmemesi gibi.

a. Kur'ân'ı tarifi

Risale-i Nur Müellifinin Kur'ân'a yaklaşımı, onun Kur'ân'ı ihatalı tarifinde açıkça görülmektedir. Özetleyerek sunacağımız bu tarif, Yirmi beşinci Söz'ün başında kaydedilmektedir. Orada müellif şöyle der:

Kur'ân nedir, tarifi nasıldır?

Kur'ân, şu büyük kainat kitabının ezelî bir tercümesi, görünmeyen (gayb) alemlerinin ve görünen kitabının müfessiri, zeminde ve gökte gizli ilâhî isimlerin mânevî hazinelerinin keşşâfı, hadiselerin satırları altında saklı hakikatlerin anahtarı, şu İslâmiyet mânevî aleminin güneşi, temeli, hendesesi, uhrevî alemlerin mukaddes haritası, insanlık aleminin mürebbisi, büyük insanlık olan İslâmiyet'in su ve ışığı, insanlığı saadete sevk eden hakikî mürşidi ve hâdisi, insana hem bir kanun kitabı, hem bir dua kitabı, hem bir hikmet kitabı, hem bir ubûdiyet kitabı, hem bir emir ve davet kitabı, hem bir zikir kitabı, hem bir fikir kitabı, hem bütün insanların bütün mânevî ihtiyaçlarına kaynak olacak çok kitapları içeren tek, câmi mukaddes bir kütüphane hükmünde semavî bir kitaptır. Bu tarifi şöyle tamamlar: Kur'ân bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah'ın kelâmıdır; bütün göklerin ve arzın Hâlıkı namına bir hitaptır; hem mutlak rububiyet cihetinde bir mükâlemedir; ezelî bir hutbedir; hem Ulûhiyetin azamet ve haşmetinden dolayı, başlarında bazen şifre bulunan bir haberleşme mecmuasıdır. Kur'ân, değişik asırlarda gelen bütün Peygamberlerin kitaplarını ana hatlarıyla içine alan, altı ciheti parlak, evham ve şüphelerden arı, istinat noktası semavî vahiy, hedefi ve gayesi ebedi saadet; içi halis hidayet, üstü iman nurları, altı delil ve bürhan, sağı kalb ve vicdanın teslimi, solu akıl ve iz'anın teshîri, meyvesi Rahmân'ın rahmeti ve cennet, makamı ve revâcı, sadık bir sezgi ile melek, ins ve cinnin kabul ettiği semavi bir kitaptır[5].

Kur'ân'ın bir kısmının öbürünü tefsir ettiğini şöyle kaydeder: Kitab-ı Mu'cizü'l-Beyân'ı tasdik eden, O'nun i'câzıdır. Müfessiri eczasıdır. Mânâsı içindedir[6]."

b. Hz. Peygamber'in beşeriyeti

Kur'ân, insanla aynı ontolojik yapıya sahip bir Resûl aracılığıyla bildirilmiştir.[7] Risale-i Nur'da, bir beşer olarak Hz. Peygamber'in vahye mahzar oluşu şöyle anlatılmaktadır:

"Madem her insan cüzîlikten ve süflîlikten arınarak en yüksek bir küllî makama çıkıp, o Hâkim'in külli hitabına bizzat muhatap olamıyor. Elbette, o insanlar içinde bazı hususi fertler o vazife ile görevlendirilmiş olacaklardır ki, iki açıdan münasebeti bulunsun: hem insan olmalı, ta insanlara muallim olsun; hem ruhen gayet ulvî olmalı ki, ta doğrudan doğruya hitaba mahzar olsun[8]."

Bu Resûl'ün mazhar olduğu vahyin anlamlarına, öteki insanlardan daha iyi vakıf olması da icap etmektedir. "Biz sana Kitab'ı gerçek ile indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin. (..)[9] "

Sünnet, teşrî açıdan Kur'ân'ı tamamlar. Zira, ibadetlerin yapılış tarzını gösteren Sünnet'tir. Kur'an'da zikredilen dı-

şında bazı haramlar hadis-i şerifler tarafından bildirilmiştir. Kaldı ki vahiy, Kur'ân'a münhasır da değildir[10]. Kur'ân'da pek çok âyetten, Allah'tan Rasûlü'ne Kur'ân âyetlerinden ayrı olarak bir bilgi akışının olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla, Sünnet'in de Allah'ın koruması altında olduğu kaydedilmiştir. Celâluddîn es-Suyûtî şunun nakletmektedir: "İbnu'l-Mübârek'e denildi ki: Bu uydurma hadisler ne olacak!? İbnu'l-Mübarek, Hadis otoriteleri onlarla meşgul oluyorlar, diyerek, "O Zikr'i Biz indirdik Biz ve O'nun koruyucusu da Biziz"[11] âyetini okudu.

c. Kur'ân Tefsirinde Sahih Hadisler

Tefsirin en önemli kaynaklarının başında hadisler gelmektedir. B. Said Nursi, Kur'ân tefsirinde sahih hadisle yetinmek gerektiğini ve bundan ileri gitmenin zararlarını açıklarken şöyle der: "İlahi ihsandan fazla ihsan, ihsan değildir. Bir hakikat danesi, bir harman hayali şeylerden üstündür. İhsan-ı İlahi ile tavsifte kanaat etmek farzdır. Cemiyete dahil olanın, cemiyetin nizamını ihlâl etmemesi gerektir. Bir şeyin şerefi neslinde değildir, zatındadır. Bir şeyin aslını gösteren semeresidir. Birinin malına başka mal-velev kıymetli de olsa- karışırsa, malını kıymetsiz ettiği gibi, haczedilmesine dahi sebep olur. Şimdi bu noktalara istinaden derim ki: Terğib veya terhib için avamca bir tarzda terviç ve teşvikle bazı mevzu hadisleri İbn-i Abbas gibi zatlara isnat etmek büyük bir cehalettir. Evet, hak müstağnidir. Hakikat ise, zengindir. Kalbleri aydınlatmak için ziyaları kâfidir. Kur'ân'ın müfessiri olan sahih hadisler bize kifayet eder. Ve mantığın mizanıyla tartılmış olan sahih tarihi kayıtlarla yetiniriz."[12] Bu konuyu başka yerlerde de açıklar, ancak biz, bu kadarla yetiniyoruz.

Bir takım mevzu (uydurma) hadislerden dolayı hadisi toptan şaibeli göstermenin yanlış olacağını, bu konuda insaflı olmak gerektiğini ise şöyle ifade eder: "Hadis, hayatın madeni olup, hakikati ilham eder. Elhasıl, ifrat gibi tefrit de zararlıdır, hatta daha ziyade. Fakat ifrat, tefrite sebep olduğundan, daha kabahatlidir. Evet ifratla müsamahanın kapısı açıldı. Çürük şeyler o yüce hakikatlere karıştığından, tefrit ehli ile insafsız olan tenkit ehli, gayet haksız olarak, şu çürük şeylerin yüzer misline olan yüce hakikatler içinde gördüklerinden ürktüler, nefret ettiler. Hâşâ, lekeli ve kıymetsiz zannettiler. Acaba defineye hariçten girmiş sahte bir para bulunsa veyahut bir bostanda başka yerden düşmüş olan çürük ve acı bir elma görünse, bütün defineyi kalp ve bütün elmaları acı zannedip vazgeçmekle lekeli göstermek hak ve insafa sığar mı?"[13]

d. Sahabe Tefsiri

Kur'an tefsirindeki önemli dinamiklerden biri de Sahabe tefsiridir. Bu tefsirin kaynağı, vahyin nüzûlünün ilk muhatapları olmak, ona şahit olmak, o atmosferi yaşamak, Cibril-i Emîn'den dinlemek, Resûlullâh'tan işitmek, ilk elden ezberlemek, onu yazmak, uzak diyarlardaki insanlara tebliğ edip açıklamak gibi hizmetleri îfa etmek şeref ve mazhariyetine nail olan Sahabedir. Bu topluluğun, bu kutsi metnin tefsiri işinde ayrı bir mevkii ve makamı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Sahabenin, öğrendiklerini Resûlullâh'tan öğrenmiş olma ihtimali, Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde O'nun kelimelerinin mânâlarını en iyi bilme durumunda olmaları, Nübüvvet atmosferini yaşamaları neticesinde elde ettikleri derin kavrama melekeleri ile hükümleri uygulama alanına koymadaki istek ve arzuları gibi meziyetleri haiz olmaları, onlardan gelen nakillere önem kazandıran başka unsurlardır. Sahabenin tamamını öven âyetlerin yanında, bir kısmının meziyetlerini haber veren âyetler vardır[14].

Diğer taraftan, Kur'ân nassını kuşatan öyle durumlar da vardır ki, bunlar sırf akıl ve düşünmeyle kavranamaz; naklin bulunması gerekir. Nüzul sebepleri, sûre ve âyetlerin tertibi, ahkâm âyetlerindeki mübhemleri tayin gibi meseleler bu cümledendir. Bunlar, nassın tefsiri için lüzumludur, aksi takdirde doğru tefsir yapılamaz. Bütün bunlar, Sahabeden gelen nakillerin önemini göstermektedir

B. Said Nursi, Sahabeye dair bir suali cevaplandırırken, Sahabenin konumunun yanında, onların tefsirinin değerini şu mühim tespitiyle ortaya koymaktadır: "Enbiyadan sonra beşer nevinin en faziletlisi Sahabe olduğu, Ehl-i Sünnet ve Cemaat'in icmâı kat'î bir hüccettir. Feth Sûresinin sonunda nail oldukları Rabbâni sitayiş ile, Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın övgüsünü alan Sahâbeye, küllî fazilet açısından yetişilemez. Şöyle: Nebevî sohbet öyle bir iksirdir ki, ona bir dakika nail olan bir zat, senelerle seyr ü sülûka karşılık hakikatin nurlarına kavuşur. Çünkü, sohbette insibağ ve in'ikâs vardır. Malûmdur ki, in'ikâs ve tebaiyetle, nübüvvetin o büyük nûru ile beraber en büyük bir mertebeye çıkabilir."[15]

e. Kur'ân'ın İ'cazı

Bediüzzaman'ın en çok üzerinde durduğu hususlardan biri Kur'ân'ın İ'cazını ispattır. Risale-i Nur Külliyâtı'nda sıklıkla yer alan "Kur'ân-ı Mu'cizu'l-Beyân" ifadesi bunun bir göstergesidir. Kur'ân'ın İ'cazı üzerinde önemle durmasının bir nevî sebebi ile ilgili olarak şöyle der: "Madem bu asırda Avrupa dinsizleri ve dalâlet ehli münafıklarının, dehşetli bir surette Kur'ân'a hücumu hengamında, Risale-i Nur o dalâlet seline karşı koyup, Kur'ân'ın gizliliklerini keşfederek hakikatini muhafaza ediyor."[16] İ'caza dair Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesi'ni *(Yirmi Beşinci Söz)*, Risale-i Nur'un en meşhur ve parlak risalesi olarak tavsif eder.[17] Üstad, i'cazı her yönüyle anlatmaya çalışmış, nazım ve belagat cihetinin yanında bilhassa Kur'ân'ın tek bir sayfaya bakar gibi dünya ve ahiret hakkında bilgi vermesi, daima yeni oluşu, beşer ihtiyacına yeterliliği, fennî keşiflere dair ihtiva ettiği haberler üzerinde durmuştur. Burada onun, Kur'ân'ın i'cazını

ispatta şahsî bir tecrübesini sunmamız gerekir. Bu vak'a, orijinal bir tespit olmanın yanında, aynı zamanda Kur'ân'a yaklaşımda nerede durmamız gerektiğine dair bir irşadı da ihtiva etmektedir. Şöyle diyor:

"Bu risalenin telifinden on bir sene evvel, Ramazan-ı Şerifte, İstanbul'da, Bayezid Cami-i Şerifinde hafızları dinliyordum. Birden, şahsını görmedim, fakat mânevî bir ses işittim gibi geldi bana, zihnimi kendine çevirdi. Hayalen dinledim. Baktım ki, bana der: 'Sen Kur'ân'ı pek yüce, çok parlak görüyorsun. Tarafsız muhakeme et, öyle bak. Yani, bir beşer kelâmı farz et, bak. Acaba o meziyetleri, o ziynetleri görecek misin?'

Hakikaten ben de ona aldandım, beşer kelâmı farz edip öyle baktım. Gördüm ki, nasıl Bayezid'in elektrik düğmesi çevrilip söndürülünce ortalık karanlığa gömülür; öyle de, o farz ile, Kur'ân'ın parlak ışıkları gizlenmeye başladı.

O vakit anladım ki, benimle konuşan şeytandır; beni vartaya yuvarlandırıyor. Kur'ân'dan yardım diledim. Birden, bir nur kalbime geldi, müdafaaya kat'î bir kuvvet verdi."

Bu konuda "tarafsız" olunamayacağını, "tarafsız olmak gerekir" iddiasının bir aldatmaca ve karşı tarafı tutmak demek olduğunu şöyle ifade eder:

"Dedim: Ey Şeytan! Tarafsız muhakeme, iki taraf ortasında bir vaziyettir. Halbuki hem senin, hem insandaki senin şakirtlerinin dediği tarafsız muhakeme ise, karşı tarafı tutmaktır. Tarafsızlık değildir, muvakkat bir dinsizliktir. Çünkü Kur'ân'a beşer kelâmı diye bakmak ve öyle muhakeme etmek, karşı tarafı esas tutmaktır. Batıl tarafını tutmaktır, tarafsızlık değildir."[18]

B. Said Nursi, huruf-u mukattaa'nın Kur'ân i'cazının bir tezahürü olduğunu bildirir. Mesela, Bakara Sûresinin ilk âyeti hakkındaki şu ifadesi bunu göstermektedir: "Elif Lâm Mîm lisânı-ı hâliyle hem muarazaya meydan okur, hem mu'ciz olduğunu ilân eder."[19]

İ'câzın, sadece Kurân'ın bütününde değil, bir sûre, yahut bir âyet, hatta her bir kelimesinde ve bazı harflerinde bile tezahür ettiğini şöyle ifade eder. "Anladım ki, Kurânın değil âyetleri, kelimeleri, belki nûn-u na'budu gibi bazı harfleri dahi mühim hakikatlerin nurlu anahtarlarıdır."[20]

Bediüzzaman, Kur'ân'ın belagat yönünden i'cazını, bir çok ayetin tefsiri ile göstermektedir. Buna bir örnek sunalım. Enbiya suresindeki, وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (21/46) ayetini şöyle tefsir eder:

Bu cümledeki maksat, "pek az bir azapla fazla korkutmak" olduğundan, cümledeki bütün unsurlar o maksada hizmet edip, onu takviye ediyor. Şöyle:

a.Şek ve ihtimali ifade eden إِنْ şart edatı olup, şek ifade eder; azabın azlığını ve önemsizliğini bildirir.

b. مَّسَّ lafzı, azıcık dokunmaktır; yine azlığı ifade eder.

c. نَفْحَةٌ lâfzı, "bir kokucuk" olup azlığı ifade ettiği gibi, sîgası bire delalet eder. Sarf ilminde, "masdar bina-i merre" olarak "bir kerecik" demektir; azlığı ifade eder. نَفْحَةٌ kipi ile az abın ehemmiyetsizliğine îmâ edilmektedir. Buradaki nekire tenvini, azlık bildirir: "O kadar küçük ki bilinemiyor" demektir.

d. مِّنْ lâfzı teb'iz içindir, "bir parça" demektir, azlığı ifade eder.

e عَذَاب lâfzı, nekâl, ikâb'a nisbeten hafif bir nevî cezadır ki, azlığa işaret eder.

f. رَبِّكَ lâfzı, Kahhâr, Cebbâr, Müntakim'e bedel yine şefkati hissettirmekle azlığı bildiriyor. İşte, bu kadar azlıktaki bir parça azap böyle tesirli ise, ilahî ikab ne kadar dehşetli olduğunu kıyas edebilirsiniz, diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük heyetler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Küllî maksadı her biri kendi lisanıyla takviye eder.[21]

Bu maddelerin bir kısmı tefsir kaynaklarında olmakla beraber, bir kısmının kendi tespitleri olduğu anlaşılmaktadır. Bundan, müellifin kaynaklardan istifade ile yetinmediği, yeni manalar sunmakla sahaya ciddi katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

g. Kur'ân Kıssaları

Kur'ân, her şeyden önce bir dini dâvet ve tebliğ kitabı olduğundan Kur'ân kıssaları, bu dâveti duyurma, tebliği benimsetme vesilesidir.

Kıssalar Kur'ân'da geniş bir yer tutmaktadır. Kıssalardan maksat hissedir; hisse neredeyse kıssanın o halkası anlatılır. Risale-i Nur'da, kıssanın muhataplara bakan yönü ele alınarak, ondan alınması gereken hisseler tespit edilip dikkatlere sunulmaktadır. Buna, Hz. Yunus (as)'ın kıssasından alınacak hisseleri tespitini örnek olarak sunmakla yetineceğiz. Birinci Lemâ'da, önce bu kıssayı şöyle özetlemektedir.

Hz. Yunus (as), denize atılmış, büyük bir balık onu yutmuş. Deniz fırtınalı, gece dağdağalı, karanlık ve her taraftan ümit kesik bir vaziyette,

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ "Ya Rabbî! Sensin İlah, Senden başka yoktur ilah. Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehsin, Yücesin. Doğrusu kendime zulmettim. Affını bekliyorum Rabbim!" *(Enbiya, 21/87)* münâcâtı, ona süratli bir şekilde kurtuluş vasıtası olmuştur.

Kıssayı özetledikten sonra, alınacak hissenin alt yapısını hazırlayarak işin arka planını dikkatlere sunar. Böylece, muhatabı olayı adeta yaşıyormuş gibi sahneyi canlı bir hale getirir:

Şu münâcâtın büyük sırrı şudur: O vaziyette sebepler tamamen ortadan kalktı. Çünkü o halde ona necat verecek öyle bir Zat lazım ki, hükmü hem balığa, hem denize, hem geceye, hem semâ boşluğuna geçebilsin. Çünkü onun aleyhinde gece, deniz ve balık ittifak etmişler. Bu üçünü birden emrine âmade eden bir Zat onu sahil-i selâmete çıkarabilir. Eğer bütün halk onun hizmetkârı ve yardımcısı olsaydılar, yine beş para faydaları olmazdı. Demek esbabın tesiri yok. Müsebbibü'l-Esbap'tan başka bir melce olmadığını yaşayarak gördüğünden, ehadiyet sırrı, tevhid nuru içinde inkişaf ettiği için, şu münâcat birden bire geceyi, denizi ve balığı boyun eğdirmiştir. O, tevhid nuru ile balığın karnını bir denizaltı gemisi hükmüne getirip ve zelzeleli dağ gibi dalgalar dehşeti içinde denizi, o tevhid nuru ile emniyetli bir sahra, bir gezi meydanı ve tenezzüh yeri olarak o nur ile semâ yüzünü bulutlardan süpürüp, kameri bir lamba gibi başı üstünde bulundurdu. Her taraftan onu tehdit ve tazyik eden o mahlûkat, her cihette ona dostluk yüzünü gösterdiler. Böylece sahil-i selâmete çıktı, şecere-i yaktîn altında o Rabbânî lütfu müşahede etti.

Sonra, bizim durumumuzu kıssaya uyarlayarak esas maksat olan hisseye geçer:

İşte, biz, Hz. Yunus (a.s)'ın birinci vaziyetinden yüz derece daha müthiş bir vaziyetteyiz. Gecemiz istikbaldir. İstikbalimiz, nazar-ı gafletle, onun gecesinden yüz derece daha karanlık ve dehşetlidir. Denizimiz, şu başı dönen yer küremizdir. Bu denizin her dalgasında binler cenaze bulunuyor; onun denizinden bin derece daha korkuludur. Bizim nefsimizin istek ve arzusu, balığımızdır; ebedî hayatımızı sıkıp mahvına çalışıyor. Bu balık, onun balığından bin derece daha zararlıdır. Çünkü onun balığı yüz senelik bir hayatı mahveder. Bizim balığımız ise, yüz milyon seneler hayatın mahvına çalışıyor.

Daha sonra en can alıcı noktaya gelir:

Madem hakiki vaziyetimiz budur. Biz de, Hz. Yunus (a.s)'a uyarak, umum sebeplerden yüzümüzü çevirip, doğrudan doğruya, Müsebbibü'l-Esbab olan Rabbimize iltica edip,

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ *(Enbiya: 21/87)*

demeliyiz ve kesinlikle anlamalıyız ki, gaflet ve dalâletimiz sebebiyle aleyhimize ittifak eden istikbal, dünya ve nefsimizin istek ve arzusunun zararlarını def edecek yalnız o Zat olabilir ki, istikbal emrinin altında, dünya hükmünün altında, nefsimiz idaresinin altındadır. Acaba göklerin ve yerin Yaratıcısından başka kalbimize gelen en ince ve en gizli hatıraları kim bilebilir? Ve bizim için istikbali, âhiretin icadıyla ışıklandıracak ve dünyanın yüz bin boğucu dalgalarından kurtaracak-hâşâ-Zât-ı Vâcibü'l-Vücud'dan başka hiçbir şey, hiçbir cihette, Onun izin ve iradesi olmadan imdat edemez ve kurtarıcı olamaz.

Madem gerçek durum böyledir. Nasıl ki Hz. Yunus (a.s)'a o münâcâtın neticesinde balığı ona bir binek, bir denizaltı ve denizi bir güzel sahrâ ve gece mehtaplı bir latif suret aldı. Biz dahi o münâcâtın sırrıyla, لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ demeliyiz.

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ cümlesiyle istikbalimize, سُبْحَانَكَ kelimesiyle dünyamıza, إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ fıkrasıyla nefsimize merhamet nazarını celb etmeliyiz. Tâ ki, iman nuru ile ve Kur'ân'ın mehtabıyla istikbalimiz aydınlansın ve o gecemizin dehşet ve vahşeti, ünsiyet ve tenezzühe dönüşsün. Ve mütemadiyen ölüm ve hayatın değişmesiyle seneler ve asırlar dalgası üstünde hadsiz cenazeler binip yokluğa atılan dünyamız ve zeminimizde, Kur'ân-ı Hakîmin tezgahında yapılan mânevi bir gemi hükmüne geçen İslâmiyet'in hakikati içine girip, güvenle o denizin üstünde gezip, tâ sahil-i selâmete çıkarak hayatımızın vazifesi bitsin. O denizin fırtınaları ve zelzeleleri, sinema perdeleri gibi gezinin manzaralarını tazelendirmekle, vahşet ve dehşet yerine, ibret nazarı ve tefekkürü keyiflendirerek okşayıp ışıklandırsın. Hem o Kur'ân sırrıyla, o Furkan terbiyesi ile, nefsimiz bize binmeyecek, bineğimiz olup, bizi ona bindirip, ebedi hayatımızı kazanmasına kuvvetli bir vasıtamız olsun.

Hülâsa, madem insan, mahiyetinin camiiyeti itibarıyla, sıtmadan acı duyduğu gibi, arzın zelzele ve sarsıntılarından ve kâinatın kıyamet hengâmında büyük zelzelesinden acı duyuyor. Ve nasıl ki küçücük bir mikroptan korkar, ulvî cisimlerden zuhur eden kuyruklu yıldızdan dahi korkar. Hem nasıl ki hanesini sever, koca dünyayı da öyle sever. Hem nasıl ki küçük bahçesini sever; öyle de, hadsiz ebedî Cenneti dahi iştiyakla sever. Elbette, böyle bir insanın Mâbudu, Rabbi, sığınağı, kurtarıcısı, maksudu öyle bir Zat olabilir ki, umum kainat O'nun tasarruf elinde, zerreler ve gezegenler dahi emrinin altındadır. Elbette öyle bir insan daima Yunus gibi, لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ der.[22]

Bediüzzaman'ın bu kıssadan çıkardığı hisseler, tamamen orijinal tespitler olarak Tefsir alanına yaptığı katkılar cümlesindendir.

* Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
mcelik@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1- B. Said Nursî, Risale-i Nur Külliyatı, I, 941 (Sekizinci Şua).
2- Risale-i Nur Külliyatı, I, 843 (Birinci Şua).
3- Risale-i Nur Külliyatı, II, 1310 (Mesnevi-i Nuriye, Katrenin Zeylinin sonu).
4- Ahzâb: 33/21 5- Risale-i Nur Külliyatı, I, 161- 162 (Sözler, Yirmi Beşinci Söz).
6- Risale-i Nur Külliyatı, II, 1989 (Muhakemât). 7- Kehf: 18/110.
8- Risale-i Nur Külliyatı, I, 257 (Sözler, Otuz Birinci Söz, İkinci Esas).
9- Nisâ: 4/105. 10- Kâsımî, Tefsir, Mukaddime, I, 29. 11- Hicr: 15/9.
12- Risale-i Nur Külliyatı, II, 1990 (Muhakemât, Dördüncü Mukaddeme).
13- Risale-i Nur Külliyatı, II, 1989 (Muhakemât, Üçüncü Mukaddeme).
14- Feth: 48/18, 29; 15- Tevbe: 9/100. 16- Risale-i Nur Külliyâtı, I, 216 (Yirmi yedinci Söz).
17- Risale-i Nur Külliyatı, I, 937 (Sekizinci Şua, Altıncı Remiz, İkinci Suale Cevap).
18- Risale-i Nur Külliyatı, I, 936 (Sekizinci Şua, Dördüncü Remiz, İkinci Suale Cevap).
19- Risale-i Nur Külliyatı, I, 492 (Mektubat, 26. Mektup, 1. Mebhas).Geniş bilgi için bkz. Prof. Dr. Suat Yıldırım, Kur'ân'ın Allah Kelamı Olduğunu İspatta B. S. Nursi'nin Orijinal Bir Usûlü, Yeni Ümit Dergisi, Sayı: 26, Ekim-Aralık 1994, 10-13. 20- Risale-i Nur Külliyâtı, II, 1170.
21-Risale-i Nur Külliyatı, I, 536. Risale-i Nur Külliyatı, I, 163-164 (Yirmi beşinci Söz); İşârâtu'l-İ'câz, II, 1169.
22-Risale-i Nur Külliyâtı, I, 580 (Lem'alar, Birinci Lem'a).

Dr. Selman KUZU *

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

"Minarelerin sesi, asırlardır milletimizin sesi olagelmiştir. Biz, o seslerin çağlayanlar gibi üzerimize döküldüğü bir dünyada doğup büyüdük. O altın seslerle güne başladık, onlarla gün boyu yaşadık, onlarla oturup kalktık ve hâlâ onlarla oturup kalkıyoruz. Aslında o sesler, günde beş defa bize, kim olduğumuzu ve nasıl bir konumda bulunduğumuzu hatırlatır; biz de onlarla derlenir-toparlanır ve varoluş gayemize, gerçek insanî ufka yöneliriz."

EZÂN-I MUHAMMEDÎ VE EZANA SAYGI

Ezan, lügatte "bilmek ve bir şeyi bildirmek, ilan etmek, duyurmak"[1] demektir. Tövbe sûresinde: "Haccın en büyük günü, Allah ve Resûlü'nden insanlara şunu ilan edin ki; Allah da, Resûlü de müşriklerden beridir…" ayetinde "ezan" kelimesi bu manâda kullanılmıştır.[2] Şer'î manâda ise ezan, farz namazlarının vaktini bildiren, nasla belirlenmiş belli lafızlardan müteşekkil bir semavî ilandır.[3]

Mana ve muhtevası yönüyle ezan, hem tevhid, hem İslâm hem de namaz için bir çağrıdır. Yani ezan vasıtasıyla insanlar bir taraftan namaza çağrılırken; diğer taraftan İslâm'ın temel ilkelerini oluşturan esaslar da duyurulur. Allah'ın varlığı-birliği, ondan başka ilah olmadığı, Hz. Muhammedin O'nun elçisi olduğu ve asıl kurtuluşun Allah'a kullukta; hususiyle en cami kulluk namazda aranması gerektiği açıklanır. Diğer bir tabirle ezanda çok öz ifadelerle İslâm'ın itikat ve amele ait temel esasları özetlenmiştir. Bu yönüyle ezan, İslâm'ın temelidir. Mehmet Akif de, bu noktadan hareketle; "Bu ezanlar ki şehadetleri, dinin temeli / Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli," demiştir.

Yer kürenin güneş karşısındaki konumu ve kendi çevresinde dönüşü ile namaz vakitlerinin oluştuğu göz önünde bulundurulursa, müslümanların yaşadığı her ülkede günde beş defa okunanan ezanların, kesintisiz devam ettiği, ilahî mesajın günün her anında bütün bir aleme yayıldığı görülür ve duyulur. Yahya Kemal, "Ezan-ı Muhammedî" şiirinde cihan-ı Muhammedî'nin ona dar geldiğini, yüz binlerce minâreden yükselen ezan seslerinin, gökyüzünü de nura gark ettiğini belirtir:

Emr-i bülendsin ey ezân-ı Muhammedî,
Kâfî değil sadâna cihân-ı Muhammedî.

Gök nûra gark olur nice yüzbin minareden,
Şehbal açınca rûh-i revân-ı Muhammedî

Sultan Selîm-i Evvel'i râmetmeyib ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî...

Ervâh cümleten görür Allâhü Ekber'i
Akseyleyince Arş'a lisân-ı Muhammedî.

Üsküp'te kabr-i mâdere olsun bu nev-gazel,
Bir tuhfe-i bedî'ü beyân-ı Muhammedî...

Bu ilahî sadâ "bir yandan kulaklarımıza çarpıp bizi semâvîliğe çağırdığı aynı anda, diğer yandan da göklerin derinliklerine doğru yankılanarak 'Sözlerin en temiz ve en güzel olanı O'na yükselir.' *(Fatır, 10)* fehvasınca semâ kapılarını aşar ve gider tâ ötelere, ötelerin de ötesine ulaşırlar. Bu seslerin büyüsüyle hemen herkes, olduğundan ve bulunduğundan daha farklı yeni bir duruşa geçer; yeni bir duyuş, yeni bir sezişle öteleri daha anlamlı bir temaşaya koyulur. Öyle ki, bu seslerin ulaştığı hemen her yer âdeta ruhânîlerin metâfı hâline gelir. Arz'a, ruhânîlerle beraber itminan ve sekîne iner, bu esnada habis ruhlarsa kuyruklarını kısar ve saklanacak yer ararlar. Arz u semâda bir velvele olur; kimileri ona koşar, kimileri de ondan kaçar. Yarasalar rahatsız olur, güvercinler ona dem tutmaya durur. Gönüller pür heyecan şahlanır, nefislerse yeisle yutkunur. Herhalde semâ sakinleri de yerdekilere gıpta etmeye dururlar."[4] İşte Yüce Resûl, şeytanların ezan okunurken gösterdikleri bu tepkiyi şöyle ifade etmektedir: "Namaz için ezan okunduğu zaman, sesli sesli yellenerek, şeytan ezanı duyamayacağı yere kadar uzaklaşır. Ezan bitince ise, tekrar geri gelir şeytan. Kamet getirmeye başlanınca yine kaçar. Kamet bitince tekrar geri dönüp, namazda kişi ile kalbinin arasına girip, vesvese atar. Şunu hatırla, bunu düşün vb. gibi aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesveseye vermeye başlar. Öyle ki buna kapılan kişi kaç rekat kıldığını bilmeyecek hale gelir."[5]

Bir şairimizin de dediği gibi:
Ezanlar! Kovun tüm şeytanları ülkemizden!
Silinsin yadı beynamazlığın töremizden!..

Ezanla ilgili bu genel girişten sonra, asıl ezanın başlangıcı ve ezanla ilgili bilmemiz gerekli olan diğer konulara geçebiliriz. Ezan nasıl başlamıştır? Ezana nasıl saygılı olunmalı ve ezan nasıl dinlenilmelidir? Ezan anında ve ezandan sonra neler yapılmalıdır?

Davet için usul arayışları

Namaz vaktinin girdiğini bildirmek üzere ezan okuma, usul olarak belirlenmeden önce, Müslümanlar, Mescid-i Nebevî'de bir araya toplanıp namaz vaktini beklerlerdi. Bazen de geldiklerinde namaz kılınmış olurdu. Bu bir şekle ve disipline bağlanmalıydı. Peygamberimiz bir gün, ashabını toplayarak Müslümanları namaza çağırmak için ne yapmak gerektiğini onlarla istişare etti. Bazıları şöyle dedi; "Namaz vakti gelince bir bayrak dikelim! Onu görenler birbirlerine haber versinler."[6] Fakat Allah Resûlü bunu beğenmedi. Bir başkası boru öttürülmesini veya çan çalınmasını teklif etti. Peygamber Efendimiz bu tekliflerin de hiç birini kabul etmedi. Ashab-ı Kirâm, bir ara çan çalmayı uygun gördüler. Hatta Hz. Ömer, çan için gerekli olan iki ağaç parçasını satın almayı da üzerine almıştı. Fakat bu yöntem de uygulanmadı. Bunun üzerine yüksekçe bir yerde ateş yakalım denilince; Kainatın Efendisi bu tavsiyeyi, uygulamanın Mecûsîlere ait olduğunu söyleyerek kabul etmedi. Zira İslâm toplumu, Mecûsîlere veya bir başka topluluğa ne iç yapısı ne de dışıyla hiçbir şekilde benzeyemezdi. "Bir kavme benzemeye çalışan onlardandır"[7] buyuran Allah Resûlü (s.a.s.)'in bu teklifleri kabul etmesi düşünülemezdi.

> **Ezan, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in şahsını da yücelttiği için, hikmet-i ilahi onun, başka bir müminin diliyle meşru olmasını dilemiştir. Böyle bir takdirden dolayı ne ilahî hikmeti, ne de O'nun mutlak iradesini asla sorgulayamayız. Allah, hak ve hakikati kullarına nasıl duyuracağını, nasıl öğreteceğini, en iyi bilendir.**

Arayışlar devam ediyordu. Herkes bir arayış ve bekleyiş içindeydi. Aradıklarını bulamıyorlardı. Fakat araştırmaya devam ediyorlardı.[8] Her arayışın güçlü bir fiilî duâ olduğunu biliyorlardı. Henüz bekledikleri de Resûlüllah'a bildirilmemişti. Davet için getirdikleri teklifler de, taklitten öteye gitmiyordu. Halbuki taklit, taklit edilen şeyi hatırlatır. Taklit edilen şeyin aslına ait ritüelleri, manâyı veya manâsızlıkları akla getirir. Kaldı ki "sapıklıkları üzere devam etmekte olan milletlere dinî nişaneler konusunda muhalefet etmek gerekir."[9] Bundan dolayı teklif edilen yöntemler kabul görmemişti. Aynı zamanda taklitle bir yere varılamazdı. Taklit, hakikate giden yol olamazdı. Dolayısıyla Müslümanları namaza çağırmak için öyle bir yol bulunmalıydı ki, güzelliği, etkileyiciliği ve evrenselliği ile insanlığı kuşatsın. İnanan çok şey anlar ve imanla dolarken, inanmayan hiç olmazsa bir şey anlasın. Gözleri, gönülleri hakka bağlasın. Allah'a kulluk haricinde, her şeyden zihinleri arındırsın. Kalpleri ibadete hazırlasın. İnsanı vicdanının derinlikleriyle yakalayıp mescide bağlasın. İnsan, dinlerken ağlasın..Ağlarken içi şuur bağlasın. Yüce divana kulluğa durduğunda, içinde, huşû ve huzur çağlasın. Yoksa insanlar, çan ve boru öttürme vs. gibi teklif edilen şekillerin herhangi birisiyle de namaza çağrılabilirdi.

İşte "İlahî hikmet, ezanın sadece bir duyuru aracı olarak kalmamasını; aksine dinî şeâirden biri olmasını, okunduğunda gaflet halinde olanlara dini hatırlatıcı bir özellik içermesini, bir topluluğun onu kabul etmesi halinde Allah'ın dinine boyun eğdikleri manâsına gelici bir mahiyet arz etmesini gerektirmiştir. Bu sebeplerden dolayı ezanın, Allah'ın zikri, kelime-i şehadet ve namaza çağrı ifadelerini içermesi vacip olmuştur. Böylece ezana, kendisiyle ne kastedildiği herkesçe anlaşılan bir muhteva kazandırılmıştır." [10]

Sonuçta bu arayış ve kavlî-fiilî duâlara, hızlı bir icabette bulunulmuştu. Bu bekleyiş ve arayışlar sırasında ezan, sadık bir rüya ile Abdullah b. Zeyd'e öğretilmişti.[11] Aynı zamanda İslâm alimleri, Maide sûresinin 58. ayetinin de, ezanın sırf rüya ile değil, Kur'ân'ın nassı ile de sabit olduğunu gösterdiğini belirtmişlerdir.[12] Bu ayette "O kafirleri de dost edinmeyiniz ki namaza çağırdığınız zaman o ezan veya namazı eğlence ve oyun yerine tutar, alay ederler." buyrulmaktadır. Bu ayet ezanın dayanağıdır. Ayrıca ezanla alay edip hafife almanın küfür olduğuna delalet eder.[13] Abdullah b. Zeyd'in gördüğü rüyayı Hz. Ömer (r.a) da görmüştü. Bu iki sahabenin ezanla ilgili rüyaları, onlara ilahî bir ihsan ve ikramdı. Bu bir tevafuktu. Allah Resûlü'nün: "Bu rüya haktır, inşaallah" demesi de bu ikramın bir teyididir. Burada insanın aklına "ezanın bu şekilde teşriinin hikmeti nedir?" diye bir soru gelebilir. Buna şu şekilde cevap verebiliriz. Bizim bildiğimiz bilmediğimiz pek çok hikmet vardır. Bir hikmeti de şu olabilir: Ezan, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in şahsını da yücelttiği için, hikmet-i ilahi onun, başka bir müminin diliyle meşru olmasını dilemiştir. Böyle bir takdirden dolayı ne ilahî hikmeti, ne de O'nun mutlak iradesini asla sorgulayamayız. Allah, hak ve hakikati kullarına nasıl duyuracağını, nasıl öğreteceğini, en iyi bilendir. "...Şüphesiz ki Allah ne dilerse yapar." *(Hac, 18)*

Medîne'de ilk ezan

İşte bu arayışlar devam ederken, sahabeler bir süre namaz vakitleri yaklaştığında, sokaklarda, "es-salâh, es-salâh" (namaza, namaza) diye birbirlerine çağrıda bulunmuşlardı. Fakat bu yeterli bir uygulama değildi. Dolayısıyla namaz vaktinin girdiğini haber vermek için, kalıcı bir işarete, bir beyana, etkili bir duyuru şekline ihtiyaç olduğu aşikardı. Çan çalınması, boru öttürülmesi, ateş yakılması veya bayrak dikilmesi şeklindeki teklifler de, yukarıda belirttiğimiz gibi hoş karşılanmamıştı.

Bu sırada Ensar'dan Abdullah b. Zeyd, bir sabah Allah Resûlüne gelerek bir rüya anlattı: "Ya Resûlâllah! Bu gece uyurken, üzerinde iki parçadan yemyeşil elbiseler giyinmiş, elinde çan taşıyan bir adam yanıma uğradı. Beni gezdirdi, dolaştırdı. Ona 'Ey Allah'ın kulu! Bu çanı satar mısın? dedim.'

- Ne yapacaksın? dedi.
- Namaza davet edeceğiz" dedim.
- Sana daha hayırlı olan bir şey bildireyim mi? dedi.
- Olur göster! Nedir o? deyince, bana şu kelimeleri öğretti.

Allahu Ekber. Allahu Ekber.
Allahu Ekber. Allahu Ekber

Eşhedu ellâ ilâhe illâllah.
Eşhedu ellâ ilâhe illâllah.
Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah.
Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah.
Hayye ale’s-Salâh.
Hayye ale’s-Salâh.
Hayye ale’l Felah.
Hayye ale’l Felah.
Allahu Ekber. Allahu Ekber.
Lâilâhe illâllah.”

Bunları bana söyledikten sonra, az geriye durup, namaza kalkacağın sırada şunları okursun dedi.

“Allahu Ekber. Allahu Ekber.
Allahu Ekber. Allahu Ekber.
Eşhedu ellâ ilâhe illâllah
Eşhedu ellâ ilâhe illâllah
Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah
Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah
Hayye ale’s-Salâh
Hayye ale’s-Salâh
Hayya ale’l-Felah
Hayya ale’l-Felah
Kadkâmeti’s-Salâh
Kadkâmeti’s-Salâh
Allahu Ekber. Allahu Ekber.
Lâilâhe illâllah.”

Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.); “İnşallah bu hak rüyadır. Bilal ile birlikte kalk da gördüğünü ona öğret. Ezanı okusun. Zira onun sesi, seninkinden daha gürdür.” buyurdu. Bilal ile kalktık. Ben ona öğretmeye o da okumaya başladı. Bu sesi evinden işiten Hz. Ömer, hemen çıkıp geldi ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü! Seni hak ile gönderen, Allah’a yemin olsun ki, O’nun gördüğü rüyanın aynısını ben de gördüm. Bu sözü işiten peygamberimiz, Allah’a hamd ederek; ‘şimdi bu, daha sağlam oldu’ dedi.”[14] Böylece ezan, namaza davette usul olarak teşrî kılındı.

Ezan-ı Muhammedî, o günden bugüne, bu kudsî lafızlarla okundu. Allah Resûlü’nden sonra da herhangi bir dönemde ezana herhangi bir müdahalede bulunulup değiştirilmedi ve değiştirilemeyecektir. Çünkü ezan, Mescid-i Nebevî’nin inşası biter bitmez hicrî 1. yılda lafızlarıyla peygamberimize bildirilmiş, ashabından Abdullah b. Zeyd ve Hz. Ömer gibi önemli kişilerin sadık rüyalarıyla da teyid ve tasdik edilmiştir. Allah Resûlü, “Artık bu daha sağlam oldu” dedikten sonra, lafızlarıyla günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan sapasağlam gelen, davetlerin en güzeli ve en mükemmeli ezan-ı Muhammedî’yi kimin haddine ki, değiştirmeye yetkisi olsun.

İşte Bediuzzaman, ezanın şeâirden ve taabbüdî bir emir olduğunu ve yerine başka bir şey konulamayacağını; yerine ne konulursa konulsun asla aynı hikmet ve maslahatların gerçekleşmeyeceğini şu küllî prensiblerle veciz bir şekilde belirtmektedir:

“Şeâirin taabbudî kısmı, hikmet ve maslahat onu değiştiremez. İbadet olma yönü öndedir ona ilişilmez. Yüz bin maslahat gelse onu değiştiremez. Öyle de, ‘şeâirin faydası yalnız bilinen maslahatlardır’ denilmez. Böyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar, çok hikmetlerinden bir faydası olabilir. Mesela, birisi dese, ‘ezanın hikmeti, müslümanları namaza çağırmaktır. Şu halde bir tüfek atmak kâfidir.’ Halbuki, o dîvâne bilmez ki, binler maslahat-ı ezâniye içinde o sadece bir maslahattır. Tüfek sesi o maslahatı verse, acaba nev-i beşer namına, yahut o şehir ahalisi namına, kainatın ve beşeriyetin yaratılışının en büyük neticesi olan tevhidi ilan ve alemlerin Rabbine karşı, kulluğu izhar vasıtası olan ezanın yerini nasıl tutacak?”[15] Yine Bediüzzaman, ezanın lafızlarının değiştirilemeyeceğini şöyle açıklamaktadır: “Kur’ân’ın, Nebevî duâ ve tesbihlerin lafızları câmid bir giysi değil; cesedin canlı cildi gibidir, belki zamanla cilt olmuştur. Elbise değiştirilir; fakat cilt değişse, vücuda zarardır. Belki namazda ve ezandaki gibi mübarek lafızlar, manâ-yı örfîlerine alem ve nam olmuşlar. Alem ve isim ise, değiştirilmez.” Dolayısıyla “Zarûriyât-ı dîniye mahfazaları olan İlahî kudsî lafızların yerine hiçbir şey ikâme edilemez ve yerlerini tutamaz ve vazifelerini göremez.”[16]

Müezzin ve davetine icabet

Müezzin; ezelden bu güne kadar değişmemiş ve ebede kadar değişmeyecek olan, kainattaki en büyük hakikatların mümini, şahidi ve dellalıdır. Yapılan iş büyük, manâ büyük. Davanın büyüklüğü ve yüceliği, temsilcilerini de büyütüyor. Yüce Resûl (s.a.s.)’ün dilinde müezzinler, hak ve hakikata tercüman olanlar, onu bütün bir kainata en güzel şekilde ilan edenler, kıyamet günü, insanların en uzun boylusu olarak haşr edilecektir. Onlar, bir manâda bugün de yarın da, boylarına ulaşılamıyacak kadar yüce ve üstün şahsiyetler.. Hakka iman etmeyen, iman edip, onu söz ve davranışlarıyla ilan, yani temsil etmeyenler, büyüklükte onların topuğuna ulaşamazlar.

Dolayısıyla büyüklüğün sırrı ezanda.. Ezanın manâsıyla mayalanmada.. Ezandaki hakikatlerle ruh ve manâ

kazanmada. Şayet ferde, aileye ve topluma ezan mayası çalınamamışsa; o millet büyüklük nedir asla bilemez. Bir ömür boyu küçüklükte, büyüklük arayışları içinde kaybolur gider. Küçüklüğü büyüklük zannederek, faniyi baki tevehhüm ederek mahvolur biter.

Ebu Hüreyre (r.a) anlatıyor: Resûllullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Müezzine, sesinin gittiği yer boyunca mağfiret edilir. Yaş ve kuru herşey onun lehinde şehadet eder. Namaza katılan kimseye yirmibeş kat namaz sevabı yazılır. Ve iki namaz arası günahları affedilir."[17] Sesinin gittiği yere kadar müezzinin affedilmesi; Allah'ın mağrifetinin genişleğini ve çokluğunu ifade eder. Veya müezzinin sesini işitip de namaza iştirak eden herkesin bağışlanacağını müjdeler. Bu hadis-i şerifde hem müezzinliğe hem de ezanın ve içindeki hakikatlerin mümkün olduğu kadar geniş topluluklara duyurulmasına teşvik vardır. Ezanın ifade ettiği hakikatlerin güneşin doğupbattığı her yere ulaştırılmasına ve o yüce hakikatlerin hakkıyla temsiline işaret vardır.

İşte ezan burada önümüze yeni bir kapı açıyor. Hem müezzine, hem dinleyene.. Günahları af kapısı.. Cemaatle namaza icabet eyleyene, saflar arasında şevkle ibadet edene, yirmi beş kat sevap kapısı. Acaba ezanın, açılmasına vesile olduğu bu kapıdan daha güzel bir kapı, ezanın bizi davet ettiği bu yapıdan daha sağlam bir yapı var mı?

Evet müezzini, sesinin ulaştığı herşey duyar. Tekbirlerine icabet eder ve uyar. Müezzinin ne dediğini anlar, onu tanır ve tehlillerle canlanır. Doğruluğuna kendi diliyle gürül gürül şehadet eder. Tek doğruya ve en büyük hakikate davet eden, bu davetçiyi, takdir eder . Onun faziletini kabul eder. Tanıyıp faziletini kabul ettiği gibi; okunan ezanı tekrar edip, o yüce davete icabet edeni de tanır ve tebcil eder. Zira müezzin yüce olduğu kadar, ezanı huşû ve huzur içinde dinleyen ve tekrar eden; dinleyip namaza iştirak edenler de yücedir. Amr b. el-As (r.a) anlatıyor: "Bir adam Allah Resûlüne gelerek Yâ Resûlâllah! Müezzinler sevapça bizden üstünler. Onlara yetişmemiz mümkün mü? diye sordu. Yüce Nebi cevaben; 'onların dediklerini sende tekrar et. Bitirip sona erince de dilediğini iste. Sana da aynı sevap verilecektir.' dedi."[18] İşte külfeti az, sevabı çok, güzel bir ibadet. İşte çok kolay elde edilebilecek geniş bir af ve mağrifet.

Ezana saygı

Ezan şeâirdendir. Yani İslâm'ın nişanıdır. Beldelerin şehadetidir. Kur'ân ve Kâbe gibi, Namaz ve hac gibi.. Şeâire ise sahip çıkmak ve saygı göstermek Kur'ân'ın bize bir emridir: "…Kim Allah'ın şearini tazim ederse, şüphe yok ki bu kalplerin takvasındandır." *(Hac, 32)* Dolayısıyla Allah'ın şeâirine saygı göstermek, Müminin kalbinde takva olduğunu gösterir. Kaldı ki ezan kelimesinin lügat manâlarından biri de "işitilen bir şeye kulak verip dinlemek,"[19] yani dikkatli dinlemek demektir. Kelimenin lügat anlamı da bizi şeâire karşı saygı ve dikkate davet etmektedir.

Peki ezan nasıl dinlenir? Ezana saygı nasıl gösterilir? Bunu da dinimiz adına her şeyi kendisinden öğrendiğimiz, Rehber-i Ekmel Yüce Peygamberimizden öğreniyoruz. Zira Hakk ve hakikate ondan daha derin bir saygı duyan yoktur. O, bu manâda da bir Rehber-i Ekberdir. İşte Efendimiz buyuruyor ki: "Ezanı işittiğiniz zaman siz de müezzinin dediğini deyin."[20] Resûlü Ekremin bu konudaki uygulamasını, Ümmü Habîbe validemiz şu şekilde anlatmaktadır: "Peygamber (s.a.s.), benim yanımda bulunduğu zaman, müezzinin ezan okuduğunu duydum. Müezzin sustuğu anda, onun söylediğini tekrar ederdi."[21]

Hz. Ömer'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte de bunun karşılığında cennet vaad edilmektedir:

"Resûlüllah (s.a.s.) buyurdular ki: Müezzin, 'Allahu ekber Allahu ekber' deyince sizden kim samimiyetle, 'Allahu ekber, Allahu ekber' derse, sonra müezzin: 'Eşhedu en lâ ilâhe illâllah' deyince, 'Eşhedu en lâ ilâhe illâllah' derse; sonra müezzin: 'Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah' deyince, 'Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah' derse; sonra müezzin: 'Hayye ale's-salâh' deyince 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh' derse; sonra müezzin: 'Hayye ale'l-felâh' deyince, 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh' derse; sonra müezzin: 'Allahu ekber Allahu ekber' deyince, 'Allahu ekber Allahu ekber' derse; sonra müezzin: 'Lailâhe illâllah' deyince 'Lâilahe illâllah' derse cennete girer."[22]

Evet; bu ulvî hakikat, bu yüce sesler ve tekbirler karşısında Fahr-i Kâinat, adeta hazır ola geçmemizi istemiştir. Bu yönüyle ezan, adeta bir dikkat komutu gibidir. Ezanın ilk kelimesi olan "Allah…" lafzı duyulur duyulmaz, herkes kendini toparlayacaktır. Uygunsuz tutum, durum ve davranışlardan uzak duracaktır. Huzur ve huşu içinde sadece ezanı dinleyecektir. Konuşan Hak ve hakikattir, Hakk'a kulak verilecektir. Her şey susacak, ezan konuşacak, ezanla konuşulacaktır. Ezanlaşılacaktır.. Ezandan irfan ve iz'an alınacaktır. Bu manâda ezan bize, malâyâniyattan uzaklaşma uyarısı, bir temkin ve bir zikr-i daimî dersidir.

İşte Peygamberimiz (s.a.s.), ezanı duyar duymaz, kulak vermiş, gönlünü vermiş, duyduklarını tekrarla duâya durmuştur. Davete icabet ederek kulluğunu eda etmiştir. Sadece dilde kalmamış, dudaklarından eksik olmayan duâlarını, davet edilen yere icabetle de pekiştirmiştir. Gerçek manâda ezana saygı ve davete icabet de ancak budur.

Evet; ezan okunurken, kainatta en büyük hakikat konuşurken, herkes susmalı, her şey durmalı, herkes ve her şey tekbir ve şehadetlerle dolmalıdır. Bütün hamdler senalar sadece O'nadır, Tek "Bir"le beraber olmalıdır. Kur'ân okuyan bile okumasını kesip ezanı dinlemelidir. Selam veren selamı vermemeli, namaza durmak isteyen dahi, namaza kalkmamalıdır. Zira ezan, selamdır. Ezan duâdır. Ezan duâ ânıdır. Mü'min buna katılmalıdır. Ezan dikkattir, dikkat ânıdır. Herkes dikkatle onu takip etmelidir. Zira ezan, duâlara mutlaka cevap verildiği ganimet zamanıdır. Af için fırsat ânıdır. Mümin dikkat eder, takib ederse, sükût murakabesine dalar, gönlünün diliyle yalvarırsa kazanır.

İşte bu dikkat ve diriliş ânını kaçırmış olan çok şey kaçırmış olabilir. Resûlüllah (s.a.s.) buyuruyor ki: "Şu beş şey için semanın kapıları açılır; Kur'ân okunduğu an, düşmanla karşılaşıldığı an, yağmur yağdığı an, mazlum duâ ettiği an ve ezan okunduğu an."[23]

Kamet getirildiği zaman dilimi de böyle bir lutuf ânıdır. "Ezan okunduğu an, semanın kapıları açılır ve duâlara icabet edilir. Kamet getirildiği anda ise hiçbir duâ reddolunmaz."[24]

Namaz için kamet getirildiği ânın değeri bir başka hadisde şöyle ifade edilmektedir: "Şu dört yerde semanın kapıları açılır ve duâlara icabet edilir. Allah yolunda düşmanla karşılaşıldığında, yağmur yağdığı zamanda, namaz için kamet getirildiğinde ve Kâbe görüldüğünde."[25]

Yine bir başka hadisde Allah Resûlü (s.a.s.), ezanla kamet arasındaki vaktin değerine de dikkatlerimizi çekmektedir: "Dikkatli olun! Ezanla kamet arasında yapılan duâ red olunmaz. Onun için o vakitlerde duâ edin."[26] Hadisin başka bir rivayetinde şu ilave de vardır: "Bunun üzerine sahabe-i kiram; 'Ya Resûlallah! O an duâlarımızda Allah'tan ne isteyelim?" diye sordular. Resûlüllah (s.a.s.): "Dünya ve ahirette af ve afiyet isteyin"[27] buyurdular. Bunun hikmeti ise "ilahî rahmetin inmesi ve her tarafı kaplaması; duâ edenin de tam bir teslimiyet arz ederek ilahî rahmeti hak edecek bir konumda durmasıdır."[28] Bunun için ezan ve kamet esnasında asla konuşulmaz. Selam verilmez. Aksırana "yerhamukellah" bile denilmez. Hatta bu duâyı o anda içinden bile söyleyemez. Bazı kaynaklarda öksürmenin de konuşmak olarak kabul edildiği belirtilmektedir.[29]

Evet; ezan okunurken, kainatta en büyük hakikat konuşurken, herkes susmalı, her şey durmalı, herkes ve her şey tekbir ve şehadetlerle dolmalıdır. Bütün hamdler senalar sadece O'nadır, Tek "Bir"le beraber olmalıdır. Kur'ân okuyan bile okumasını kesip ezanı dinlemelidir. Selam veren selamı vermemeli, namaza durmak isteyen dahi, namaza kalkmamalıdır.

Ezan okunurken müezzine icabette, tekbirler ve kelime-i şehadetler yukarıda hadis-i şerifte de geçtiği üzere aynen tekrar edilir.[30] "Hayye ale's Salâh" ve "Hayye ale'l Felâh" cümlesinde "lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" denilir. Yani; Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur. Yoksa müezzinin bu emirlerini aynen bizim de tekrar etmemizin bir anlamı olmayacağı gibi bu doğru da olmazdı. Çünkü bir emri aynıyla tekrar etmek eğlence ve alay sayılır. Onun için müezzinin "Namaza koşun, kurtuluşa koşun, yönelin" emirleri karşısında bize, bu tesbihi söyleme tavsiye edilmiştir. Burada söylenen bu cümlenin manâsını ezandaki bu emirle şöyle irtibatlandırabiliriz: "Allah'a isyandan ancak Allah'ın kuvveti ile, onun muhafazası ile korunulur. Allah'a hakkıyla itaate de yine Allah'ın yardımı ve kuvveti ile ancak muvaffak olunur."[31] Çünkü "Bu büyük ibadetle en büyük murada ermek en üstün hayır ve en büyük bahtiyarlıktır. Fakat bizden engelleri kaldırıp itaat ve ibadetlere kuvvet verecek olan şanı yüce Rabbimizdir. Binaenaleyh bu konuda da kendisinden yardım dileriz."[32]

Farza başlamadan önce getirilen kametde, böyledir. Ezanı dinleyip namaza koşanlar, kamete de eşlik etmelidir. O mübarek kelimeleri dinlemek ve ifade ettiği derin manâları üzerinde tefekkür etmek farza hazırlık ve konsantre adına, çok önemlidir. F. Gülen, 'Namaz' adlı bir makalesinde ezan ve kametlerin insanı ibadete nasıl hazırladığını şöyle açıklamaktadır: "Mescide doğru yürüyüş, yol mülâhazası, abdestle gerçekleştirilen ilk gerilim ve akordasyon hep birer kıvama erme cehdi sayılabilirler. Ezan, âdeta harem dairesine alınma daveti, ruhumuzun

Evet, Allah'ın huzuruna girerken müminlerin iç hazırlığı çok önemlidir. Ve getirilen kamet artık son hazırlıktır. Onun için müezzin, "Kadkâmeti's-Salâh" yani "namaz başlıyor" müjdesini verirken; "ekâmehallâhu ve edâmehâ" denir. Yani "Allah hepimizi, namazlarımızı huşu içinde dosdoğru kılmaya ve onu bu şekilde devam ettirmeye muvaffak kılsın" demektir.

derinliklerinde bizi konsantrasyona hazırlayan ledünnî bir ses ve duygularımız üzerine inip-kalkan bir mızrap gibidir. Her gün tekerrür ettiğinden kulaklarımız ona alışmış olsa da, düz mantığımız ona karşı bir kanıksama hissetse de, ezan, her zaman ötelerle aramızdaki tepelerin arkasından tıpkı bir ay gibi birdenbire zuhur eder.. yıldırımlar gibi gürler ve bir anda arzî olan nazarlarımızı semâya çevirir.. ve derken her yanda şadırvanlar gibi ince ince çağlayan, şelâleler gibi ihtişamla coşan yepyeni ilâhî bir fasıl başlar.. ve başlar-başlamaz da ruhlarımıza dünyanın en enfes, en çarpıcı ve en diriltici mûsıkîsini boşaltır." Bu itibarla, "Her zaman kendini yenileyip kalbî ve rûhî hayatı itibâriyle taze kalabilen canlı vicdanlar, her ezan vaktinde, onun ilk gökten indiği dönemin halâvet ve tarâvetini duyar ve minarelerden yükselen sesin içinde peygamberlerin çağrılarını dinlerler.. gönlünde meleklerin tekbir, tehlil, şehadet korosuna erer.. ve âdeta Cibrîl'in dirilten nefeslerini, İsrâfil'in hayat veren soluklarını duyar gibi olurlar. Ezanla, namaz dışı gerilim ve doyum tamamlanınca, henüz farzla gerçek kurbet enginliklerine açılmadan evvel, ılgıt ılgıt ilâhî rahmet esintilerinin ruhları kuşatma faslı sayılan ilk nafile namaz ve kametle, o dakikaya kadar adım adım derinleştirilen konsantrasyon bir kere daha kontrol edilir; nihâî huzura ait teveccüh ve temkin bir kere daha gözden geçirilir ve mi'raca yürünüyor gibi namaza yürünür. O âna kadar gönlümüze çarpan, insanî yanlarımızı alarma geçiren ve bizi ebedî mihrabımıza yönlendiren ses, söz ve davranışlar, vicdan tellerinde gönlümüze ait hakiki nağmeleri bulabilmek için bir akort ameliyesi gibidir."[33]

Evet, Allah'ın huzuruna girerken müminlerin iç hazırlığı çok önemlidir. Ve getirilen kamet artık son hazırlıktır. Onun için müezzin, "Kadkâmeti's-Salâh" yani "namaz başlıyor" müjdesini verirken; "ekâmehallâhu ve edâmehâ" denir. Yani "Allah hepimizi, namazlarımızı huşu içinde dosdoğru kılmaya ve onu bu şekilde devam ettirmeye muvaffak kılsın" demektir.

"Ebu Ümâme (r.a) veya Ashabdan bir başkası tarafından rivayet edildiğine göre: "Hz. Bilâl (r.a) kamet getirirken, 'Kad kâmeti's-salât' deyince, Resûlüllah (s.a.s.); 'Allah, onu (namazı) ikâme etsin (hakkıyla edaya muvaffak kılsın) ve dâim kılsın!"[34] buyurmuştur. Sabah namazının ezanında, "es-salâhü hayrun mine'n-nevm" yani "namaz uykudan hayırlıdır." kısmında ise "Sadakte ve bererte" yani "doğru söyledin ve iyi söyledin" denilir.

Ezandan sonra duâ

Ezân-ı Muhammedî okunurken, müezzinin dedikleri aynen tekrarlanmalıdır. Tabi ki bu tekrar kuru bir tekrar olmamalı. Kalpteki derin imandan kaynaklanan, daima şuurdan beslenen, bir iman tazeleme ameliyesi şeklinde olmalıdır. Allah Resûlü (s.a.s.) emir buyurdukları gibi: "İmanınızı 'Lâilâhe illâllah' ile, yani 'Allah tan başka ilah yoktur' kelime-i tevhidiyle yenileyin."[35] İnsan her an yenilenmeye muhtaç. İnsan nisyanla ma'lul, her an hatırlamaya muhtaç. O'nun yüce adını, sözüne sertaç etmeye muhtaç. Zikrini kalbine mi'rac etmeye muhtaç. Kitabını kendine minhaç etmeye muhtaç. O'nu anmaya her an aç. Bu açlığı duyabilmek, biz kullara mi'rac.

İşte ezan lafızlarının tekrarı, böyle rûhânî bir coşku ve neşve içinde yapılmalıdır. Bu, ezana ve ezandaki hakikate, hem sevgi, hem de saygının gerçek bir ifadesidir. Ezan cümlelerinin neşveyle tekrarı, imanımıza iman katmak, içimizdeki imanî hakikatlerin gelişmesine güzel bir zemin hazırlamaktır. Ezandan sonra ise okunması sünnet olan duâ şöyledir: "Allah'tan başka ilah olmadığına, ortağı bulunmadığına ve Muhammedin (s.a.s.) onun kulu ve Resûlü olduğuna şehadet ederim. Allah'tan Rab, Muhammed (s.a.s.) den Resûl, İslâm'dan din olarak razı oldum.[36] Ey bu eksiksiz tam davetin ve kılınan namazın sahibi Allah'ım! Muhammed'e, Vesîle'yi ve fazîleti ver. O'nu, vaad ettiğin makâm-ı Mahmûd'u ver."

Kim ezandan sonra böyle duâ ederse, ona Kıyâmet günü mutlaka şefaatim helal olur."

Bu duânın önemiyle ilgili Abdullah b. Amr ibnu'l-As, Resûlullah (s.a.s.)'dan şu hadisi rivayet etmektedir: "Müezzini işittiğiniz vakit siz de onun dediğini deyin. Sonra bana duâ edin. Çünkü her kim bana bir defa salavat getirirse (duâ ederse) Allah ona on defa

rahmet eder. Sonra Allah'tan benim için vesîleyi isteyin. Zira vesîle cennette bir makamdır. Ona, Allah'ın kullarından bir tanesi layıktır. Umarım ki o bir kişi de ben olayım. Şimdi kim benim için vesileyi isterse ona şefaatim vacib olur."[38]

Evet bu nurlu beyan, bizleri, gök kapılarının rahmetle açıldığı bir anda duâya teşvik etmektedir. Rahmet yağmurları altında yıkanmaya davet etmektedir. Bir semavî sofra kurulmuştur, o sofradan istifadeye buyur etmektedir. Evet "Nebiyy-i Zîşân'ın Makâm-ı Mahmûd'u, İlahî bir maide ve Rabbanî bir sofra hükmündedir. Dağıtılan lütuflar, feyizler, nimetler o sofradan akıyor. Resûl-i Zîşan'a (s.a.s.) okunan salavât-ı şerîfe, o sofraya edilen davete icabettir. Ve keza salavât-ı şerîfeyi getiren adam Zât-ı Peygamberîyi bir sıfatla tavsif ettiği zaman, o sıfatın nereye taalluk ettiğini düşünsün ki, tekrar be tekrar salavat getirmeye teşvikçisi olsun." [39]

Hergün, günde bir kaç kez gelip-geçen dakikalar ve yakalayamadığımız bu saniyeler, bizim olmayan saatlerdir. Zira fırsatı değerlendiremediğimiz anlar veya değerlendirmediğimiz fırsatlar, asla bizim olamaz. Evet, bize, hakikat adına bir şeyler kazandırmayan zamanlar bizim değildir. İçinde ruh ve gönül olarak yıkanıp her türlü kötülüklerden arınamadığımız bu kıymetli saatler, nasıl ve neleri ile bize ait olabilir ki? Zatı itibarıyle kıymetli olsalar bile bize bir şey kazandırabilirler mi?

* Araştırmacı - Yazar
skuzu@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1- Feyrûzabadî, Kamus, II, s. 1545; İbn Faris el-Mekayîs fi'l-Luğa, s. 65

2- Ezan kelimesi Kur'ân'da dört vecihte gelmektedir. Birisi yukarıda belirttiğimiz gibidir. Diğer ayetler için bkz.:Yusuf, 70; Araf, 70; Hac, 27.

3- Cürcanî, Ta'rifat, s. 16

4- Bkz. F. Gülen, Örnekleri Kendinden Bir Hareket, s. 205-207, Nil yay., İstanbul 2003

5- Buhârî, Ezân 4, Amel fi's-Salât 18, Sehv 6, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Salât 19, Mesâ cid 83; Ebu Dâvud, Salât 31; Muvatta, Nidâ 6; Nesâi, Ezân 30.

6- Ebu Davud, Salâh, 27

7- Münavî, Feyzu'l-Kadîr, VI, s. 104

8- Bu konudaki rivayetler için bkz., Buharî, Ezan, 1; Müslim, Salâh,1; Tirmizî, Salât, 139; İbn Mace, Ezan, 1; Nesaî, Bed'u'l-Ezan, 1; Ebu Davud, Salâh, 27

9- Şah Veliyyullah Dihlevî, Hüccetullahi'l-Baliğa, (İslâm Düşünce Rehberi, Trc., M. Erdoğan) I, s. 538.

10- Şah Veliyyullah Dihlevî, I, s. 538

11- Abdullah b. Zeyd'in, bu rüyayı görmeden sekiz gün öncesinde, Cebrail (a.s)'ın ezanı Resûlüllah'a getirdiği veya ezanın Miraç sırasında peygamberimize vahyedildiği de ifade edilmiştir. Bu rivayetler zayıftır. Sahih rivayetlere göre ezan Ashab-ı kiramdan Abdullah b. Zeyd ve Hz. Ömer'in rüyaları ve Allah Resûlünün onları tasdikiyle sabit olmuştur. (Bkz. İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi, VII, s. 495) Şayet burada bir vahiy söz konusu ise "vahyin inişi bu zamanâ rastlamış olabilir. Dolayısıyla o zaman ezan sadece bu sadık rüya ile değil vahiyle de sabit olmuş olur." (Bkz. Vehbe Zuhaylî, I, s. 534)

12- Bkz. Fahreddin er-Razî, (Maide, 58'de)

13- Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali, (Maide, 58'de)

14- Ebu Dâvud, Salât 28; Tirmizî, Salât 139

15- Said Nursî, Mektûbat, (29.Mektup. 9.Nükte) s. 537-538.

16- Daha geniş izah için bkz. Mektûbat, (26. Mektup, 8. Mesele) s. 508.

17- Ebu Dâvud, Salât 31; Nesâî, Ezân 14; İbn Mâce, Ezân 5.

18- Ebu Davut, Salâh 36.

19- Feyrûzabadî, Besair, II, s. 149

20- Buhârî, Ezân 7; Müslim, Salât 10; Tirmizî, Salât 154; İbn Mâce, Ezân 4.

21- Es-Saatî, el-Fethu'r-Rabbanî li tertîbi Müsned-il-İmam Ahmed, III, s. 29, Daru İhyai't-Türas, Beyrut

22- Müslim, Salât 12; Ebu Dâvud, Salât 36.

23- O an duâ kabul edilir, fakat duânın kabul şartlarına mutlaka riayet edilmelidir. Bu konu hakkında ve benzer rivayetler için bkz. M. Muhammed Hattab es-Subkî, el-Menhelu'l-azbu'l-mevrûd Şerhu Sünen-i Ebi Davud, IV, s. 187, Daru İhyai't-Türas, Beyrut

24- Kenzu'l-Ummal, II, s. 108; Bu hadisin ilk kısmı Müsned'de, Cabir b. Abdullah'tan, ikinci kısmı ise Enes b. Malik'ten ayrı ayrı rivayet edilmektedir. Bkz. es-Saatî, el-Fet hu'r-rabbanî, III, s. 12-13

25- Kenzu'l-Ummal, II, s. 110

26- Kenzu'l-Ummal, II, s. 108

27- Kenz'l-Ummal, II, s. 108; Bu hadis, sadece "Ezan ve kamet arasında yapılan duâ ret olunmaz" kısmıyla Tirmîzî ve Ebu Davud'un Sünenlerinde de rivayet edilmektedir. Tirmîzî, Salâh, 158; Ebu Davud, Salâh, 9; es-Saatî, el-Fethu'r-Rabbanî, III, s. 12;Tirmîzî, hadisi hasen sahih olarak değerlendirmektedir.

28- Şah Veliyyullah Dihlevî, I,s. 540

29- İbn Abidin, Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dü'rri'l-Muhtar (Trc. Ahmet Davudoğlu) II, s, 77, Şamil Yay. İstanbul 1982

30- İlk "Eşhedü enne Muhammeden Resülullah" cümlesinde "salle'llahu aleyke Ya Resûlellah" yani "Allah sana af ve merhamet eylesin ey Allah'ın Resûlü" ; ikincisinde ise "Karret aynî bike ya Resûlellah" yani "Seninle mesut oldum, yüzüm gözüm aydınlığa erdi ey Allah'ın Resûlü" demek müstehaptır. Bunu söyleyen kimse sonra her iki baş parmağının tırnaklarını gözleri üzerine koyarak, "Allahumme metti'nî bi's-sem'i ve'l-besar" yani "Allah'ım! İşitmekle ve görmekle nimetlendir, faydalandır." derse Efendimiz (s.a.s.), cennete doğru o kimsenin delili olur. Kitabu'l-Firdevs' de ise "her iki baş parmağının" ifadesinden önce, " Kim ezanda, Eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah cümlesini işitince 'Allahumme metti'nî bi's-sem'i ve'l-besar' derse, onun önderi ve cennet saflarına koyanı ben olurum" denilmektedir. Bkz. İbn Abidin, a.g.e., 1/398

31- Vehbe Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, I, s. 553;Yaklaşık manâlar için bkz. Muhammed Hattab es-Subkî, IV, s. 202

32- Hüseyin Cisrî Efendi, Risale-i Hamidiyye, s. 107

33- F. Gülen, Yeşeren Düşünceler, s. 75-76

34- Ebu Dâvud, Salât 39

35- Münavî, Feyzu'l-Kadîr, III, s. 345

36- Duanın bu kısmı Sa'd İbn Ebî Vakkâs (r.a)'ın rivayet ettiği hadisde şöyle geçmektedir: "Resûlüllah (aleyhi's-salâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzini işittiği zaman, kim: 'Ben şehadet ederim ki, bir olan Allah'tan başka ilah yoktur, O'na şerik de yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Resülüdür. Rabb olarak Allah'tan Resül olarak Muhammed'den -bir rivayette "nebî"- peygamber olarak Muhammed'den din olan İslàm'dan razıyım' derse günahı affedilir." (Müslim, Salât 13; Ebu Dâvud, Salât 36; Tirmizî, Salât 156 ; İbnu Mâce, Ezân 4; Nesâî, Ezân 38)

37- Buhârî, Ezân 8; Ebu Dâvud, Salât 28; Tirmizî, Salât 157; Nesâi, Ezân 38; İbnu Mâce, Ezân 4

38- Müslim, Salât 11; Ebu Dâvud, Salât 36; Nesâî, Ezan 33; Tirmizî, Salât 154; İbnu Mâce, Ezân 4. Hadisin ilk cümlesi Buhârî'de de rivayet edilmiştir. Buharî, Ezân 7

39- Said Nursî, Mesnevi, s. 1313

Geldim Kapına

Fikr-i beşer isyân u nisyanla buhrâna girer,
Velâkin "kalb-i selim"le hepten sürûra erer.
İdrâk edemeyenler amma bu sırr-ı hafîyi,
Ser-âpâ cürufla defter-i a'mâlini dürer.

Doludur tarih-i edyân kıssa-i Nebî ile,
Gider ümmet "dârü's-selâm"a garrâ-şehrâh ile.
Ererler ta'rifi muhal bir zevke o diyarda,
Müjdelidirler dünden Şefâ'at-i Nebî ile.

Tasdik ile tebşîri enbiyâ-yı kadîmin ki;
"Emin" olan "Yetîm-i Dürr-i Yektâ"dır O Nebî.
Keza "Çehar-i Yâr-i Güzin"dir O'na Hakk ahlaf,
Ki el-hakk "Ashâbî ke'n-nücûm..." dedi dil-i Nebî.

Sanma ki, kari'yâ maksadım i'lâm ile irşâd,
Sarmışken cihet-i sittemi daire-i ifsad.
Ola ki vird-i zeban-ı evsâf-ı ebrâr ile,
Eder halini mücrim, affolur diye i'râd.

Ş. CENGİZ

Yard. Doç. Abdülmecit MUTAF*

Ekim / Kasım / Aralık - 2005 / 70

Atalarımız örnek birer karakter insanı idiler. Onlar, yürekten inandıkları Allah'a gönül vermiş birer ruh insanı, bütün süflîliklerden ve bayağılıklardan arınmış birer nezâhet âbidesi; maddiyatları maneviyat destekli, düşünceleri ukbâ eksenli öyle pırıl pırıl simalardı ki, yaşadıkları dönem bir altın çağdı dense mübalâğa edilmiş sayılmaz.

OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDE DOSTÂNE ÇÖZÜM: "SULH" UYGULAMASI

Eski zamanlardan beri toplumlar, toplu halde yaşayabilmenin bir gereği olarak, fertler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek, birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek ve karşılıklı hak ve hürriyetleri korumak üzere bir hukuk düzeni kurmuştur. Yazılı veya yazılı olmayan kanunlardan oluşan bu hukuk düzenine işlerlik kazandırmak için de her millet veya topluluk kendine has bir yargı sistemi tesis etmiştir.

Osmanlı mahkemelerindeki yargılama usulü kısaca şöyledir: Davacı taraf (müdde'î) mahkemeye müracaat ettiğinde, önce davasını (iddi'â) yazılı veya sözlü olarak anlatır. Buna karşılık davalı taraf (müdde'â aleyh) bu iddianın doğruluğunu kabul ederse hâkim onu bu ikrarı ile ilzam eder ve mahkeme sonuçlanmış olur. Fakat reddederse; Kadı, davacıdan iddiasının doğruluğuna dair delil (beyyine) ister. Davacı kesin delil veya şahitlerle davasını ispat ettiği takdirde hakim bunlara göre karar verir ve mahkeme sona erer. Eğer davacı ispat edemezse, bu defa davalıya yemin teklif edilir ve o da yemin etmekten kaçınırsa, hakim bunu hükme esas kabul edip davalı aleyhine karar vererek mahkemeyi bitirir. Bu yargılama sonucunda Kadı'nın verdiği hüküm Şer'iye Siciline kaydedilir ve kararın gereği de görevlilerce yerine getirilir. Duruşmayı güvenilir ve dürüst kimselerden oluşan bir gurup da (şuhûdü'l-hâl) takip eder ve Sicillere geçirilen zabıt kayıtlarının altında onların da adları bulunur. Böylece taraflardan biri davayı kazanmış, diğeri ise kaybetmiş olarak mahkemeyi terk ederler.

Ancak, Şer'iye Sicillerindeki kayıtlardan, mahkemeye intikal eden bazı davaların hakimin kararıyla değil;

taraflara Kadı tarafından yapılan davet üzerine ve bir heyetin de aracılık yapmasıyla, davacı ile davalının uzlaşmasıyla (sulh yoluyla) sonuçlandığı anlaşılmaktadır:

Musa Çavuş oğlu Mehmed Beşe mahkemeye bizzat gelip şöyle ikrar etmiştir: Şu an burada bulunan sipahi Mahmud Ağa, bir müddet önce benden yüz yirmi kuruş almıştı. (Bu güne kadar vermediği için) ben de söz konusu parayı almak için dava üzere idim. Bu durumda aramızda "Uzlaştırıcılar" (Muslihûn) aracılık edip "sulh hükümlerin en iyisidir (efendisidir)" düsturu gereği, bizi üç bin akçeye sulh ettiler ve ben de sulh bedeli olan meblağı Mahmud Ağadan tamamen aldım. Bundan sonra bu hususta benden bir dava sadır olursa hakimlerce makbul olmasın. Adı geçen kişinin borcunu ibrâ ve iskât eyledim." Bunun üzerine Mehmed Beşe'nin bu ikrarını Mahmud Ağa da tasdik etti ve gerektiğinde müracaat edip kullanılmak üzere sicile kaydedildi. Tarih: Evâil-i Şevval, sene 1039. Şuhûdü'l-hâl (8 kişi)

Osmanlı hukuk sistemindeki bu sulh uygulaması, İslâm hukuku orijinli olup, fıkıh kitaplarında "Kitâb-ı sulh ve ibrâ" başlığı altında anlatılmaktadır ve "iki tarafın yani müdde'î ile müdde'â 'aleyhin aralarında, rızalarıyla niza'ı ref' ve izâle eden bir akidden ibarettir" şeklinde tarif edilmektedir. İslâm hukuku kaynaklarında sulh konusu oldukça tafsilatlı fakat teorik olarak ele alınmıştır. Osmanlı'da hukuk uygulamalarının önemli kaynağı olan Şer'iye Sicillerinde ise; sulhun pratikte nasıl uygulamaya geçirildiği, hangi durumlarda sulha başvurulduğu, taraflar uzlaştırılırken nasıl bir metot takip edildiği, "Uzlaştırma Heyeti"nin mahiyeti, uzlaşma sonuçları, sulha ne oranda müracaat edildiği gibi hususları izah etmeye yarayacak çok miktarda örnek kayıt bulunmaktadır. Ayrıca aynı belgelerden, sulh uygulamasının; hukukun işlerliğinde, toplumda, aile içerisinde ve ticarî hayattaki olumlu etkilerine ait somut veriler de elde etmek mümkündür.

Sulhun hukukî kaynağı

Sulhun meşrûiyeti, İslâm hukûkunun asli kaynaklarından olan Kitap (Kur'ân), Sünnet (Hadis) ve İcma' ile sabittir. Şer'iye sicillerindeki sulh akdi kayıtlarında da (hüccet) bu kaynaklardan olan "Sulh (daima) hayırlıdır" ayeti ve "Sulh, hükümlerin en iyisidir (efendisidir)" hadisi genellikle zikredilmiştir.

Sulh çeşitleri ve sulhun zamanı

Aralarında hukukî bir dava bulunan tarafların iki şekilde sulh yapabilecekleri fıkıh kitaplarında belirtilmektedir. Bunlardan birincisi; tarafların mahkemeye müracaatta bulunmadan, kendi aralarında yapmış oldukları sulhtur. Herhangi bir yönlendirme veya hukukî bir prosedür gerektirmeyen böyle bir anlaşmaya varmak her zaman mümkündür. Şer'iye sicillerinde de bu tür sulh kayıtlarına az sayıda da olsa rastlanmaktadır. Ancak bunların birer sulh kaydı olmaktan çok, borç ibrâsı ikrârı niteliğinde oldukları anlaşılmaktadır:

Muslu, mahkemede Ramazan adlı şahısla aralarında olan anlaşmazlığı sulh yoluyla çözdüklerini ve sulh bedeli olarak Ramazandan üç yüz akçe aldığını ikrâr edip aralarındaki davadan dolayı onun borcunu ibrâ ve iskât ettiğini ikrâr etmiştir.

İkincisi ise; Osmanlı hukukçularınca belli bir şekil ve sistem dahilinde uygulanan sulhtur. Birincisinden farklı olarak, mahkeme dışında ve sadece kişiler arasında cereyan etmeyip; mahkemede başlar ve devam eder. Buna göre; Kadı, davalı olduğu kişiyi dava etmek üzere mahkemeye gelmiş olan davacıyı ve ardından da davalıyı dinler. Taraflardan hiç biri kesin bir delil getiremediğinde veya -aşağıda belirtilecek- diğer bazı durumlarda, aralarındaki niza'ı gidermek üzere tarafları anlaşmaya davet eder. Böylece yargılama değil uzlaşma süreci başlamış olur:

Konya-Şeyh Sadreddin mahallesinde vefat eden Ahmed bin Muslihiddin'in erkek kardeşinin oğlu olan Ahmed ile merhumun eşi Hadice bint Mehmed arasında, yarım hisse bahçe ile 35 koyun ve keçiden oluşan miras konusunda anlaşmazlık doğmuştur ve Ahmed mahkemeye müracaat etmiştir. Bunun üzerine sulh heyeti aracılığıyla Hadice'nin Ahmed'e on kuruş nakit, bir kilim ve bir Türkmen kürkü vermesi şartıyla sulh olmuşlardır. Söz konusu malları teslim alan Ahmed, amcasının mirasına ait tüm dava, talep, niza ve husumetten ("...mirasına müteallık âmme-i davâ ve mütâlebât ve münâzât ve muhâsemâttan...") Hadice hatunu miras hususunda ibrâ etmiştir.

Şer'iye sicillerinde yer alan sulh akdi hüccetlerinin pek çoğundaki ifadeler de sulh işleminin tarafların mahkemeye müracaatlarından sonra başladığını göstermektedir.

Hakimin tarafları sulha daveti, kesinlikle dava hakkında bir karara varmadan önce ve hatta kararının muhtevasını ihsas etmeden önce olmalıdır. Çünkü hüküm verildikten sonra veya ne suretle hükmedileceği anlaşıldıktan sonra sulha yönlendirmek doğru değildir.

Maamafih sulh teklifi de nihayet bir iki defa yapılır. Davanın gereksiz yere sürüncemede kalmasına sebep olacağından, hakim ikiden fazla sulh teklifinde bulunmaz; taraflar sulha yanaşmazlarsa yargılamayı sonuçlandırırdı. Teklifi kabul eden tarafların musâlahasından sonra dava sona erer ve Kadı ayrıca bir hüküm vermez. Sadece sulh akdini kayda geçirir. Ancak taraflar uzlaşmaya yanaşmazlarsa yargılama devam eder ve hakimin vereceği kararla sonuçlanırdı.

Sulh konuları

Sulh, genel bir ifadeyle; alacak, borç, tazminat, öldürmeden doğan kan parası (dem-i diyet), ta'zîr gibi hukuk davalarında (hukûk-ı 'ibâd) yapılabilir ve üzerinde anlaşmaya varılan bedel-i sulhün mal, mülk veya menfaat kabilinden olması şarttır. Zina ve içki içme (şürb-i hamr) gibi ceza davalarında (hukûkullah) sulh yapılamaz, batıldır. Şer'iye sicillerindeki belgelerden de Kadı'ların hangi tür davalarda ve ne gibi durumlarda taraflara sulh teklif ettiklerini detaylı olarak tespit etmek mümkündür.

Tarifinde de belirtildiği gibi sulh uygulamasının amacı, taraflar arsındaki niza' ve husûmeti gidermektir. Musâlaha belgelerinde de en fazla bu husus gerekçe gösterilmiştir:

Manisa'da vefat eden Ali'nin eşi Ayşe ile kız kardeşi ve vârisi olup miras malları elinde bulunduran Fatma adlı kadın arasında, Ayşe'nin mihr-i müecceli ve miras hissesi hususunda aralarında "...münâza'ât-ı kesîre vaki' olmuştu..." Muslihûn'un araya girmesiyle, Ayşe hatuna üç bin akçe ödenmek üzere taraflar sulh oldular.

Bazen ise taraflar arasındaki anlaşmazlık, basit bir nizayı da aşıp şiddetli düşmanlık derecesine vardığı oluyordu:

Konya'da yaşayan Ayşe, oğlu Halil'in ticaret için gittiği Kulu-Beyoğlu köyünde ölmesi üzerine, oğlunun yanında bulunan malları köy halkından dava ve talep edince, davalı kişilerin bunu inkar etmeleri, aralarında "...münazâat-ı kesîre ve muhasemât-ı şedîde..." meydana gelmesine sebep oldu. Bunun üzerine Uzlaştırma Heyeti, Ayşe hatun ile köy ahalisinden olan kişileri 30 kuruş ve bir ölçek buğdaya musâlaha etmişlerdir.

Bazen de taraflar arasında bu defa münakaşa derecesine varan anlaşmazlıklar yine bu yolla çözülmüştür:

Üsküdar'da öldürülen Hafız Ahmed'in babası Abdullah mahkemeye gelip oğlunu öldüren kişiden şikayetçi olmuş, ancak davalının inkarı üzerine aralarında meydana gelen tartışmadan sonra ("...vukû'il münakaşa...") Muslihûn aracılığıyla, davalının davacıya 100 kuruş sulh bedeli ödemek üzere taraflar musâlaha olmuşlardır.

Ancak taraflar arasında niza' ve husumet olduğu bazen zikredilmediği halde, bazı durumlarda da sulh yapıldığı görülmektedir:

Bu durumlardan birisi, davalının iddiayı inkar etmesidir. Genellikle alacak davalarında davalı tarafın davacının iddia ettiği borcu ikrar edecek yerde inkar etmesi durumunda Kadı, taraflara sulh teklif eder:

Manyas-Abdüllatif köyünden Arslan'ın, sağlığında vadeli olarak sattığı koyunların parasını ödemeyen Mehmed'i şikayet için mirasçıları olan oğulları mahkemeye gelip; "...meblağ-ı merkûmu dava talep ettiğimizde merkûm Mehmed inkar idüp biz dahi ispat sadedinde iken..." Muslihûn, tarafları; söz konusu borca karşılık Mehmed'in alacaklılara bazı hayvanlar vermesi şartıyla musalaha etmiştir.

Bilhassa ticari davalarda rastlanan ve kaybedildiği veya zayi edildiği için aynen iadesi mümkün olmayan malların, yaklaşık değerde başka mallarla tazmini yoluyla ödenmesi, bu tür davalara da çözüm getiriyordu:

Balıkesir'in Martlu mahallesinden Hacı Ali b. Yahya mahkemeye gelip; Ali b. Yunus'a dikmesi için verdiğim mor feracemi almaya gittiğimde bana onun zayi olduğunu söyleyince "..mabeynimizde münâza'ât-ı kesîre vâki' oldu.." demiştir. Terzi Ali de bunu tasdik edince, Uzlaştırma Heyeti aracılığıyla (Muslihûn ve Muslimûn tavassutuyla); terzi, müşterisi Ali'ye "250 akçe, bir mavi kıvrak, 25 akçe değerinde bir top keten, 15 akçe değerinde bir tepsiyi bedel-i sulh olarak vermek üzere taraflar sulh olmuşlardır.

Sulh yapılan diğer bir durum da miras davalarıdır. Ölüm nedeniyle intikal etmiş olan miras malların uzun müddet paylaşılmaması ve bu arada mirasçılardan bazılarının ölmesi veya miras malların bir kısmının yok olması nedeniyle çözümsüz hale gelen bu tür davalar için de en iyi çözüm sulhtur:

Hüseyin adlı şahıs ile kardeşi Ahmed arasında, vefat eden babalarından kalıp da hâlâ taksim edilmeyen bazı malların taksimi hususunda anlaşmazlık çıkmıştır.

Muslihûnun devreye girmesiyle Hüseyin bir ferace alıp kardeşiyle birbirlerini miras davasında ibrâ etmişlerdir.

Bu örneklerde görüldüğü gibi sulh, genellikle hukuk davalarında olmakla beraber daha az oranda da olsa ceza davalarında da uygulanmaktadır:

Hamza adlı şahıs, Balıkesir'de kuyumculuk yapan İbrahim'in dükkanından 14 miskal altın, altı çift altın küpe, bir arap küpesi, gümüş zincir ve pullar ve çok sayıda inci çalmıştır. İbrahim dava sadedinde iken Uzlaştırıcı heyet Hamza'nın çaldığı mallar karşılığında bir doru ve bir de siyah beygir vermesi karşılığında tarafları sulh etmişlerdir.

Ancak ceza davalarında had suçu işlenmemiş, hukukullah suistimal edilmemişse sulh anlaşması yapılabilir. Böyle bir anlaşma devletin ceza verme hakkını da etkilemez. Davalının sulhu kabul etmesi, o suçu işlemiş olduğu anlamına gelmez. Kişi böyle bir suçu işlemediği halde adının böyle bir dava ile anılmasını istememesi sebebiyle sulhu kabul etmiş olabilir.

Uzlaştırma heyeti ve sulh meclisi

Mahkeme kadısının kendisine intikal etmiş bulunan bu tür davalarda taraflara yapmış olduğu sulh teklifinin onlar tarafından da kabul edilmesinden sonraki aşama ise, davacı ile davalıyı, her ikisinin de razı olacakları ortak bir noktada buluşturmaktır. Bunun için de devreye "Uzlaştırıcılar" (Muslihûn Muslimûn) girer. Osmanlı mahkemelerinde sulhun sistemli bir şekilde uygulamasında önemli bir yere sahip olan "Uzlaştırıcılar" bazı kayıtlarda "muslimûn muslihûn", bazılarında ise sadece "muslihûn" veya "muslimûn" olarak zikredilmekte olup en az üç erkekten oluşmaktadır. Ancak belgelerde, bu heyetin kimlerden oluştuğu hiçbir surette belirtilmemiştir. Halbuki yine aynı sicil kayıtlarında, örneğin; vekâlet işlemine şahitlik edenler , şikayette bulunmak üzere bir mahalleden heyet halinde mahkemeye gelenler veya bir olaya tanıklık edenlerin isimleri teker teker açıkça yazıldığı halde, bu heyettekilerin isimlerine yer verilmemiştir. Ayrıca bu heyetin ne şekilde ve hangi kesimlerden seçildiği veya görevlendirildiği hakkında da açık bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı'da en küçük idari birim olan mahallede, mahallenin ileri gelenlerinin buna benzer bazı görevleri yürüttüğünün bilinmesi, bu heyetin de mahalleden teşkil edilmiş olabileceğini akla getirmekteyse de, olayların çoğunun ayrı mahallelerde olması bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Uzlaştırıcıların, esnaf ve zenâatkarların arasından seçilmiş olabilecekleri ihtimali de yine aynı sebepten, yani olayların bir kısmının farklı şehirlerden olan insanlar arasında geçiyor olmasından dolayı pek mümkün görünmemektedir. Her ne kadar heyette yer alan şahıs isimleri zikredilmese ve bundan dolayı kim oldukları kesin olarak bilinmese de, şuhûdü'l-hâl'de olduğu gibi, muhtemelen onlar da toplumda sevilip-sayılan, fikir ve kararlarına güvenilen kimseler arasından belirlenirdi.

Heyet, tarafların da bir araya geldiği bir sulh meclisi düzenler. Bu mecliste heyet ve taraflar arasında nasıl bir diyalog geçtiği bilinmemektedir. Ama, her iki taraf da fedakarlıkta bulunur ve oturum sonunda uzlaştırma heyetinin aracılığıyla ortak bir noktada sulh anlaşması yapılır. Anlaşmaya varılan bu karar yine aynı mecliste hemen uygulanır ve üzerinde uzlaşılan para veya mal, davalının borçlu olarak ayrılmaması için sulh bedelinin mecliste kabzı şart olduğundan dolayı yine bu mecliste borçlu tarafından alacaklıya ödenir. Bundan sonra davacı sulh bedelini aldığını ikrâr ve davalının borcunu da ibrâ ve iskât eder.

Sulh tamam olunca dava da sona erer. Artık iki taraftan yalnız biri bu sulhtan dönemez. Taraflardan biri sulhtan döndüğü veya inkar ettiği takdirde, böyle bir davanın pek çok şahidi bulunduğu için mahkemede durumun ispatı hiç de zor değildir.

Sonuçları itibariyle sulh şekilleri

Sulh anlaşmaları birkaç farklı şekilde sonuçlanmaktadır: Bunlardan birincisi para ile ödemedir. Genellikle alacak davalarında nakit olarak borç verilen para yine nakit olarak ödenmektedir. Ancak bu davalarda davacının talep ettiği miktar aynen olmayıp genellikle ödenen rakam daha düşük olmaktadır. Bu da davalının; borcu inkarından, miktara itirazından veya ödeme gücü bulunmamasından kaynaklanıyor olabilir. Diğer bir sonuçlanma şekli ise, nakit borcun yaklaşık değerdeki mal veya mallarla ödenmesidir. Bu da daha ziyade kaybolan ve telâfisi mümkün olmayan malların tazmininde müracaat edilen usuldür. Anlaşmaların diğer bir kısmı ise ferâgat ile neticelenmektedir. Bu anlaşmada hak sahibi olan kişi alacağından ferâgat etmektedir. Bu duruma en çok miras davalarında rastlanmaktadır. Bu da aile fertleri içerisinde fedakarlıktan kaynaklanıyor olabilir. Ancak devlet görevlileri ile şahıslar arasında da meydana gelen bu çeşit sulh , kişilerin belki de biraz gönülsüz olarak buna razı olmuş olabileceklerini akla getirmektedir. Dövme, yaralama, hırsızlık gibi ceza davalarında karşılaşılan sulh çeşidi ise, davacının davasından ferâgat etmesi şeklinde olmaktadır.

İstanbul, Balıkesir, Manisa, Konya ve Edremit'e ait toplam altmış beş sulh akdi hüccetinin konularına göre dağılımı da, hangi tür hukuk davalarında bu yolun tercih edildiğini göstermektedir. Bu kayıtların yirmi yedi adedi (%41) nakdî alacak davasına , on dokuz adedi (%29) miras davasına, üç adedi (%5) kayıp mal tazminine, dört tanesi (%6) ise ev veya köle gibi alım-satım nizalarına aittir. Cinayet davalarında öldüren kişi tarafından maktulün mirasçılarına ödediği kan parasına (dem-i diyet) ait beş (%7), kavga veya adam dövmeden mütevellit meydana gelen yaralamalara (cerh) ait üç (%5), güvenlik kuvvetlerine (ehl-i örf) yapılan haksız suçlamalardan doğan para cezalarına ait üç (%5)ve hırsızlık yoluyla çalınan malların ödenmesine ait de bir (%2) kayıt bulunmaktadır.

Sulh sadece Müslüman ahalice değil, Osmanlı coğrafyasında yaşayan ve kendi dini hukuklarını uygulama hakları bulunan gayr-ı müslim nüfus tarafından da müracaat edilen bir çözüm yolu olmuştur:

Mihal veled-i İstefani adlı zimmî, mahkemeye gelerek Teri veled-i Toka adlı zimmide 1500 akçe alacağı olduğunu, ancak Muslihûn tarafından kendilerinin 780 akçeye sulh edildiklerini belirterek parasını talep etmiştir. Fakat Teri'nin bu sulhu inkar etmesi üzerine Kadı, Mihal'in iddiasını ispat etmesini istemiştir. Bunun üzerine Hüseyin b. Abdullah ve Yani veled-i İsnadi(?) mahkemeye gelerek Mihal lehine şâhitlik etmişlerdir.

Gayr-ı müslimlerin aralarındaki anlaşmazlık, bu belgede görüldüğü gibi bazen Müslüman uzlaştırıcılar tarafından çözümlenirken; bazen de yine kendileri gibi gayr-ı müslim kişilerden oluşan heyet tarafından çözüldüğü de bilinmektedir. Ancak bu işlemlerde bu defa "Muslihûn" yerine, "arabulucu Hıristiyanlar" veya "sulh eden Hıristiyanlar" olarak çevrilebilecek heyet aracılık etmektedir.

Sulh akdi hücceti

Sulh muamelesi tamamlandıktan sonra bu işlem Şer'iye Sicillerine "sulh akdi hücceti" olarak kaydedilir ve taraflara birer nüsha verilir. Aşağıda örneği verilen belgede görüleceği gibi bir sulh akdi hücceti   şu bölümlerden oluşur:

1. Davacının kimliği: Davacı mahkemeye bizzat müracaat ederse sadece kendi kimliği; vekili arcılığıyla başvurduysa, vekâlete şehâdet edenlerin ve vekilin kimliği açık olarak yazılır:

"Kasaba-i Balıkesiri mahallâtından mahalle-i Sahn-ı Hisar sâkinelerinden Kerîme bint Şücca' cânibinden husûs-ı âti'z-zikre Bekir Bey bin Pir Ahmed ve Osman Bey bin Mustafa nam kimesneler şehâdetleriyle isbât-ı vekâlet eden oğlu olup Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden olan Fahrulakrân Mehmed Bey bin İnehan nam kimesne meclis-i şer'-i hatîr-i lâzimü't-tevkîrde..."

2. Davalının kimliği: Yine aynı şekilde olup, davalı mahkemeye bizzat geldiyse kendi kimliği, vekâleten temsil ediliyorsa vekilinin kimliği yazılır:

"...iş bu bâ'isü's-sicil Müslüman Mehmed bin Abdullah nam kimesne müvâcehesinde..."

3. Dava konusu:

"...bilvekâle ikrâr-ı sahîh ve i'tirâf-ı sarîh idüb merkûm Müslüman Mehmed'in sâkin olduğu mahalle-i mezbûrda vâki' 'inde'l-cîrân ma'lûmete'l-hudûd olan menzil bundan esbak müvekkilem mezbûre Kerîme'nin karındaşı Ahmed Bey'in mülkü olup vefatından sonra sulbî oğlu Ali'ye intikâl idüb ol dahî fevt olup biciheti'l-irs merkûme Kerîme'ye intikâl itdükde menzil-i mezbûru merkûm Müslüman Mehmed'e beş bin yedi yüz akçeye ben fuzûlen bey' itmişdim. Teslîm-i meta' ve kabz-ı semen itmişdim. Hâlâ merkûme Kerîme zikr olunan bey'de benim izin ve icâzetim yoktur menzil-i mezbûr benim mülk-i mevrûsumdur deyû taleb ve da'vâ sadedinde iken..."

4. Bedel-i Sulh ve ikrâr: Uzlaştırma heyetinin tarafları üzerinde uzlaştırdığı bedel, nakit ise mikdar olarak, mal ise verilecek mallar evsafıyla birlikte teker teker yazılır. Herhangi bir şey ödenmeyeceği veya davadan ferâgat edileceği durumlarda da yine bu husus açıkça belirtilir. Ayrıca sulh bedelinin mecliste davalıdan alındığı da ikrâr edilir:

"...muslimûn muslihûn tavassut idüb on bin nakd-i rayiç-i fi'l-vakt akçeye sulh ve ibrâ idüb ben dahî bedel-i sulh olan on bin akçeyi vekâletim hasebiyle bittemâm merkûm Müslüman Mehmed yedinden alıp kabz itdim..."

Eğer sulh bedeli veresiye olarak ödenecekse borca kefil olan kimsenin kimliği ve ödeme takvimi de yazılır.

Taraflar arasında niza', husumet olup olmadığı ve sulh uygulamasına şer'i kaynak teşkil eden ayet ve hadisler de yine bu bölümde zikredilir.

5. İbrâ ve İskât: Sulh bedelini alan davacı, davalının borcunu ibrâ edip, söz konusu davaya ilişkin bundan sonra bir talebi olursa mahkemece dikkate alınmamasını ifade eder:

"...husûs-ı mezbûra müte'allık da'vâ ve niza'dan fâriğ olub zimmetini ibrâ-yı 'âmmle ibrâ ve iskât itdim.

Eğer min ba'd mezbûre Kerîme'den zikrolunan menzile müte'allık bi vechin mine'l-vücûh da'vâ ve nizâ' sâdıra olursa lede'l-hukkâmü'l-kirâm mesmû'a ve ma'kûle olmaya dedikde mukırr-ı mezbûr Mehmed Bey'in bilvekâle olan ikrârı fî mukırrın leh el-merkûm Müslüman Mehmed dahî vicâhen ve şifâhen tasdîk ve tahkîk itdikden sonra hüccet-i ibrâ ve sulh hükm-i birle alâ mâ hüve'l-vâki' kayd-ı sicil olundu..."

6. Tarih:

"... Tahrîr fî evâsıt-ı şehr-i Recebü'l-mürecceb sene 1012"

7. Şuhûdü'l-hal:

"Fahrü'l-Ümerâi'l-Kirâm Hüseyin Bey
Fahru'l-Müderrisîn Mevlâna Hüseyin bin Mahmûd el-Müderris
Fahru'l-akrân Abdullah Çeledi bin Bostan Efendi
Fahru'l-akrân Mahmûd Bey bin Piri
Kudvetü'l-emâsil Muslu Çelebi bin Ahmed Bey
Üstâd Ahmed Börkî
El-hâc Ali bin Ahmed
Mahmûd bin Mustafa
Muharrirü'l-hurûf el-hâc Ali el-Kâtib"

Bu belgeyi aynı tertip üzere günümüz diline çevirecek olursak:

1-Balıkesir'in Sahn-ı Hisar mahallesi sakinlerinden Şücca kızı Kerime'nin, Ahmed oğlu Bekir ve Mustafa oğlu Osman Bey'in şahidliğiyle kendisine vekil tayin ettiği oğlu Yeniçeri İnehan oğlu Mehmed Bey mahkemede hazır bulunan…

2-… Abdullah oğlu Müslüman Mehmed' şöyle dava etti:…

3-… Mahkemede hazır bulunan Müslüman Mehmed'in halen oturmakta olduğu –komşularca da sınırları bilinen- ev, bundan önce vekili olduğum Kerime'nin kardeşi olan Ahmed Bey'in mülkü iken onun vefat etmesi üzerine öz oğlu olan Ali'ye miras olarak intikal etmişti. Ancak daha sonra o da vefat edince ev bu defa Kerime'ye miras olarak kalmış iken ben burayı yetkim ve sahibinin izni ve haberi olmadan Müslüman Mehmed'e beş bin yedi yüz akçeye satmış, evi de teslim etmiştim. Bunun üzerine Kerime de izni olmadan gerçekleşen bu satış işlemini dava ettiği sırada…

4-… Uzlaştırıcılar heyeti araya girip bizi on bin akçeye sulh ettiler. Ben de bu parayı vekil olarak Mehmed'den aldım…

5- …Böylece bu davadan dolayı onun borcunu ibra ettim. Eğer bundan sonra Kerime tarafından bu hususta bir dava açılırsa bu geçersizdir. Daha sonra bu ikrar Müslüman Mehmed tarafından da tasdik edildi. Bu durum buraya da kaydedildi….

6- …11-20, Receb, 1012…

7- Şahidler.

Sonuç

Osmanlı mahkemelerindeki davaların ne kadarının sulh yoluyla çözümlendiğini tam olarak bilmek tabii ki mümkün değildir. Ancak, oldukça düzenli olarak tutulmuş olan 693 numaralı Balıkesir Şer'iye Sicilindeki sulh akidlerinin hukuk davaları içerisindeki oranı, en azından bu konuda bir fikir vermektedir. Buna göre; Rebî'u'l-evvel 1012 tarihi ile Zilhicce 1012 tarihleri arasındaki on aylık süre içerisindeki altmış bir adet davanın on ikisi sulh ile sonuçlanmıştır. Bu da % 20 civarında bir oranı göstermektedir.

Hukuk davalarının azımsanmayacak bir miktarının sulh yoluyla çözülmüş olması, bir taraftan mahkemelerdeki dava yoğunluğunu azaltırken, adaletin de çabuklaşmasını sağlamaktadır. Alınıp-alınamayacağı veya ne zaman ödeneceği belli olamayan bir borcun, -gerçek miktarın altında olsa da – mecliste hemen görüşme akabinde ödenmesi, sulh uygulamasının hem toplumdaki barışın hem de ekonomiye işlerlik kazandırılması da diğer bir faydasıdır.

Sonuç olarak, 17. ve 18. Yüzyıllara ait örneklerini verdiğimiz hüccetlerden de anlaşılacağı üzere; fıkıh kitaplarındaki teorik sulhun oldukça yoğun bir sayıda uygulanması neticesinde toplumdaki barışın sağlanmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Bu sayede çözümsüz pek çok dava çözülmüş, aileler içerisinde huzursuzluğa sebep olan miras kavgaları tatlıya bağlanmış, ceza davaları nedeniyle birbirleriyle düşman haline gelen kişiler bu "dostane çözüm" sayesinde barışmışlardır. Mahkemeye hasım olarak gelen taraflar, Sulh uygulaması sayesinde buradan dost olarak ayrılmışlar ve dava sonunda kaybeden-kazanan değil, uzlaşan taraflar olarak burayı terk etmişlerdir. Zaman zaman Osmanlı aydınları ve fikir adamlarınca da bu hususta halkı teşvik edici yazılar da kaleme alınmıştır. 1870 yılında Nizamiye mahkemelerinin kurulmasını müteakip hukuk alanında yapılan modernleştirme sonucunda hazırlanmış bulunan Mecelle'de de "Sulh ve İbrâ" konusu bu defa maddeler halinde ve kodifize edilerek uygulanmaya devam etmiştir.

* Balıkesir Üniv. Fen Edebiyat Fak. Öğr. Üyesi
amutaf@yeniumit.com.tr

YENİ ÜMİT
Ekim / Kasım / Aralık -2005 / 70

İÇİNDEKİLER

IŞIK EĞT. TİC. LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Fehmi ÇALIŞKAN

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Zühdü MERCAN

SORUMLU SEKRETER
Recep ÇAKIR

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK-TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mh. Huzur Sk. No : 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel : 0 (216) 318 1000 - Faks : 0 (216) 422 4140

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Bulgurlu Mh. Libadiye Cd. Haminne Çeşmesi sk. No : 20 P.K.72
Üsküdar / İSTANBUL
Tel : 0 (216) 522 09 99 - Faks : 0 (216) 443 98 34

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
06 Ocak 2006

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 4 Y TL / 4.000.000 TL

TEMSİLCİLİKLER

Adana : 363 0134	Elazığ : 236 9563	Konya : 353 3963
Adıyaman : 213 4959	Erzincan : 214 8630	Kütahya : 224 7422
Afyon : 213 8883	Erzurum : 234 3914	Malatya : 321 8080
Ağrı : 215 2328	Eskişehir : 221 4651	Manisa : 231 8939
Aksaray :212 3977	Gaziantep : 215 1024	Mardin : 213 1091
Amasya : 218 7090	Giresun : 216 5516	Muğla : 214 0580
Ankara : 232 4274	Gümüşhane: 213 5026	Muş : 212 3198
Antalya : 244 9060	Hakkari : 211 4640	Nevşehir : 212 0361
Ardahan : 211 3890	İskenderun : 613 5957	Niğde : 232 2085
Artvin : 212 7224	İçel : 237 1350	Ordu : 225 2703
Aydın : 213 1151	Iğdır : 227 8141	Osmaniye : 812 3797
Balıkesir : 244 6494	Isparta : 218 9102	Rize : 213 1250
Bartın : 227 0170	İst.Anadolu: 492 8541	Sakarya : 278 4770
Batman : 212 1625	İst.Avrupa : 639 9221	Samsun : 432 7178
Bayburt : 211 4905	İst.Boğaziçi : 272 0111	Siirt : 223 4163
Bilecik : 212 1275	İst.Suriçi : 528 6597	Sinop : 261 6435
Bingöl : 213 7868	İzmir : 483 9038	Sivas : 224 5882
Bitlis : 226 9927	K. Maraş : 225 2756	Şanlıurfa : 313 8150
Bolu : 212 2343	Karabük : 412 5657	Şırnak : 216 3068
Burdur : 212 3066	Karaman : 214 2065	Tekirdağ : 261 7951
Bursa : 223 0031	Kars : 212 4068	Tokat : 212 1502
Çanakkale : 217 9484	Kastamonu : 212 1361	Trabzon : 326 3822
Çankırı : 213 3223	Kayseri : 222 2031	Uşak : 224 3546
Çorum : 212 4273	Kilis : 813 6353	Van : 210 0978
Denizli : 241 5156	Kırıkkale : 225 6606	Yalova : 813 0675
Diyarbakır : 228 8009	Kırklareli : 214 4025	Yozgat : 212 4672
Düzce : 523 6694	Kırşehir : 212 7446	Zonguldak : 253 1553
Edirne : 212 5165	Kocaeli : 322 0553	Kdz.Ereğli : 316 7422

YAYIN İLKELERİ
• Gönderilen yazıların yayınlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
• Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
• Yazılar 4000 kelimeyi geçmemelidir.
• Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
• Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
• Yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.
• Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayınlanabilir.
• Yayınlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

Yeni Ümit

Ey varlığın özü ve nüvesi, yaratılış ağacının meyvesi ve tevhid hakikatinin en gür sesi.! Eğer Sen olmasaydın bizim ve kâinatların ne anlamı olurdu ki.! Biz, Senin sayende kendimizi okuyabildik ve konumumuza göre –geçebildikse– doğru bir duruşa geçebildik.

YAYSAT NO: 2005/4

FİYATI: 4.000.000 TL 4 YTL